ВІСНИК

Луганський державний університет внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 3

2'2007

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У НАПРЯМКУ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Спеціальний випуск № 2

У чотирьох частинах

Частина 3

Луганськ
2007

УДК 351.746.2(063
ББК 67.99(4Укр)401.213-3я5
П-78

ВІСНИК

Луганського
державного університету
внутрішніх справ

*Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстр. свід. ЛГ № 897-18/ПР, видане Луганським обласним управлінням юстиції 06.07.2006 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Дідоренко Е.О.	-	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України (головний редактор)
Бараненко Б.І.	-	канд. юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
Левченков О.І.	-	канд. юрид. наук, доц.
Сегай М.Я.	-	д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України
Козаченко І.П.	-	д-р юрид. наук, проф. член-кор. АПрН України
Іщенко А.В.	-	д-р юрид. наук, проф.
Антонов К.В.	-	д-р юрид. наук, доц.
Бурбело О.А.	-	д-р екон. наук, проф.
Лазор Л.І.	-	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України
Курочка М.Й.	-	канд. юрид. наук, доц.
Бірюков В.В.	-	канд. юрид. наук, доц.
Сілюков В.О.	-	канд. юрид. наук, доц.
Цвєтков О.Г.	-	канд. юрид. наук, доц.

Луганський державний університет внутрішніх справ продовжує висвітлення актуальних проблем, що є предметом розгляду й дискусійного обговорення на засіданнях постійно діючого при ЛДУВС методологічного семінару з *проблем теорії та практики ОРД*.

У даному спеціальному випуску публікуються доповіді та повідомлення вчених, викладачів, слухачів магістратури, ад'юнктів, здобувачів і практиків з питань удосконалення оперативно-розшукової та слідчої діяльності органів внутрішніх справ у напрямку посилення боротьби з організованою злочинністю в сучасних умовах.

Матеріали проведених семінарів, ураховуючи тематику доповідей і повідомлень, публікуються у чотирьох частинах: чч. 1, 2, 3 – відкриті доповіді та повідомлення, ч. 4 – публікації таємного характеру.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. К. Маркса, 4. Луганський державний університет внутрішніх справ.
☎ 53-50-88, тел.факс 55-32-00.

© Луганський державний університет внутрішніх справ, 2007

Е.П. Ищенко
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой криминалистики,
заслуженный юрист Российской Федерации,
академик Российской академии естественных наук
(Московская государственная юридическая академия)

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ В РАССЛЕДОВАНИИ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-СПРАВОЧНЫХ СИСТЕМ

На современном этапе неуклонно повышается роль информатизации правоохранительных органов. Ключевое значение при расследовании преступлений приобретает использование новых информационных технологий. Чтобы отвечать возросшим требованиям обеспечения эффективной борьбы с преступностью в изменившихся социально-экономических и процессуальных условиях, возникших на постсоветском пространстве, современные автоматизированные информационно-справочные системы, сориентированные на решение различных криминалистических и оперативно-розыскных задач, должны базироваться на использовании компьютерной техники. Это касается не только традиционных АИПС, задействованных в функционировании криминалистических учетов, но и появившихся в последние десятилетия автоматизированных рабочих мест, банков и баз данных, а также методик расследования отдельных видов и групп преступлений.

АРМ следователя, независимо от модификации, позволяет оптимизировать составление процессуальных документов по расследуемым уголовным делам, для чего предназначены шаблоны таких документов, назначение судебных экспертиз (информационный массив объект – вид экспертизы – перечень разрешаемых вопросов), проверку объекта-субъекта по криминалистическим учетам. В АРМ представлены бланки планов расследования, нормативно-правовые акты, а также комментарии к ним, широко используются гиперссылки, облегчающие переход к тексту исходного нормативного документа.

С помощью АРМ обеспечивается автоматизация составления обвинительного заключения по делу. При этом текстовые фрагменты импортируются из соответствующих документов, ранее созданных по расследуемому делу, в обвинительное заключение, где расставляются в хронологическом порядке. Затем текст редактируется следователем. Данная система защищена паролем.

АРМ руководителя автоматизирует контроль работы следователей, хода расследования по находящимся в их производстве уголовным делам, соблюдение сроков расследования и содержания под стражей, составление текущей отчетности по различным формам. При этом создается база данных, отражающая ход следствия по каждому делу в данном следственном подразделении, с автоматическим контролем фиксируемой информации в аспекте ее полноты, отсутствия противоречий с ранее накопленными сведениями, поиском совпадающих фамилий, внесенных в базу по различным уголовным делам, а также поиск в ней необходимых сведений по разным критериям, задаваемым пользователем, которым является руководитель следственного подразделения.

Нужно отметить, что оба АРМ созданы с учетом требований УПК РСФСР, а не УПК РФ, потому требуют достаточно объемной доработки, а АРМ руководителя, кроме того, для его эффективного функционирования необходимо наличие локальной сети, соединяющей все имеющиеся в подразделении АРМ следователя.

АРМ прокурора-криминалиста предназначено для улучшения информационного обеспечения его работы путем выбора соответствующих следственной ситуации положений из списка возможных с поиском по многим критериям, в том числе таких, как способ убийства, мотив содеянного, характер имеющихся на трупе повреждений, похищенные предметы, следы, оставленные преступником, его приметы и др. Предусмотрена возможность обобщения информации на основе тех или иных заданных пользователем критериев, формирование на этой основе различных служебных отчетов.

АРМ сотрудника уголовного розыска сориентировано на информационно-аналитическое обеспечение его деятельности по делам о кражах. Наряду с типовыми обязанностями, анализом основных показателей преступности на обслуживаемой территории, нормативными актами по кражам, данное АРМ имеет методический раздел, содержащий наборы типовых рекомендаций. Например, если в меню выбран пункт "Опрос потерпевшего", то на экран выводится типовой перечень вопросов, которые рекомендуется у него выяснить. Автоматический учет специфики

наличной следственной ситуации не предусмотрен. Аналогичным образом обстоят дела и при выборе других пунктов меню. По сути данное АРМ представляет собой электронный вариант печатного издания, разве что предусмотрен автоматический переход к странице избранной в оглавлении (меню).

Функционирующие в правоохранительных органах России банки и базы данных можно рассмотреть на примере БД "Сериал", сориентированной на выявление уголовных дел, расследуемых в других подразделениях, которые могут быть эпизодами одной преступной деятельности. В этой БД концентрируются сведения об умышленных убийствах: о жертве, способе совершения преступления, убийце, примененном орудии, о времени, месте и др. Эффект от данной БД может быть высоким лишь тогда, когда она накапливает сведения, вносимые многими следователями, расследующими умышленные убийства, т.е. если их АРМ объединены в достаточно разветвленную сеть.

Следует упомянуть и о БД "Глухарь", сориентированной на учет и анализ нераскрытых убийств. Она решает такие задачи, как автоматизированный федеральный учет нераскрытых убийств, анализ учетных данных, их группировка по регионам, мотивам содеянного и другим критериям для выявления возможных серий убийств [1, с. 2]. Очевидно, что данная БД и "Сериал" решают сходные задачи, а потому имеют схожий принцип действия. Следует заметить, что БД "Глухарь" обладает определенными преимуществами, в частности, она удобнее и проще в работе.

Информационно-рекомендующие системы (ИРС), разработанные для использования при расследовании преступлений, совершенных с помощью платежных пластиковых карт, для раскрытия мошеннических действий, совершенных в ходе лотерейных розыгрышей, а также грабежей и разбоев, для расследования преступлений в сфере топливно-энергетического комплекса и в сфере компьютерной информации, содержат соответствующую нормативную базу, криминалистическую характеристику каждого из названных составов, некоторые методические рекомендации. По своей сути все они являются трудами по методике расследования названных преступлений, представленными в электронном виде, и содержат лишь отдельные элементы автоматизации информационных процессов. Безусловно, что работу над их совершенствованием следует активно продолжать.

Автоматизированные методики расследования преступлений занимают в рассматриваемых криминалистических информационных системах особое место. Задумывались они как работающие в интерактивном

режиме методические рекомендации, оптимизирующие расследование наиболее тяжких и самых распространенных категорий преступлений. Так, автоматизированная методика расследования бандитизма дает развернутое понятие данного состава преступления и собственно методику, включающую следственные действия на первоначальном этапе расследования, особенности тактики их производства, взаимодействие с органами дознания, другие рекомендации.

Электронный справочник "Взрыв" содержит методические рекомендации по расследованию преступлений, совершенных с применением взрывных устройств. Программа защищена паролем и содержит три основных раздела. В информационном приведены характеристики взрывов, взрывчатых веществ и взрывных устройств, а также правила техники безопасности обращения с этими веществами и устройствами. Раздел "Расследование" содержит рекомендации по производству осмотра места происшествия, допроса, обыска, других следственных действий по делам данной категории. В разделе "Нормативная база" приведены соответствующие законы, постановления и т.п. Обе эти системы представляют собой электронные варианты печатного издания, уровень их автоматизации невысок.

Более совершенной представляется автоматизированная методика расследования краж из жилища. Здесь приведены рекомендации по уголовно-правовой квалификации этих преступлений, особенности выдвижения версий в зависимости от исходных ситуаций начала расследования, а также типовая методика расследования квартирных краж. Шагом вперед представляется и автоматизированное методическое пособие "Выполнение первоначальных следственных действий при расследовании умышленных убийств", предусматривающее следующие варианты: убийство с применением ножа, огнестрельного оружия, путем удушения, причинения множественных телесных повреждений тупыми предметами, с применением взрывного устройства, сопряженное с изнасилованием и т.п. После выбора соответствующего варианта даются рекомендации по осмотру места происшествия, назначению судебно-медицинской экспертизы и др. [3, с. 58-77, 88-97].

Созданы и достаточно успешно функционируют криминалистические информационные системы в сфере производства криминалистических экспертиз. Это достаточно широко известные автоматизированные банки и базы данных справочного характера "Пирос", "Взрывчатые вещества", "Заряд", "Оружие", "Патрон", "Таис", "Воронка", "Клеймо", "Волокно", "Клинок", "Узор" и др., компьютеризированные методики производства целого ряда криминалистических экспертных исследований.

Менее известно применение для сбора и обработки экспертных данных автоматизированных измерительно-вычислительных комплексов, позволяющих решать диагностические и идентификационные задачи при исследовании полимерных материалов и резин, лакокрасочных материалов и покрытий, клеящих веществ, наркотических и сильнодействующих средств, горюче-смазочных материалов, взрывчатых веществ, фоноскопических объектов и др. [4; 5; 6, с. 168-177].

Поскольку данные информационные системы имеют существенные различия в принципах построения, касающихся логических, информационных, аппаратных и программных компонентов, это не позволяет быстро и при минимальных ресурсных затратах комплексировать разрозненные системы в единый контур. Данное обстоятельство и предопределило необходимость создания единой комплексной специализированной территориально распределенной автоматизированной системы органов предварительного следствия при МВД России. Для этого, в частности, создается единый межведомственный банк данных в целях обеспечения полной информационной поддержки следственных действий, внедряется эффективное информационное взаимодействие на основе современных телекоммуникационных технологий и программных средств, охватывающих все уровни органов предварительного следствия, разрабатываются тиражируемые АРМ для информационной поддержки расследования уголовных дел и решения комплекса управленческих задач [7].

Даже беглый обзор уже используемых в расследовании криминалистических информационно-справочных систем, которые в последние годы достаточно быстро совершенствуются, дает основания для вывода о том, что они нуждаются в обеспечении безопасности функционирования, в защите от воздействия вредоносных программ, могущих их "инфицировать" как в результате неосторожных действий самих пользователей, так и вследствие умышленных посягательств со стороны лиц, обвиняемых в совершении преступлений, например, в сфере высоких технологий, а также их связей.

Нанять хакера могут также организованные преступные группы и сообщества, чтобы стереть из рабочего компьютера следователя информацию компрометирующего характера, выяснить планы его работы по делу, содержание показаний, полученных в ходе допроса одного из подозреваемых, уничтожить базу данных, компьютеризированную методику расследования и т.п. Возможны хакерские атаки и на экспертные АИСС, тем более, и то они в своем большинстве включены, как минимум, в локальные вычислительные сети.

Вредоносные программы могут проникать в компьютер либо в сеть вследствие нарушения кем-либо из пользователей установленных технических и организационных правил по обеспечению безопасности компьютерной информации от таких программ, ввиду отсутствия необходимых средств антивирусной защиты, отсутствия специалистов по противодействию вредоносным программам, вследствие ненадлежащего порядка использования и утилизации резервных копий файлов, ненадлежащего порядка хранения машинных носителей информации, использования случайных дискет, устаревшего или поврежденного программного обеспечения, неконтролируемого обмена данными через локальные и глобальные сети, а также по другим причинам. В случае внедрения, функционирования и воздействия вредоносных программ остаются следы, позволяющие в конечном счете установить причины произошедшего [8, с. 169-179].

Ознакомление с состоянием защиты вышеописанных автоматизированных информационно-справочных систем от неправомерного доступа показывает, что необходимо обеспечить предотвращение преднамеренных и случайных программно-технических воздействий, вызывающих уничтожение или копирование данных, сбой в работе технических средств. Это ставит на повестку дня вопрос о надлежащей защите таких информационных систем от неосторожного и преднамеренного уничтожения и повреждения циркулирующей в них криминалистически значимой информации. Обеспечению информационной безопасности может способствовать опыт, накопленный за последние годы [9, с. 231-232; 10].

Перечень используемых источников:

1. Исаенко В.Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств. – М.: АНО "Юридические программы", 2005.

2. Протопопов А.Л. Расследование серийных убийств. – СПб.: Издательский Дом СПбГУ, 2006.

3. Сливинский К.О. Алгоритмизация деятельности следователя: Канд. дисс. – М., 2004.

4. Возможности производства судебной экспертизы в государственных судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции: Научное издание. – М.: АНТИДОР, 2004.

5. 85 лет Экспертно-криминалистической службе органов внутренних дел России: Сб. статей. – М., 2004.

6. Черенков А.М. Экспертно-криминалистическое обеспечение раскрытия, расследования и предотвращения преступлений в условиях мегаполиса. – М., 1999.

7. Основные направления развития комплексной информации органов предварительного следствия в системе МВД России на 2002-2006 гг. – М., 2002.

8. Соловьев Л.Н. Вредоносные программы: расследование и предупреждение преступлений. – М., 2004.

9. Борисенков А.С. Методика защиты информационно-вычислительной сети от деструктивных программных воздействий // Информатизация правоохранительных систем. – М., 1999.

10. Остроушко Д.Ю. Использование средств обнаружения атак при расследовании неправомерного доступа к компьютерной информации // Безопасность. – М., 2000.

В.В. Бірюков
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВО-РЕЄСТРАЦІЙНИХ ДАНИХ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Сьогодні боротьба зі злочинністю в Україні стає практично неможливою без глибокого теоретичного фундаменту, без розроблених та обґрунтованих наукою і випробуваних практикою методик та методичних рекомендацій. Це ставить перед криміналістикою завдання вдосконалення ряду теоретичних положень, а також розробки вчень, яким раніше через певні причини не приділялося, або недостатньо приділялося уваги вченими- криміналістами. Саме їх теоретичне переосмислення та надання теоретичного підґрунтя є дійсним резервом щодо своєрідного прориву в напрямі науково-теоретичних досліджень для вдосконалення практики боротьби зі злочинністю. Серед таких недостатньо розроблених вчень є вчення про криміналістичну реєстрацію [1, с. 161; 2, с. 27]. В нашій роботі ми пропонуємо розглянути саме проблеми, пов'язані з використанням обліково-реєстраційних даних в розслідуванні.

Говорячи про проблеми сучасного стану теорії означеного криміналістичного вчення, слід зазначити, що вони є наслідками недостатньої уваги вчених та стереотипного підходу до вчення, що існує в науці. Одним із таких стереотипів, що мають своєрідний негативний вплив на

розвиток вчення, є невизначеність обліково-реєстраційних даних у процесі доказування. Другим – відсутність чіткої системи вчення, теоретичних основ звуження вчення до рамок аналізу змісту та напрямів використання в розслідуванні лише однієї категорії обліків – криміналістичних. Як перша, так і друга група проблем напряму залежить від наявності теоретичного підґрунтя, і вирішати їх – одне з основних завдань, що стоять сьогодні перед вченими-криміналістами.

Аналіз слідчої та оперативно-розшукової практики показує, що практично жодна справа, незалежно від виду злочину, не може бути розслідувана без використання обліково-реєстраційних даних. Базуючись на особистому досвіді роботи, а також на результатах цілеспрямованого аналізу кримінальних та оперативно-розшукових справ, анкетування працівників правоохоронних органів (слідчих, оперативних робітників, експертів тощо), зазначимо, що практично в кожній справі виникає необхідність використання обліково-реєстраційних даних підрозділів паспортної служби, довідкового бюро та управління інформаційних технологій. Обліки, що ведуться вищенаведеними підрозділами, містять найрізноманітнішу інформацію, в залежності від призначення та виду обліку. З них оперативний працівник або слідчий отримує дані, чи підтверджує їх стосовно особи злочинця й інших учасників процесу, їх адреси, наявність судимості, а в необхідних випадках може отримати їхні фотознімки й дактилокарти. У разі необхідності встановлення будь- яких обставин, пов'язаних з використанням автотранспорту, використовуються обліки підрозділів ДАІ, зброї чи боєприпасів – підрозділів дозвільної системи, управління інформаційних технологій, ДНДЕКЦ. Перевірки слідів рук, взуття, зброї, почерку тощо, які можуть бути вилучені при огляді місця події та проведенні інших слідчих дій – підрозділів ДНДЕКЦ. І наведений перелік є далеко не повним перерахуванням обліків та підрозділів, інформація з яких може знадобитись в процесі розслідування. Слід зауважити, що суттєве значення в умовах сьогодення мають відомості, які містяться в обліках різних державних та приватних структур за межами системи МВС та правоохоронних органів загалом.

Як бачимо, перелік даних, що використовуються в розслідуванні, доволі широкий. Тому слід мати на увазі те, що кожен облік, перш за все, має своє пряме призначення – забезпечити нормальне функціонування і виконання завдань саме того підрозділу чи підрозділів, що їх здійснюють. В той же час, ані створення, ані повсякденне функціонування більшості з них, окрім криміналістичних, ніяким чином не пов'язано з розкриттям та розслідуванням злочинів, а також зі створен-

ням умов для забезпечення цієї діяльності. Але, не зважаючи на це, в залежності від обставин, інформація, що в них міститься, може набути статусу криміналістично значимої і відповідно використовуватись в процесі розслідування. І доволі часто саме завдяки цій інформації, отриманій з таких обліків удається встановити окремі обставини, що сприяють успіху в розслідувані конкретних кримінальних справ.

Як зазначалось раніше, існуюче в рамках науки криміналістики окреме вчення "криміналістична реєстрація" на сьогодні є одним з найменш розроблених. То чи не криються проблеми саме в підході до цього вчення? Зрозуміло, що однозначно у категоричній формі відповідь на це надати неможливо. Бо всяке вчення не є чимось застиглим. Воно постійно розвивається і на його розвиток впливає як розвиток тієї галузі чи науки, до складу якої вона входить, так і розвиток наукової думки та суспільства в цілому. І вчення, і окремі його напрямки, і здобутки, які були прогресивними на якомусь етапі, без подальшого вдосконалення з часом можуть втратити таке значення.

Розвиток вітчизняної криміналістики, а також її окремих вчень, в тому числі й "криміналістичної реєстрації", неможливо уявити окремо від історії, не висвітливши напрацювання та досягнення вчених часів Російської імперії, Союзу СРСР, а також сучасного СНД. Говорячи з цього приводу, Р.С. Бєлкін вказував на те, що свого часу саме необхідність вирішення проблеми реєстрації злочинців ініціювала розробку наукових методів розкриття злочинів і саме виникнення науки криміналістики [3, с. 144].

В основі багатьох перших дореволюційних робіт, а також робіт радянських криміналістів лежала ідея необхідності створення обліків, чи єдиного (універсального) обліку злочинців, що сприяли б їх ідентифікації та отриманню про них іншої інформації, насамперед про їхню злочинну діяльність, зв'язки тощо. Так, наприклад, в роботі "Руководство для судебных следователей как система криминалистики" Г. Грос розглядає антропометрію й дактилоскопію, а також фотографію, які на той час ще роблять перші кроки в криміналістиці, визначає їх місце в боротьбі зі злочинністю. Надаючи їм короткі характеристики він говорить, що в Парижі, Відені, Петербурзі, Берліні та Дрездені влаштовані особливі поліцейські бюро, де проводяться вимірювання злочинців та зберігаються їх списки [4, с. 325], також він висловлює думку про необхідність створення таких обліків і в інших містах. В роботі А. Вейнгарта "Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений" питанням використання обліково-реєстраційних даних також приділяється

увага, по-перше, з метою ідентифікації злочинців, що приховують дані про себе, а, по-друге, – для встановлення їх осіб свідками. Там мова йде про використання дактилоскопії, антропометрії, фотоальбомів злочинців, реєстрів злочинців тощо, при цьому даються рекомендації щодо використання даних для отримання інформації [5, с. 5-13, 70-72]. С.М. Трегубов в роботі "Основы уголовной техники" виділяє окремо розділ, який називає "Встановлення особистості (ідентифікація) злочинця". В ньому також розглядаються питання необхідності існування обліків та використання даних про особу злочинця, які містяться в спеціально створених обліках, багато уваги приділяється використанню антропометрії, словесного портрету, дактилоскопії [6, с. 281-325]. Як бачимо, у вищенаведених працях лежала ідея створення обліків для надання умов у вирішенні завдань, пов'язаних безпосередньо з боротьбою зі злочинністю. І це цілком справедливо, бо саме на той час, обліки практично у більшості сфер людської діяльності знаходились на етапі становлення. В подальшому розвиток криміналістичного вчення, розгляду якого присвячено нашу роботу, йшов переважно в напрямі розробки прикладних розділів. Більшість робіт, які присвячені висвітленню питань, пов'язаних з організацією криміналістичних обліків, після доволі короткого вступу містять інформацію про перерахування обліків та об'єктів, що повинні бути поставлені на конкретний облік, короткими відомостями про інформацію, яка може бути з них отримана, а також технологію її отримання. Для прикладу розглянемо один з останніх підручників з криміналістики за редакцією Р.С. Бєлкіна. Глава 21 підручника має назву "Криміналістична реєстрація", в ній розглянуто поняття та зміст криміналістичних обліків, виділено оперативно-довідкові, криміналістичні та довідково-допоміжні обліки [7, с. 368-386]. Аналогічну структуру мають більшість інших підручників та посібників, присвячених розгляду даної теми. Винятком можна назвати роботу Є.П. Іщенка та Є.І. Дєвікова "Уголовная регистрация" [8], в якій автори пропонують під час розслідування злочинів поряд з даними криміналістичних обліків використовувати дані обліків підрозділів інших установ, міністерств та відомств. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій, все частіше з'являються праці, присвячені автоматизації криміналістичних обліків, а також роботи, в яких проглядається ідея створення та існування інтегрованого банку даних, до складу якого пропонується включити обліки підрозділів управлінь інформаційних технологій, ДНДЕКЦ та інших служб системи МВС [9].

Як бачимо, наука переважно йшла, і ще на сьогодні доволі часто йде, вслід за практикою, частіше пояснюючи можливість та напрями

використання інформації того чи іншого обліку, обґрунтовуючи необхідність його існування, не визначаючи стратегічних напрямків розвитку вчення та реконструкції системи. Можна впевнено стверджувати, що в криміналістичних методиках розслідування злочинів та методиках провадження експертиз наявність рекомендацій стосовно використання обліково-реєстраційних даних скоріше є винятком, ніж нормою. І це, не зважаючи на широке використання наведеної інформації в практичній діяльності. Таке становище, на нашу думку, не надає можливості вирішити головні питання, пов'язані з використанням обліково-реєстраційних даних в розслідуванні, а відповідно й не може позитивно вплинути на організацію розслідування злочинів в цілому.

Пропонуємо здійснити підхід до вирішення цього питання не з погляду необхідності розширення кількості криміналістичних обліків за рахунок створення нових, не з можливостей використання даних, що в них містяться, а взагалі з потреб розслідування, перспективи та можливості заповнення інформаційної порожнечі, яка існує в процесі розслідування за рахунок інформації, яка міститься в різних обліках, незалежно від їх призначення, форми та відомчої належності. Такий підхід аж ніяк не виключає використання в розслідуванні даних криміналістичних обліків, але ми пропонуємо розглядати їх як одну зі складових загальної сукупності джерел обліково-реєстраційних даних, що можуть знадобитись при розслідуванні злочинів. По-перше, доцільним буде проаналізувати інформацію, що надходить до процесу розслідування з різноманітних обліків та обліково-реєстраційних систем, виокремити обліки та провести їх класифікацію за походженням, призначенням та за іншими класифікаційними параметрами в залежності від потреб науки та практики розслідування.

Вирішити це питання можна лише надавши класифікацію обліків, інформація яких може бути потрібною в процесі розслідування. По-перше, розділимо всі обліки на дві великі групи за їх належністю: обліки підрозділів МВС та обліки інших державних і недержавних установ. Обліки підрозділів МВС нами виділені в окрему групу – це продиктовано їх особливою важливістю, належністю до міністерства, що покликане боротися зі злочинністю, і саме категорією об'єктів, відомості про які складають їх основу. В свою чергу, за призначенням та роллю цих обліків у розкритті злочинів їх можна поділити на криміналістичні та інші. Криміналістичні обліки – це обліки, створені з метою надання умов щодо розкриття злочинів [10]. Інформація, зосереджена в них, або безпосередньо відноситься до конкретного злочину (сліди людини, знарядь,

зброї, знаряддя та зброя тощо, вилучені з конкретних місць подій, відомості про крадені речі, зброю, тощо), або містить відомості у будь-якій формі про об'єкти, що мають високий ступінь вірогідності їх зв'язку з подією злочину (про осіб, що раніше скоювали злочини, колекції зразків знаряддя, зброї тощо). Їх, у свою чергу, можна поділити на обліки оперативно-розшукового та інформаційно-довідкового призначення. Перші мають безпосереднє відношення до конкретного злочину і при ідентифікації у більшості випадків об'єкти, зосереджені в них, виконують функції ідентифікуючих. Другі – хоча й не мають безпосереднього відношення до конкретного злочину, проте теж відіграють важливу роль. Одні з них виступають як носії інформації про об'єкти, що ідентифікуються (дактилокарти осіб, що раніше притягалися до кримінальної відповідальності, їх фотознімки тощо), інші – хоча й не мали ніколи відношення до злочинів, являють собою зразки розповсюджених в злочинній діяльності знарядь, зброї тощо, і використовуються як зразки для порівняння при експертних дослідженнях та при орієнтуванні на розшук (колекції зброї, знарядь та інструментів, каталоги зразків, цінних паперів та грошей, антикваріату тощо). Об'єкти, відомості про які вони містять, можна назвати "об'єктами високого злочинного ризику".

Навіть короткого погляду на вищеперераховані обліки достатньо, щоб зробити висновок: криміналістичні обліки, зосереджені у різних підрозділах, а також знаходження їх у тому чи іншому підрозділі доволі часто продиктовано саме завданнями тих підрозділів, наявністю спеціалістів для роботи з конкретною інформацією, яка підлягає обліку, з урахуванням цього і складається навіть специфіка обліку, відомості, що відображаються в облікових документах та об'єкти. Таке їх розосередження має своє підґрунтя і апробовано практикою. Чи є сьогодні потреба і можливість у створенні єдиного криміналістичного обліку? Перш за все, потрібно зупинитись на доцільності створення такого обліку. Коли ж ми говоримо про доцільність, то на перший план знову висувається потреба використання облікової інформації у розслідуванні, яка дійсно існує. Але ж джерело, з якого така інформація буде отримана, вже виходить на другий план. Звісно, найкращий вихід – це коли споживач інформації (слідчий чи оперативний працівник) звертається не до декількох обліків, що зосереджені в різних підрозділах (на різні адреси), а до одного, з якого і можна було б отримати різну інформацію про об'єкт, який йому потрібен. Раніше такого можна було б досягти лише за умов створення нових картотек, збільшення їх як за кількістю, так і за якістю інформації, що в них відображалася, а також зосередженням їх,

або їх копій, в одному місці. Це, в свою чергу, призводило до наявності великої кількості інформації, що дублюється. На сьогодні завдяки широкому впровадженню в обліково-реєстраційну діяльність нових інформаційних технологій немає ніякого сенсу створювати окремі об'єднані обліки. Інформація, яка міститься в різних обліках, зосереджених в різних підрозділах, може бути об'єднаною в єдиний інтегрований банк даних, завдяки налагодженій системі зв'язку та використанню комп'ютерної техніки, як це зроблено з обліками підрозділів управління інформаційних технологій [9]. Але для цього необхідно вирішити питання, пов'язані з оснащенням органів внутрішніх справ і конкретних підрозділів сучасною комп'ютерною технікою, новими захищеними мережами зв'язку, та вирішити питання доступу до конфіденційної інформації.

Підводячи підсумки сказаному відмітимо, що окреме криміналістичне вчення про використання обліково-реєстраційних даних у процесі розслідування сьогодні не можна назвати сформованим, воно знаходиться у стадії становлення. Проблеми його становлення, перш за все, криються у приділені йому недостатньої уваги вченими-криміналістами та стереотипному підході до вчення, який домінує на сучасному етапі розвитку криміналістики. Теоретичне обґрунтування основних положень вчення, визначення напрямів та технології застосування обліково-реєстраційних даних у розслідуванні є сьогодні одним із реальних резервів підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

В організаційному плані, одним із напрямів підвищення рівня функціонування криміналістичних обліків є зведення їх до інтегрованого банку даних, що приведе до можливості робити запити та отримувати широкий спектр інформації, яка міститься в різних обліках, інформацію з віддалених точок доступу при звертанні до банку, тобто за однією адресою.

Говорячи про використання обліково-реєстраційних даних в розслідуванні, слід розглядати можливість використання не тільки криміналістичних обліків, а й всього арсеналу обліково-реєстраційних даних, які містять різні обліки незалежно від їх відомчої належності.

Перелік використанних джерел:

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. – М.: Юрид. лит., 1987.
2. Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. – М., 1998.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – Т. 2. – М., 1978.

4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – М.: "ЛексЭст", 2002.

5. Вейнгарт А. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений / Перевод с немецкого В.И. Лебедева. – СПб.: "Вестник полиции", 1912.

6. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. – Петроград: "Право", 1915.

7. Криминалистика: Учебник для вузов / Под редакцией Р.С. Белкина. – М.: Норма-инфра, 1999.

8. Девиков Е.И. "Уголовная регистрация". – Омск: ВШ МВД СССР, 1986.

9. Гуславский В.С., Задорожный Ю.А., Андреев М.В. и др. "Информационное обеспечение оперативно-служебной деятельности органов внутренних дел в Луганской области". – Луганськ: РИО ЛАВД, 2002.

10. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби України: Наказ МВС України № 682 від 30.08.1999 р., п. 6.

В.И. Шаров
начальник кафедры управления и информационно-технического обеспечения, доктор юридических наук, доцент
(Нижегородская академия МВД РФ)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО РАСКРЫТИЮ И РАССЛЕДОВАНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Внедрение новых информационных технологий в деятельность по раскрытию и расследованию преступлений рассматривается на сегодня как одно из потенциально перспективных направлений совершенствования следственной работы. Вместе с тем, компьютеризация не должна выступать основной целью сегодняшней криминалистики. Легко доказать, что это несомненно эффективное, но все же одно из множества возможных средств этой деятельности. Хочется напомнить, что известный тезис о криминалистике как науки внедряющей достижение естественных, медицинских наук, психологии и т.д., в том числе информатики (кибернетических методов) нельзя понимать буквально.

С другой стороны, компьютеризация не может идти стихийно, путем простого переложения известных компьютерных методов в сферу

расследования преступлений. Прежде чем решить криминалистическую задачу любой метод, даже если он хорошо отработан в других науках, откуда оно заимствуется, нужно адаптировать, видоизменить, приспособить к новым условиям.

Но и выбор метода решения задачи не может быть произвольным. Так, Н.С. Полевой совершенно справедливо отмечает, что "...между объектом, задачей и методами ее решения при расследовании преступлений существует прямая взаимосвязь" [1, с. 193]. И хотя, как отмечается далее, это не означает, что та или иная задача может и должна решаться именно определенным и никаким другим методом, а одну и ту же задачу можно решать с использованием совокупности методов, автор не говорит еще об одном важном аспекте. Задача (если она не тривиальна) решается чаще всего комбинацией методов, их последовательным применением. Отсюда важное замечание. Методы должны быть согласованы по данным. На выходе первого должны быть данные в такой форме, которая требуется для следующего.

Таким образом, для последующего использования компьютерных методов сама задача должна быть уже в некотором ином виде (если не брать наиболее простые и присущие не только познавательной деятельности задачи – печать документов, использование справочных правовых систем и ряд других, более организационных, чем творческих задач). Компьютеризировать можно лишь то знание, которое уже записано в формализованном виде. И не просто формализованном, а в том виде, который требуется для имеющейся уже компьютерной технологии.

Приведем пример из статистики, науки, решающей качественные задачи количественными методами. Любое статистическое исследование состоит в последовательном применении методов статистического наблюдения, сводки и группировки, анализ с помощью обобщающих показателей. Результаты первого метода, статистического наблюдения, составляют данные в виде анкет, сводка и группировка уже формулирует на их основе статистические таблицы, и только далее применяются методы математической статистики – производятся расчеты обобщенных показателей, облегчающих получение выводов (выявление тенденций и закономерностей исследуемой области).

Эти общенаучные постулаты позволяют нам сделать вывод, что решение проблемы компьютеризации лежит в первую очередь в области криминалистической методологии, разработке системы методов, предназначенных для "доведения" чаще всего содержательного криминалистического знания до уровня формализованного описания, пригодного

для последующей компьютеризации. В этом и заключается, на наш взгляд, текущая и актуальная задача криминалистики. Нужна методология формализации криминалистического знания, конкретные разработки методов криминалистического исследования, приведения результатов к виду, требуемому для использования той или иной информационной технологии.

К сожалению, в криминалистике сложилась ситуация, которую мы начинаем преодолевать только сейчас. Она связана с явным занижением возможностей информационных технологий. И даже молодые ученые в диссертациях позволяют себе об этом высказывать безапелляционные и настолько же бездоказательные утверждения. Так И.Н. Яковенко пишет, что оправдано привлечение информационных технологий в процесс расследования уголовных дел для освобождения от многочисленной технической рутинной работы с текстовыми файлами. А вот "...их применение в самом процессе расследования, при котором компьютер подменяет интеллектуально – мыслительную деятельность следователя, должно развиваться по достаточно узким участкам такого процесса, например, на некоторых методических, тактических, организационных аспектах следственных действий и процесса расследования в целом" [2, с. 18]. Без преодоления таких тенденций движение вперед в компьютеризации невозможно.

Криминалистики не следует дожидаться разработки "своих", то есть пригодных для решения задач расследования, информационных технологий, а активно продвигаться в эту сторону. Об этом говорят и тенденции, наблюдающиеся в развитии информационных технологий. Эти тенденции свидетельствуют, что информационные технологии становятся все более универсальными, позволяющими решить одну и ту же задачу несколькими путями. Вторая сторона универсальности информационных технологий заключается в том, что предоставляется инструмент с широкими возможностями для решения не одной, а группы задач. Это вызывает необходимость пользователю самому формулировать задачу, проводить ее формализацию.

Эту тенденцию Г.Р. Громов в известной книге "Очерки информационных технологий" называет автоформализацией знаний [3, с. 265-299]. Например, известная всем электронная таблицей Excel позволяет создать и небольшие базы данных, провести множество экономических, статистических и других расчетов. Налицо универсальность, но эта универсальность требует от пользователя, как минимум, формулирования исходных сведений в табличном виде.

Таким образом, и эта тенденция развития информационных технологий свидетельствует в пользу сделанного ранее очевидного вывода –

криминалистике следует адаптировать свои знания под имеющиеся методы информатики. Причем, чем проще, менее "интеллектуальней" технология, тем, почти всегда, большей формализации в постановке криминалистической задачи она требует.

Создание простой базы данных для автоматизированной информационно-поисковой системы требует формирования такого описания объекта, которое связано с выделением его устойчивых признаков (свойств), чаще всего в объеме, достаточном для идентификации этого объекта. Приведем пример из проведенного под нашим руководством диссертационного исследования последовательности (методики) формализации описания материальных объектов. Он представляется состоящим из следующих этапов:

1. Определение типа описываемого объекта, совокупности свойств, которые отражают определенное интегративное свойство, как бы сторону объекта. На этом этапе нужно четко определить сущность решаемых задач, условия и ориентировочные пути получения результата. В цитируемом исследовании из всего многообразия возможных сторон объекта – шины автомобиля, была выбрана всего одна сторона – рисунок протектора.

2. Выявление признаков и создание их разветвленной классификации (иерархической системы), когда наиболее общий признак детализируется несколькими более специфическими и, в конечном итоге, при необходимости, результатами измерений. При этом, система признаков должна правильно воспроизводить свойства и отношения реального объекта, существенные для поставленной задачи. Такое выявление должно проводиться на репрезентативной выборке имеющихся типов материальных объектов.

3. Исследование экспериментальным путем закономерностей следообразования и отображения признаков в следе, а также возможности их выделения в следе. Практически, речь идет о проверке адекватности полученных результатов условиям реальности. На этом этапе возможна коррекция выделенной ранее системы признаков исходя из итогов исследования.

4. Корреляционный анализ полученной системы признаков с целью минимизации количества ее элементов.

5. Кодирование системы признаков системой знаков. При этом желательно, чтобы отслеживалась иерархия признаков, в таком случае полученное знаковое описание будет легче "читаться" [4, с. 102-103].

Конечно, иной путь также имеется. Он заключается в разработке специфических технологий, специально сконструированных для реше-

ния криминалистических задач. Это тоже известная в науке тенденция, особенно хорошо заметная в математике, развивающей свои методы по "заявке" других наук. В этом случае прикладные дисциплины стимулируют развитие соответствующего аппарата из наук фундаментальных.

Здесь мы не имеем в виду очевидные достижения информационных технологий – криминалистические информационно-поисковые системы и даже не системы искусственного интеллекта. Все это приспособление уже имеющихся достижений информатики, а не принципиальные решения с ее стороны, нацеленные на решение криминалистических задач.

Но стоит ли такое ожидать сегодня от информационных технологий? Они развиваются своим, специфическим путем, очень далеким от проблем криминалистики. Требуется серьезное управление этим развитием, чтобы сориентировать их на проблемы криминалистики, а такое сейчас невозможно чисто по организационным причинам.

Перечень используемых источников:

1. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. – М.: Изд-во МГУ, 1989.

2. Яковенко И.Н. Современное состояние и перспективы использования информационных технологий и раскрытии и расследовании преступлений: Автореф. дисс… канд. юрид. наук. – Краснодар, 2005.

3. Громов Г.Р. Очерки информационных технологий. – М.: Инфро-Арт, 1993.

4. Лушин Е.А. Семиотические конструкции в криминалистическом описании объектов. (Теоретико-прикладное исследование на примере рисунков протектора шин автомобиля): Дисс. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2004.

В.Б. Вехов
кандидат юридических наук, доцент
(Волгоградская академия МВД России)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ В ЦЕЛЯХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕГИСТРАЦИИ

Известно, что под криминалистической регистрацией понимается научно разработанная система фиксации, накопления и обработки кри-

криминалистически значимой информации о преступлениях, лицах, их совершающих, о средствах и способах их действий, которая используется в целях раскрытия, расследования и предупреждении преступлений. Ее основное назначение состоит в создании предпосылок для розыска и отождествления объектов регистрации.

Система криминалистической регистрации складывается из ряда подсистем (элементов), которые называются "учетами". Понятием "учет" охватывается и сама процедура учета, то есть действия по собиранию, накоплению, систематизации, обработке, анализу и предоставлению сотрудникам правоохранительных и иных государственных органов криминалистически значимой информации или ее носителей.

Новые информационные технологии, появившиеся в конце 60-х годов прошлого века и базирующиеся на широком использовании средств электронно-вычислительной техники и электросвязи, позволили коренным образом усовершенствовать систему криминалистической регистрации и автоматизировать деятельность по формированию и ведению учетов. Таким образом были созданы автоматизированные информационные системы (АИС), являющиеся в настоящее время стержневой основой функционирования централизованных учетов правоохранительных органов многих государств.

В соответствии с п. 3 ст. 2 Закона Российской Федерации от 27 июля 2006 года № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" автоматизированная информационная система – это "совокупность содержащейся в базах данных информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий и технических средств". Более конкретно с правовой точки зрения это понятие определяет законодатель Республики Беларусь: "совокупность информационных ресурсов, информационных технологий и комплекса программно-технических средств, осуществляющих информационные процессы в человеко-машинном или автоматическом режиме" (ст. 1 Закона Республики Беларусь от 06.09.95 года № 3850-XII "Об информатизации"). Похожее определение АИС мы находим и в ст. 1 Закона Украины от 5 июля 1994 года "О защите информации в автоматизированных системах", а именно: "системы, осуществляющие автоматизированную обработку данных, в состав которых входят технические средства их обработки, а также методы и процедуры, программное обеспечение". С позиций информатики АИС определяется как комплекс программных и технических средств и информационных массивов, предназначенных для сбора, хранения, поиска и выдачи информации пользователям по их запросам.

Продолжая исследование вопроса, приведем пример использования АИС в целях криминалистической регистрации. Так, в соответствии с Соглашением о взаимоотношениях министерств внутренних дел 11 государств, ранее входивших в состав СССР, в сфере обмена информацией, заключенным 3 августа 1992 г. в Чолпон-Ате (Кыргызстан), "признавая необходимость дальнейшего сохранения с учетом исторически сложившихся условий централизованных оперативно-справочных, розыскных, криминалистических и иных учетов бывшего МВД СССР, которые в настоящее время находятся в ведении МВД Российской Федерации", Стороны договорились о создании и развитии на этой основе Межгосударственного информационного банка (МИБ). Для этих целей Стороны:

1. Обязуются в интересах предупреждения, раскрытия и расследования преступлений безвозмездно предоставлять друг другу по запросам имеющиеся сведения в оперативно-справочных, розыскных, криминалистических и иных учетах, автоматизированных системах и банках данных, а также архивах (ст. 1).

2. Сотрудничают в области компьютеризации органов внутренних дел, совершенствования информационного обеспечения и создания единой автоматизированной системы передачи данных для обеспечения функционирования МИБ (ст. 4).

3. Соглашаются с тем, что держателем централизованных оперативно-справочных, розыскных, криминалистических и иных учетов, а также архивов, входящих в МИБ будет являться МВД Российской Федерации. При этом МВД Российской Федерации обязуется через свой Главный информационно-аналитический центр (ГИАЦ):

а) обеспечить обработку, хранение и выдачу безвозмездно по запросам Сторон и инициативно имеющихся в МИБ сведений об объектах централизованного учета;

б) устанавливать объемы, структуру, формы и способы предоставления в МИБ первичной информации только по согласованию со всеми остальными Сторонами, исходя из имеющихся у них возможностей и полномочий;

в) информировать каждую из Сторон о перечне ретроспективной информации, содержащейся в центральном архиве;

г) осуществлять с помощью оперативно-справочных и розыскных учетов информационную работу по розыску лиц, объявленных Сторонами в межгосударственном розыск;

д) не предоставлять информацию Сторон – участников настоящего Соглашения третьим сторонам (ст. 5).

4. В целях поддержания межгосударственного информационного банка в актуальном состоянии Стороны на безвозмездной основе представляют в ГИАЦ при МВД России для пополнения и корректировки централизованных оперативно-справочных, розыскных, криминалистических учетов, автоматизированных систем и банков данных сведения о следующих объектах учета (ст. 6):

Подучетные лица

- осужденные, которые в соответствии с нормативными актами Сторон подлежат учету в межгосударственном информационном банке;
- лица, задержанные за бродяжничество;
- осужденные, подлежащие учету в МИБ, прибывшие (выбывшие) для отбывания наказания, в отношении которых изменены приговоры, и освободившиеся из мест лишения свободы;
- лица, скрывшиеся от следствия и суда, уклоняющиеся от отбытия наказания, уплаты алиментов, или разыскиваемые по искам предприятий, организаций и граждан;
- пропавшие без вести, неопознанные трупы, неизвестные больные и дети;
- особо опасные рецидивисты (ООР);
- уголовные авторитеты, организаторы преступных групп;
- преступники-гастролеры;
- лица, привлекавшиеся к ответственности за совершение половых преступлений с особой жестокостью;
- лица, привлекавшиеся к уголовной ответственности за хищение культурных, исторических ценностей, антиквариата, а также за изготовление, транспортировку, сбыт и хищение наркотиков в крупных размерах;
- лица, судимые за тяжкие преступления и имеющие характерные отличительные признаки.

Предметы преступного посягательства,
утраченные, изъятые и бесхозные вещи

- нарезное огнестрельное оружие;
- автомобили и бронетехника;
- антиквариат;
- радио, видео-, фото- и компьютерная техника, имеющие индивидуальные номера;
- номерные ценные бумаги и документы, имеющие государственное обращение.

Нераскрытые преступления

- убийства и тяжкие телесные повреждения со смертельным исходом;
- половые преступления, совершенные с особой жестокостью;
- разбои, совершенные с применением огнестрельного оружия;
- мошенничество в крупных размерах, фальшивомонетничество, подделка денег и ценных бумаг;
- хищения огнестрельного оружия, крупных партий взрывчатых веществ, боеприпасов, наркотиков, отравляющих веществ, радиоактивных материалов и редкоземельных металлов;
- хищения автотранспорта и бронетехники;
- хищения ценностей из металлических хранилищ;
- хищения из квартир, совершенных характерным способом;
- хищения антиквариата, культурных и исторических ценностей;
- преступления, связанные с финансовыми, биржевыми и валютными аферами;
- преступления, связанные с похищением людей;
- вымогательства, связанные с насилием.

5. Стороны согласились осуществлять содержание межгосударственного информационного банка в форме долевого участия, исходя из количества учетных материалов, поступающих в него от каждой из Сторон. При этом порядок и размеры финансирования ежегодно определяются Сторонами по согласованию с МВД Российской Федерации (ст. 7).

Во исполнение вышеуказанных договоренностей в ГИАЦ при МВД России были созданы и в настоящее время достаточно эффективно эксплуатируются следующие автоматизированные информационные системы.

1) ***АИС "Центр"***, позволяющая вести криминалистические учеты:
- "Подозреваемых, обвиняемых, осужденных лиц и преступлений";
- "Похищенных и изъятых номерных документов и вещей";
- "Поддельных пластиковых карт и дорожных чеков".

2) ***АИС "Сейф"*** обеспечивает ведение централизованного учета хищений ценностей из металлических хранилищ – сейфов и банковских ячеек.

3) ***АИС "Опознание"*** позволяет производить централизованный учет и идентификацию лиц, пропавших без вести, неопознанных трупов, лиц не способных по состоянию здоровья или возрасту сообщить данные о своей личности.

4) ***АИС "ФР-Оповещение"*** ("ФР" – федеральный розыск. – *В.В.*). Данная система реализована на основе технологий искусственного ин-

теллекта. В автоматическом режиме она осуществляет централизованный учет и глобальный информационно-телекоммуникационный поиск лиц, объявленных в федеральный и межгосударственный розыск.

5) ***АИС "Оружие"*** обеспечивает учет и поиск утраченного, а также выявленного огнестрельного оружия и другого вооружения.

6) ***АИС "Розыск"*** – помогает вести централизованный учет и поиск утраченных, угнанных транспортных средств, а также производить их проверку на причастность к совершению преступления.

7) ***АИС "Антиквариат"*** обеспечивает учет и розыск похищенных предметов, имеющих особую историческую, научную, художественную или культурную ценность.

8) ***АИС "Криминал-И"*** ("И" – иностранец. – *В.В.*) обеспечивает криминалистический учет правонарушений и преступлений, совершенных на территории России иностранными гражданами, лицами без гражданства, а также в отношении их. Она имеет следующие подсистемы:

- ***АИС "Адмпрактика"*** (учет административных правонарушений, допущенных иностранными гражданами и лицами без гражданства, пребывающих на территории России);

- ***АИС "Преступление"*** (учет преступлений, совершенных на территории Российской Федерации иностранными гражданами и лицами без гражданства, а также в отношении их);

- ***АИС "Розыск-И"*** (учет иностранных граждан и лиц без гражданства, находящихся в розыске и разысканных);

- ***АИС "Наказание"*** (пофамильный учет иностранных граждан, лиц без гражданства и граждан России, постоянно проживающих за границей, находящихся под следствием, арестованных или отбывающих наказание на территории России).

Следует обратить внимание, что помимо вышеуказанных АИС, начиная с 2000 года, в Межгосударственный информационный банк интегрирована глобальная автоматизированная "***Система криминальной информации Интерпола***" (Interpol criminal information system – ICIS). Таким образом возможности использования правоохранительными органами централизованных оперативно-справочных, розыскных, криминалистических и иных учетов в целях в целях раскрытия, расследования и предупреждении преступлений значительно расширяются за счет насыщения общей базы данных МИБ криминальной информацией, затрагивающей интересы государств – участников Международной организации уголовной полиции "Интерпол". Например, в случае проверки сотрудниками внутренних дел Украины конкретного транспортного сред-

ства на причастность его к совершению преступления из МИБ может быть получена информация об угоне данного транспортного средства не только с территории страны, подписавшей в 1992 году Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией, но и с территории государства – члена "Интерпола".

П.Г. Колесниченко
кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

СОЗДАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАТУРНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ ПОЧВЕННЫХ ОБРАЗЦОВ ДЛЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В приложение № 1, к приказу МВД России от 10.02.2006 № 70 "Инструкция по организации формирования, ведения и использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел Российской Федерации" сказано:

в пункте 9.17. При наличии необходимости, соответствующего организационно-штатного и материально-технического обеспечения в экспертно-криминалистических подразделениях может осуществляться **учет иных объектов**, поступающих в ЭКП в установленном законодательными и нормативными правовыми актами порядке. Использование таких учетов в целях раскрытия и расследования преступлений осуществляется в порядке, установленном настоящей Инструкцией; а в пункте 7. указано что, в случаях, предусмотренных настоящей Инструкцией, к информационным картам прилагаются натурные объекты.

Направление натурных объектов, являющихся вещественными доказательствами по уголовным делам, в ЭКП на исследование, проверку и постановку на учет осуществляется органами предварительного расследования, либо по их поручению сотрудниками оперативного подразделения.

Далее в пункте 9. сказано: "Объектами экспертно-криминалистических учетов являются неустановленные лица, предметы (следы), **вещества, обладающие индивидуальной экспертно-криминалистической информацией**, пригодной для закрепления и последующего использования в целях решения задач оперативно-розыскной деятельности и расследования уголовных дел".

В целях раскрытия и расследование преступлений одним из дополнительных видов учетов можно создать учет **почвенных образцов** из мест наиболее отличительных по своему составу и свойствам и изолированных от остальной территории, (повышение рельефа, болота, поймы рек, поля окруженные лесом, дорожные насыпи, территории предприятий и т.д.).

Тем самым, имея **натурную коллекцию почвенных образов** и исследуемый объект-носитель с почвенными наслоениями мы можем локализовать и идентифицировать участок местности, откуда он произошел.

Натурная коллекция – это форма ведения справочно-вспомогательных учётов; систематизированное собрание однородных или объединённых общностью экспертных задач предметов (веществ, материалов) – объектов судебных экспертиз, формируемое в правоохранительных органах для использования в качестве справочно-вспомогательного материала при раскрытии и расследования преступлений, а так же в научно-исследовательской и учебно-методической работе.

Научными основами использования натурных коллекций являются положения теории идентификации и установления групповой принадлежности, положения криминалистического учения о признака, рассматривающие те из них, по которым производится определение групповой (родовой) принадлежности (наличие у объекта такой совокупности признаков, на основании которой он может быть отнесён к определённому виду, сорту предметов (веществ)); так же у объекта устанавливается и единый групповой источник происхождения.

Формирование почвенных натурных коллекций требует большой научной и организационной работы, которая включает: выяснение потребностей экспертов в коллекциях; определение назначения коллекции; определение объёма коллекции, разработка её структуры; сбор и размещение образцов.

До включения почвенных образцов в коллекции каждый экземпляр заранее исследуется экспертами: выделяются свойства и признаки предметов. Для более глубокого познания этих свойств используются данные из различных источников (научной и специальной литературы, ГОСТов, справочников и т.д.: в морском справочнике можно найти виды узлов, петель, их свойства). В последующем эта информация проходит предварительную аналитико-синтетическую переработку.

Особенностью образцов из коллекций является также то, что они "отражают свои собственные признаки", тогда как образцы для сравнительного исследования "отражают фиксированные признаки иного объекта".

Коллекции создаются за пределами процесса, их природа носит непроцессуальный характер. Они хранятся в информационных фондах судебно-экспертных учреждений, "ждут" своего применения, а составляющие их образцы изымаются из коллекций по мере надобности для решения экспертных задач.

По своей процессуальной природе образцы из натурных коллекций не соответствуют ни вещественным доказательствам, ни образцам для сравнительного исследования. Они выполняют роль эталонов, наделённых свойствами, которыми они обладают (или не обладают) вещественные доказательства, и служат для определения соответствия этих свойств вещественных доказательств определённым стандартам. Вещественные доказательства сравниваются с образцами из коллекций, в результате которого определяются совпадения и различия из родовых признаков. В случае установления совпадения эксперт может использовать для ответа на вопросы, поставленные следователем или судом, имеющуюся информацию.

М.Г. Щербаковский
кандидат юридических наук, доцент,
начальник кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии
(Харьковский национальный университет внутренних дел)
А.Е. Разумова
старший эксперт Научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра
(УМВД Украины в Сумской области)

КЛАССИФИКАЦИЯ НАТУРНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ ИНФОРМАЦИОННО-СПРАВОЧНЫХ УЧЕТОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Процесс проведения экспертизы с целью решения идентификационных и диагностических задач, в подавляющем большинстве, требует привлечения дополнительных материалов для исследования объектов, которые поступили эксперту. Такими являются две группы объектов. К первой относятся образцы для экспертного исследования, процессуальная процедура получения которых предусмотрена ст. 199 УПК Украины. Вторую группу составляют натурные образцы, собирание которых пре-

дусмотрено п.п. 6.1.2.2., 6.1.3.2.2. Наставления о деятельности экспертно-криминалистической службы МВД Украины [1]. Натурные коллекции формируются в рамках криминалистических учетов информационно-справочного назначения. Этот вид криминалистического учета используется при: 1) производстве экспертиз; 2) проведении предварительных исследований; 3) проведении научно-исследовательской работы.

Трудно представить проведение судебно-баллистической экспертизы или исследований без использования натурных коллекций образцов огнестрельного оружия, боеприпасов, без использования справочных данных о следах огнестрельного оружия на пулях и гильзах. При производстве технико-криминалистической экспертизы документов важно иметь образцы подлинных документов, оттисков печатей и штампов. Эффективность трасологической экспертизы во многом зависит от возможности эксперта обращаться к натурным коллекциям орудий и инструментов, запирающих и контрольных устройств, пломб, образцам подошв и верха обуви, отмычек и др. Исследования материалов, веществ и изделий, особенно наркотических средств, зачастую основывается на использовании результатов сравнительного исследования с натурными образцами информационно-справочных фондов. Такое же значение имеют эти объекты при проведении транспортно-трасологичсеких, взрывотехнических, биологических, ряда инженерно-технических экспертиз, экспертиз холодного оружия и др. Фактически, по каждому виду экспертиз могут в той или иной мере использоваться информационно-справочные картотеки и коллекции.

Если использование натурных коллекций вне процессуальной деятельности не вызывает проблем, то в практике производства экспертиз возникает вопрос о процессуальном статусе образцов из натурных коллекций, которые использовались в процессе экспертного исследования.

В криминалистической литературе рассматриваемым объектам должного внимания не уделялось. Рассмотрим эту проблему подробнее.

Первоначально необходимо сопоставить натурные коллекции с иными объектами судопроизводства: вещественными доказательствами и указанными выше образцами для экспертного исследования.

Вещественные доказательства – это объекты, причинно-связанные с событием преступления: предметы со следами преступления, орудия совершения преступления и т.д. (ст. 78 УПК Украины). Натурные коллекции собираются не в связи с совершенным преступлением и поэтому, естественно, не могут быть отнесены к этой категории объектов.

В экспертной и криминалистической литературе подаются разные определения образцов сравнения. И.Л. Петрухин определяет образцы,

как "отображение, предметы, вещества, которые отражают свойства, признака, качества (индивидуальные и групповые) других предметов или субъектов, по поводу которых у следователя или в суде возникло предположение, что они имеют отношение к совершенному преступлению" [2, с. 37]. А.И. Винберг под образцами для сравнительного исследования понимает "разнообразные объекты, которые воссоздаются и изымаются по постановлению следователя с целью сравнительного исследования" [3, с. 22]. В.А. Жбанков предлагает под образцами для сравнительного исследования понимать "разные материальные объекты, которые отображают фиксированные признаки других объектов или же свои собственные, используемые для идентификации или установление родовой (групповой) принадлежности живых лиц, вещей, животных, а также выяснение других обстоятельств, которые имеют значение для дела" [4, с. 4]. Похожее определение образцам дал Г.И. Грамович [5, с. 116]. Весьма широкое определение дает образцам А.В. Дулов, согласно которому "образцом является предмет, который имеет основные свойства и качества большой группы аналогичных предметов" [6, с. 165].

В приведенных определениях авторы делают акцент на разных свойствах и назначении образцов сравнения. Некоторые из определений вполне могут быть отнесены и к натурным коллекциям информационно-справочных учетов.

Проведенный анализ, а также экспертная практика позволяют выделить относительно натурных коллекций определенные свойства, которые могут выступать основаниями их развернутой классификации.

1. По природе натурные коллекции - это материальные образования, свойства и признака которых могут быть восприняты не только экспертом, но и иными участниками уголовного процесса.

2. По цели использования натурные коллекции коррелируют с задачами, решаемыми в ходе проведения судебных экспертиз. По этим основаниям они делятся на:

а) натурные коллекции, которые используются для решения идентификационных задач. Так, набор лакокрасочных покрытий, изменников ювелирных изделий и пр. позволяет определить завод-изготовитель;

б) натурные коллекции, которые применяются для решения диагностических задач. Решение этих задач направлено на установление вида объектов (например, принадлежности к холодному оружию, наркотическим средствам), определению механизма образования следов (например, взлома запирающего устройства), способа изготовления (например, бумажных банкнот, лазерных дисков) и др.

3. По доказательной информации, которая содержится в них, натурные коллекции могут быть разделены на две группы:

а) отображают свойства, признака других объектов: изделия конкретных предприятий (фирм-изготовителей). Эти натурные коллекции необходимы для решения идентификационных задач;

б) натурные коллекции, которые значимы своими собственными свойствами. Это коллекционные образцы, эталоны состава и др. Они могут быть использованы как при идентификационных, так и диагностических (классификационных) исследованиях.

4. По степени индивидуальности информации, которая отображается в натурных коллекциях:

а) отображают индивидуальные свойства, признаки конкретных объектов (образцы конкретных участков местности, оттиски печатей и штампов конкретных юридических или физических лиц др.). Эти образцы отражают частные признаки объектов.

б) образцы, которые отображают свойства группы определенных объектов. Они содержат так называемые общие (родовые, групповые) признаки. К ним можно отнести эталонные образцы наркотиков, металлов, волокон, огнестрельного и холодного оружия и др.

5. По природе свойств, которые отображают натурные коллекции:

а) особенности внешнего строения объектов;

б) особенности состава и структуры объектов. Это образцы, которые являются частью иного объекта или представителем группы однородных объектов (например, образцы бумаги, рассеиватели фар).

в) образцы, которые отображают функциональные особенности объектов или механизм образования следов. К функциональным свойствам человека относятся приобретенные им навыки, в том числе профессиональные. К образцам, которые отражают указанные навыки, относятся образцы почерка, выполненные в необычных условиях. Примером натурных коллекций, собираемым по особенностям механизма образования, являются образцы реза металлических преград, образованные газовым резаком с разными насадками и электродуговой резкой.

6. По происхождению (источнику) свойств, которые отображаются в натурных коллекциях:

а) антропогенные, которые характеризуют человека. К ним относятся натурные коллекции образцов почерка, взломанных преград;

б) техногенные – образцы продукции, продукты технологических процессов;

в) естественные – образцы грунта, растений и др.

7. По времени и условиям возникновения натурные коллекции формируются в результате:

а) проведения научно-исследовательской работы. Эти коллекции составляют образцы "некриминального" происхождения;

б) сохранения по приговору суда вещественных доказательств по расследованным преступлениям – образцы "криминального" происхождения;

в) проведения следственных и иных процессуальных действий:

- образцы, истребованные следователям у организаций, учреждений (ч.1 ст. 66 УПК);

- образцы, полученные при проведении следственных действий: осмотре (ст. 190 УПК), обыска (ст. 177 УПК), выемки (ст. 178 УПК), проверки показаний на месте при воспроизведении обстановки и обстоятельств события (ст. 199 УПК, отобрании образцов для экспертного исследования (ст. 199 УПК), проведении экспертизы (ст. 75 КПК);

- образцы, предоставленные обвиненным, подозреваемым, пострадавшим, свидетелем, другими физическими или юридическими лицами (ч. 2 ст. 66 УПК);

8. По способу образования образцов, составляющих натурные коллекции:

а) образованы сотрудником экспертно-криминалистической службы в процессе проведения экспериментов при выполнении научно-исследовательской работы или при производстве экспертиз;

б) готовые образцы, затребованные экспертом (при выполнении научно-исследовательской работы) или следователем (в ходе расследования преступления) и приобщенные к натурной коллекции.

9. По субъекту, который осуществляет отобрание объектов для натурных коллекций:

а) отбираются самостоятельно следователям;

б) отбираются специалистом при проведении следственных действий;

в) отбираются экспертом при проведении экспертного исследования.

Как следует из приведенной классификации экспериментальные образцы для экспертного исследования, отбираемые согласно ст. 199 УПК, а также свободные (условно-свободные) образцы могут являться составной частью натурных коллекций различных по природе объектов. Вместе с тем, натурные коллекции информационно-справочных учетов формируются и иным отличным от образцов сравнения путем.

Таким образом, натурные коллекции имеют разнообразные свойства, которые характеризуют их материальную и процессуальную приро-

ду, информацию, которой они обладают, происхождение, порядок и условия формирования и цели использования и др.

Перечень используемых источников:

1. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України // Затверджено Наказом МВС України 30.08.1999 р. № 682, Зміни – Наказ МВС України № 900 від 20.12.2000 р.

2. Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. – М., 1964.

3. Винберг А.И. Производные вещественные доказательства и образцы для сравнительного исследования в советском уголовном процессе // Соц. Законность. – 1966. – № 3.

4. Жбанков В.А. Получение и использование образцов для сравнительного исследования: Автореф. дисс.…канд. юрид. наук: 12.717. – М., 1967.

5. Грамович Г.И. Вопросы применения научно-технических средств при расследовании преступлений: Дисс.…канд юрид. наук: 12.00.09. – Мн., 1970.

6. Дулов А.В. Права и обязанности участников судебной экспертизы. – Мн., 1962.

А.В. Кочубей
кандидат химических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД РФ)

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ УЧЕТОВ МИКРООБЪЕКТОВ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ МАССИВА ДИАГНОСТИЧЕСКИХ И ИДЕНТИФИКАЦИОННЫХ ПРИЗНАКОВ

Во многих видах научных исследований и практической реализации ее результатов достаточно часто используется вероятностно-статистический метод решения задач, требующих обработки большого массива экспериментальных данных. Этот же метод находит все большее распространение и при определении необходимого и достаточного комплекса признаков при решении задач судебной экспертизы. На его основе возможно определение системы диагностических и идентифика-

ционных признаков и, опираясь на закономерности их статистического распределения, установление информационной значимости каждого из них.

Следует отметить, что идентификационная значимость признака будет тем выше, чем больше вариантов его существования, и, соответственно, меньше его частота встречаемости. Формирование системы информационной значимости признаков строится на общеизвестных классификациях, которые широко используются в экспертной практике. Для экспертного исследования веществ и материалов, в том числе и микрообъектов, эта система может быть представлена как комплекс, состоящий из набора признаков, выявляемых в ходе экспертного исследования, проводимого по стандартной методике.

Любые вероятностно-статистические исследования основаны на экспериментальной базе, охватывающей, по возможности, больший массив объектов и данных различных методов, использующихся при выявлении одних и тех же признаков однородных объектов. С увеличением массива происходит рандомизация распределения в нем объектов, которая по достижении определенного оптимального объема будет улучшать это распределение и уменьшать отклонение вычисляемой величины от статистически достоверного распределения.

Однако, количество экспериментов, необходимых для формирования такого массива, растет в геометрической прогрессии от числа возможных объектов данного класса и признаков, присущих им, так как необходим учет их различных сочетаний. Это приводит к увеличению не только до тысяч, но и десятков тысяч элементарных исследовательских актов. Так например, минимально необходимый массив данных по волокнам достигает 15-18 тысяч, оптимальное же количество должно быть не менее 50 тысяч единиц [1, с. 23-24]. Решение задачи по сбору такого количества объектов, выявление признаков каждого из них, систематизация полученных данных, формирование полноценного банка и выдача, в конечном итоге, количественных характеристик системы идентификационной (диагностической) значимости признаков может быть осуществлено только в рамках целевой программы достаточно высокого уровня с подключением научного потенциала творческих коллективов и целевым финансированием.

Вместе с тем, в экспертно-криминалистических подразделениях постоянно ведутся всевозможные криминалистические учеты, пополняются натурные и модельные коллекции, где сосредоточен огромный информационный потенциал объектов судебной экспертизы, который, однако, не реализуется в полной мере.

10 февраля 2006 года вышел Приказ МВД РФ "Об организации использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел Российской Федерации" [2], в который, в число прочих, вошел и учет микрообъектов, ведущийся на региональном уровне (по тяжким и особо тяжким преступлениям). Данный приказ обязывает формировать информационные карты с фотоснимками, спектрограммами и иными сведениями о строении и составе микрообъектов. Форма информационной карты (приложение № 12 к Правилам ведения экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел) предусматривает следующие отражаемые в ней позиции:

- природа или класс составляющего объекта;
- цвет в поле зрения микроскопа;
- форма или профиль поперечного сечения объекта;
- оптический размер;
- другие особенности (марка микроскопа, режим увеличения при исследовании).

Однако, если внести некоторые дополнения в перечень сведений, вносимых в информационную карту, относящиеся к сведениям о их родовых и групповых признаках, данную информацию можно было бы использовать и при формировании массива признаков с расчетом их идентификационной значимости. Задача эта вполне решаема, тем более, что, с одной стороны, при проведении экспертизы указанные признаки микрообъектов выявляются в обязательном порядке, а, с другой, Приказ обязывает оформлять полученные данные в виде информационной карты. Например, при диагностических или идентификационных исследований волокон экспертом выявляются признаки, позволяющие установить его природу (натуральное, химическое – синтетическое или искусственное), вид волокнообразующего полимера, тип красителя по химической и технологической классификации и др. Занесение этих данных в информационную карту дало бы возможность их реального использования. При наличии такого учета получить обобщенные данные, с учетом современных возможностей коммуникационных технологий и программного обеспечения обсчета массива данных формирование базы идентификационной значимости признаков микрообъектов и их комплекса можно рассматривать как реальную перспективу повышения роли микрообъектов в получении достоверной информации при расследовании преступлений.

Перечень используемых источников:

1. Пучков В.А., Поляков В.З. Формирование АИПС "Контакт" файла волокон, позволяющего определять их частоты встречаемости: Методич. реком. для экспертов. – М., 1985.

2. Приказ МВД РФ "Об организации использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел Российской Федерации" от 10.02.06.

І.М. Горбаньов
викладач кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОХОРОНОЮ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВІДТВОРЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

Необхідність використання спеціальних знань у справах про порушення авторських прав щодо незаконного відтворення та (чи) розповсюдження комп'ютерних програм обумовлена специфікою предмета злочинного посягання і способом скоєння вказаних злочинів [2, с. 642; 5, с. 88; 17, с. 570; 21, с. 93].

Однією з форм використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм є призначення і провадження судових експертиз [15, с. 170]. Найбільш цікавою є експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності [19, с. 52], яка відносно недавно була закріплена на відомчому рівні й увійшла до цивільного та кримінального процесів [18].

Однак українські криміналісти, зокрема В.К. Гіжевський, В.І. Гряцін, О.І. Рощин, а також деякі їх російські колеги В.Б. Вєхов, С.О. Катков, В.Я.Колдін та О.Р. Росинська, взагалі не виділяють експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Усі питання відносно комп'ютерних програм, як об'єктів авторського права, вони пропонують вирішувати судовою комп'ютерно-технічною експертизою [2, с. 656-658; 8, с. 1-127; 13, с. 48; 20, с. 63-115, 198-210]. Автор не згоден з такою позицією і вважає слушною розробку експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Досліджуючи підґрунтя позицій українських та російських колег, можна вказати на різницю у загальних підходах до комп'ютерної програми. Вчені В.І. Грязін та інші підійшли до останньої, як до невід'ємної частини комп'ютерної техніки, і це є дійсно так. Але комп'ютерна програма, насамперед, є об'єктом авторського права у відповідності до Закону України "Про авторське право і суміжні права". І такий підхід до неї нам імпонує. Аргументами виступають те, що, крім комп'ютерної програми, об'єктами авторського права є і літературні письмові твори, лекції, промови, бази даних, музичні твори, аудіовізуальні твори й інші твори [10], і не слід один об'єкт авторського права з єдиного переліку, досліджувати комп'ютерно-технічною експертизою (мається на увазі комп'ютерна програма), а всі інші, що залишилися, авторознавчою, товарознавчою, відеофоноскопічною чи мистецтвознавчою. У більшості випадків якась конкретна судова експертиза не може дати відповіді у обсязі, достатньому для вирішення справи по суті. Для вирішення складної ситуації, щоб кожен раз не треба було призначати комплексну експертизу, була спеціально розроблена експертиза, яка вирішує завдання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, досліджує усі об'єкти авторського права, а також економічні питання, пов'язані з використанням прав на такі об'єкти.

Призначаючи експертизу, пов'язану з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності виділяють три основні цілі: 1) встановлення ознак, характерних для контрафактної продукції; 2) встановлення устаткування, на якому виготовлені примірники творів, представлені на дослідження; 3) визначення ціни легітимного примірника твору, аналогічного за змістом досліджуваному. Відповідно до цілей об'єктами експертизи, у нашому випадку, є машинні носії комп'ютерних програм; спеціальне устаткування, призначене для тиражування, пакування та виготовлення поліграфічної продукції, яка використовується для оформлення машинного носія комп'ютерної інформації.

У ході дослідження 163 кримінальних справ, порушених за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 176 КК України з'ясувалося, що існує проблема постановки питань, які виносяться на вирішення вказаної експертизи. Редакція деяких питань свідчить про те, що слідчі не чітко бачать мету дослідження, а також не орієнтуються в можливостях як комп'ютерної техніки, так і експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Тобто практичні працівники не завжди мають чітке уявлення про сутність та можливості призначення певної експертизи [22, с. 75]. Помічено, що питання, які слідчі ставлять

на вирішення експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм, найчастіше дублюють ті, що ставляться оперуповноваженими ДСБЕЗ перед спеціалістами під час дослідження ще до порушення кримінальної справи.

Найбільш розповсюдженими питаннями є ті, що поставлені відносно інформації, яка знаходиться на конкретному машинному носії. Також ставляться завдання щодо роздрукування всієї інформації, яка знаходиться на оптичному або магнітному диску (дискеті), та аналізу змісту дискет і друку інформації, яка цікавить слідство. Такі завдання та питання є некоректними у зв'язку з великою інформаційною ємністю деяких носіїв.

Існують й інші, на наш погляд, некоректні запитання, серед яких: 1) чи є даний носій, що містить програмні продукти, ліцензійним [11, с. 95]; 2) чи є представлена продукція контрафактною; 3) які порушення нормативних актів з питань авторського права призвели до завдання шкоди власнику авторського права [11, с. 95]; 4) чи порушені права правовласника особами, які розповсюджували представлену на дослідження продукцію; 5) які вартість програмних продуктів, що містяться на представлених носіях комп'ютерної інформації; 6) який розмір шкоди, завданої власнику авторського права внаслідок незаконного відтворення чи розповсюдження програмного продукту. Саме таке питання було вказане у постанові про призначення експертизи слідчим СВ Сєвєродонецького МВ УМВС України в Луганській області при розслідуванні кримінальної справи відносно гр. Б., який на посаді директора АТЗТ "Союз-Сто" за угодою з ВАТ "Сєвєродонецький Азотбуд" на постачання бухгалтерського програмного забезпечення, встановив на комп'ютер замовника неліцензійний примірник програми "1С Бухгалтерія 7.7: мережева", чим заподіяв правовласнику ЗАТ "1С" м. Москва шкоду у розмірі 6200 грн. [16]; 7) чи є необхідні та достатні підстави вважати певну особу легальним правовласником відповідної продукції [6, с. 126]. Так, при розгляді кримінальної справи у Жовтневому районному суді м. Запоріжжя щодо обвинувачення гр. Б. у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 176 КК України, було встановлено, що слідчий на розгляд експертизи поставив питання стосовно встановлення правовласника комп'ютерних програм, які за своїм характером є юридичними [3, с. 1].

Постановка питань не повинна породжувати правову оцінку фахівцями дій тих або інших осіб, а спрямована на те, щоб з'ясувати лише питання, які безпосередньо стосуються тих областей знань, якими не

володіє особа, що здійснює досудове слідство. Питання встановлення порушення прав носить суто правовий характер, і його розв'язання віднесено до виняткової компетенції слідчого, прокурора і суду [1, с. 35; 12, с. 7; 14, с. 558-559; 19, с. 51]. Аналогічне відображено у Постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" № 8 від 30.05.97 р. У вказаному документі звернуто увагу судів на неприпустимість постановки перед експертами правових та інших питань, відповіді на які виходять за межі їх компетенції. Тому уявляється неправомірною постановка питань, що стосуються визначення контрафактності продукції або порушення будь-чиїх прав, а також визначення характеру і суми шкоди. Пояснімо це більш докладно.

Закон України "Про авторське право і суміжні права" контрафактним примірником твору називає примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав…[10].

Автор виділяє два аспекти контрафактності – юридичний та технічний. Існують конкретні ознаки (технічні характеристики) контрафактної продукції, що використовуються у слідчий і судовій практиці. Слід розмежовувати контрафактність технічну, що встановлюється експертом з використанням спеціальних знань, і контрафактність юридичну, як юридичний факт, що виявляється слідством та встановлюється судом на підставі матеріалів справи [6, с. 126].

Особи, що долучаються до дослідження, роблять висновок про контрафактність продукції на підставі так званих "ознак контрафактності", до яких вони відносять відсутність голографічних знаків на упаковці та (або) її низьку якість, відсутність відомостей про виробника і так далі. Іншою мовою, висновок про контрафакцію ґрунтується не на встановленні факту порушення авторського права, а на наявності ряду зовнішніх відмітних ознак обкладинок, футлярів, оформлення, що не є правильним. Як приклад, можна навести справу, у якій за помилковим висновком експертизи об'єктів інтелектуальної власності машинні носії, вилучені у підприємця С., мали розбіжності з оригінальною продукцією і були визнані експертом контрафактними [4, с. 2]. Беручи до уваги раніше вказані зовнішні ознаки, можна зробити висновок про наявність виключно ознак технічної контрафактності, що буде передувати виявленню слідством і встановленню судом юридичної контрафактності. Також зазначаємо, що до ознак технічної контрафактності відносяться не тільки зовнішні відмінності обкладинок чи футлярів, а також особливості структури, змісту, споживацьких властивостей програмних продуктів:

а) неповний програмний пакет (по структурі і змісту), збірка різнорідних програмних продуктів; б) наявність файлів з номером програмного продукту або інформацією про те, як його "розкрити" для встановлення на комп'ютер; в) наявність номера у встановлених програмах, невідповідного номерам, прийнятим виробником даного програмного продукту [21, с. 308-311].

Вертаючись до питання про розмір та характер шкоди, завданої правовласнику, Д.О. Коваленко зазначає, що слідчий не повинен виносити їх на дослідження експерта чи самостійно встановлювати [15, с. 101]. Автор підтримує його думку та вважає, що означені питання повинні бути обґрунтовано визначені виключно правовласником і ніким іншим. Як це було зроблено при розгляді справи відносно гр. Б., якого обвинувачували у незаконному розповсюдженні комп'ютерних програм ЗАТ "1С". У цій справі виключно представником ЗАТ "1С" була встановлена вартість ліцензійних комп'ютерних програм, а далі розмір завданої шкоди правовласнику [3, с. 3].

Якщо слідчий самостійно або за допомогою експерта, спробує визначити розмір шкоди, завданої правовласнику, то цей розрахунок буде помилковим, бо отриманий з використанням оптових та роздрібних цін, які не можуть об'єктивно відобразити розмір шкоди завданої правовласнику. Означені питання повинні бути обґрунтовано визначені ніким іншим, окрім правовласника. Вважається доцільним для визначення розміру та характеру шкоди, завданої правовласнику, поставити останньому питання у наступній редакції: "Якою є вартість ліцензійних примірників комп'ютерних програм, аналогічних примірникам комп'ютерних програм, поданих на дослідження?"

При розслідування незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм вважаємо доцільним на вирішення експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, поставити наступні питання: 1) чи є на досліджуваних носіях програмні продукти? Якщо "Так", то вкажіть їх повну назву, версію, функціональну належність та правовласника (інформація буде отримана з електронного додатку програмного продукту); 2) чи містять представлені на дослідження примірники продукції технічні ознаки, що можуть свідчити про їх відмінність від оригінальних примірників? 3) у чому полягає відмінності, і чи дають вони можливість вважати, що примірники, представлені для дослідження, виготовлені не правовласником? 4) чи мають оригінальні примірники, отримані від правовласника, якісь специфічні ознаки, що можуть висвітлити питання їх виготовлення; 5) який серійний

номер цієї копії програмного продукту; 6) чи вимагає цей програмний продукт у ході роботи введення паролів чи наявності ключів; якщо вимагає, то яким чином вони зберігаються і кодуються, чи є можливість їх прочитати; 7) чи можливо обійти паролі при запуску програми; 8) коли останній раз вносилися зміни в програму (наприклад, за часом створення або внесення змін у файли); 9) чи були внесені зміни (корективи) в програму [7, с. 94; 9, с. 161]? Якщо "Так", чи спрямовані вони на подолання захисту від копіювання.

Аналіз досліджених аспектів проблематики свідчить про їх актуальність і необхідність подальшої детальної розробки оптимальних рекомендацій по призначенню експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Перелік використанних джерел:

1. Анисимов Ю. Кто ж его посадит?! Он же "пират", хоть и авторский // Бухгалтерия. – 2002. – № 13/2 (480). – С. 35.

2. Вещественные доказательства: Информационные технологии процессуального доказывания / Под общ. ред. В.Я. Колдина. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – С. 642, 656-658.

3. Вирок Жовтневого райнного суду міста Запоріжжя відносно гр. Б. № 1-163 від 14.02.2005 р. – С. 1, 3.

4. Вирок Івано-Франківського міського суду відносно гр. С. № 1-1100 від 19.12.2005 р. – С. 2.

5. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій: Наук.-практ. посіб. / Б.В. Романчук, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, В.М. Бутузов; За заг. ред. проф. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. – С. 88.

6. Глущенко В. Застосування судової експертизи при розслідуванні злочинних порушень авторського та суміжних прав // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - №3. – С. 126.

7. Горбанев И.Н. Особенности методов проведения судебных экспертиз компьютерной техники и программных продуктов // Матеріали міжнародної інтернет-конференції "Досудове слідство: організаційні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми" / Упорядник Михайлов М.А. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2004. – С. 94.

8. Грязін В.І., Гіжевський В.К., Рощин О.І. Підготовка та призначення судових експертиз: Посібн. – К.: Школа, 2004. – С. 1-127.

9. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 161.

10. Про авторське право і суміжні права: Закон України № 3792-XII від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

11. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. – К., 2002. – С. 95.

12. Иващенко С. Экспертиза интеллектуальных объектов // Юридическая практика. – 2005. – № 6. – С. 7.

13. Катков С.А. Тактика подготовки и назначения программно-технических экспертиз // МИ МВД РФ. – 1995. – № 1. – С. 48.

14. Клименко Н.І., Колонюк В.П. Роль експертизи в захисті об'єктів інтелектуальної власності // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск № 3. Збірник науково-практичних матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: А.П. Заєць, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько та ін. – Х.: Право, 2003. – С. 558-559.

15. Коваленко Д.А. Особенности доказывания по уголовным делам о нарушении авторских и смежных прав на досудебных стадиях судопроизводства: Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2002. – С. 101, 170.

16. Кримінальна справа № 0569/03 // Архів Сєвєродонецького МВ УМВС України в Луганській області.

17. Кузнецова С.П. Возможности использования специальных знаний по делам о нарушении прав интеллектуальной собственности // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск № 3. Збірник науково-практичних матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: А.П. Заєць, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько та ін. – Х.: Право, 2003. – С. 570.

18. Про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністра юстиції України № 285/7-А від 15.07.1997 р.

19. Погуляев В.В. Роль эксперта и специалиста в расследовании нарушений исключительных прав // Право и экономика. – 2004. – № 7. – С. 51, 52.

20. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе. – М.: Юрист, 1996. – С. 63-115, 198-210.

21. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза. – М.: Право и закон, 2001. – С. 93, 308-311.

22. Сегай М.Я., Фрідман І.Я. Використання спеціальних знань для попередження злочинів у сфері економіки // Фінансова злочинність: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: Право, 2000. – С. 75.

С.М. Колотушкин
доктор юридических наук, профессор,
начальник кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

КОНЦЕПЦИЯ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ БАЗЫ СЛЕДОВ ПРИМЕНЕНИЯ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ В КОНТРТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Много веков назад впервые стало ясно: больше, чем сотни врагов явных, человек боится одного тайного.

В антитеррористической деятельности ярко выражен приоритет противостояния социально-аномальной среды и правоохранительных сил: от силового – к основанному на **информационном превосходстве**.

Актуальность последнего тезиса вытекает из природы рассматриваемого конфликта, для которого характерно, что ни одна из противоборствующих сторон заранее не знает решений, принимаемых противником, т.е. вынуждена действовать в условиях неопределенности, сопряженной с риском. Это предопределяет необходимость максимального количества информации о противнике. Кто в этом преуспеет, тот получит реальные шансы оптимизировать избранную тактику действий и решить конкретный конфликт в сфере указанного противостояния в свою пользу.

Упреждающая информация может быть получена в основном путем использования методов и возможностей оперативно-розыскной деятельности с рациональным сочетанием технико-криминалистических средств и методов. Получение информации и ее всесторонний анализ составляет основу информационно-аналитической работы правоохранительных органов в ходе превентивных действий по пресечению террористической деятельности. На основе информационно-аналитической работы строится прогнозирование ситуации и выработка обоснованных решений по

проведению конкретных действий по пресечению террористической деятельности.

Одним из направлений такой деятельности может являться создание информационно-аналитической базы следов применения огнестрельного оружия в ходе осуществления террористических актов. Сущность создания подобной информационной системы должна выражаться в сборе данных о конкретных экземплярах оружия, используемых террористами в ходе осуществления серий диверсий и террористических актов, характере перемещения этого оружия по месту, времени и решаемым задачам. Предлагаемая база данных огнестрельного оружия, имеющегося в незаконных вооруженных формированиях, предназначена для контртеррористической деятельности, прежде всего, на Северном Кавказе и прилегающих к нему регионах.

Целью создания, накопления и использования указанной базы данных является получение аналитической информации о составе, структуре террористических групп, их передислокации, тактике действий, потерях при столкновениях с федеральными силами, получении данных о лицах, вооруженными конкретными экземплярами оружия.

Источника информационно-аналитической базы должны являться:

- стреляные гильзы (в отдельных случаях пули) от огнестрельного оружия на места столкновения с незаконными вооруженными формированиями и в местах совершения террористических актов;
- утраченное террористами в бою или при иных обстоятельствах огнестрельное оружие;
- данные, полученные от задержанных участников незаконных вооруженных формирований и террористических организаций.

Современные возможности судебно-баллистической экспертизы позволяет надежно и оперативно проводить идентификацию стреляных из огнестрельного оружия гильз и пуль. Отечественные компьютерные идентификационные системы типа "Кондор", использующие лазерные сканеры для получения сравнительных профилограмм поверхностей гильз и пуль, позволяют вносить в базы данных пулегильзотек до нескольких десятков объектов в час. Существующие средства и методы работы с пулегильзотеками, являющимися составными элементами криминалистических учетов, могут быть использованы для создания информационно-аналитической базы следов огнестрельного оружия, используемого террористами.

Тактика применения огнестрельного оружия при совершении террористических актов достаточно специфична, выражена в определенной

схеме огневого сопровождения, прикрытия, создания многоуровневой полосы и секторов ведения огня, действий в составе расчетов, отдельных групп и даже подразделений. Схема огневого боя может быть реконструирована по местам обнаружения стреляных гильз, утраченного, в результате понесенных потерь, оружия. Речь идет о закономерностях образования следовой картины применения огнестрельного оружия в ходе осуществления террористического акта.

Таким образом, обнаружение, фиксация, привязка к конкретным ориентирам и объектам следов применения огнестрельного оружия и дальнейший их сопоставительный анализ позволит решить широкий круг задач в интересах контртеррористической поисково-разведывательной деятельности:

- определение количественного состава террористов, участвующих в огневом бою;
- анализ состава вооружения террористической группы;
- определение построения боевого порядка террористов в ходе огневого боя (тактика действий головных походных застав и разведывательных дозоров, места боевого охранения, засад, пулеметных и снайперских огневых точек, состав огневых расчетов, групп прикрытия и др.);
- анализ динамики перемещения огневых точек, сил нападения, прикрытия, отхода;
- определение отдельных групп огневых средств, действующих совместно (компактно) при совершении нескольких террористических актов;
- определение ролей отдельных субъектов, вооруженных конкретными экземплярами оружия (командир, водитель, связист, сапер и т.д.).

Аналитическая работа с представленной базой данных позволит проводить анализ по выявлению совместных действий разных террористических формирований, исследовать хронологию серий террористических актов с применением одних и тех же экземпляров огнестрельного оружия, а также устанавливать их владельцев при задержании или уничтожении отдельных террористов.

Принципы построения, система и архитектура информационно-аналитической базы следов применения огнестрельного оружия в местах совершения террористических актов имеет ряд специфических особенностей, отличающих ее от баз данных криминалистических пулегильзотек. Фиксации подлежат данные не только изъятого оружия, стреляные гильзы и пули, но и четко зафиксированные места их обнаружения, привязка к определенным эпизодам террористического акта. Фиксации подлежат также номера серий и партий патронов, применявшихся террориста-

ми. Модели и алгоритмы функционирования базы данных следов применения огнестрельного оружия должны позволять проводить проверку по федеральной пулегильзотеке утраченного служебного оружия.

В ходе сбора и анализа информации относительно террористической деятельности с применением огнестрельного оружия решаются следующие задачи:

- построение логической схемы, связывающей отдельные информационные блоки;
- конструирование некоторой модели динамики движения оружия в ходе подготовки о осуществления террористических актов;
- прогнозирование деятельности террористических формирований;
- обоснование потребности в недостающей информации;
- определение приоритетных направлений поиска новой информации.

Таким образом, вполне допустимо говорить о конкретном информационном обеспечении с применением технико-криминалистических средств и методов в анализе следов применения огнестрельного оружия в ходе осуществления террористических актов.

Для реализации указанного замысла кроме технических вопросов особое внимание следует уделить на организационные вопросы функционирования информационно-аналитической базы следов применения огнестрельного оружия в системе правоохранительных органов, участвующих в контртеррористической деятельности. База данных должна быть единая, межведомственная, организованная на основе интеграции специалистов экспертно-криминалистических подразделений, информационных центров и оперативно-аналитических структур правоохранительных органов. Для этого должны быть решены специфические задачи управленческого и организационного характера:

- выбор субъектов сбора информации, их компетенции;
- определение сроков, порядка и способов получения, фиксации, обработки и систематизации получаемой информации;
- анализ информации в рамках определенной процедуры с применением типовых методик и привлечением соответствующих специалистов;
- организация использования результатов анализа информации в практической деятельности правоохранительных органов в рамках оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий.

Систематизация информации является важнейшим элементом рассматриваемой базы данных, позволяющая эффективно собирать, хранить, извлекать, передавать и использовать необходимые сведения о террористических формированиях, использующих огнестрельное оружие. Такая информационная система должна быть структурирована по

отдельным направлениям, касающимся данных о лицах, оружии, событиях и процессах, которые в той или иной мере могут способствовать пресечению, раскрытию и расследованию преступлений, связанных с терроризмом, и розыску лиц, их совершивших.

С.М. Колотушкин
доктор юридических наук, профессор,
начальник кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫЕ КОМПЛЕКСЫ ДЛЯ ПРОВЕРКИ ПО ДАКТИЛОСКОПИЧЕСКИМ УЧЕТАМ СЛЕДОВ ПАЛЬЦЕВ РУК, ОБНАРУЖЕННЫХ НА МЕСТЕ ПРОИСШЕСТВИЯ

Своевременность получения информационных данных в отношении события преступления и лиц, его совершивших, во многом определяет результативность раскрытия и расследования преступлений. Исследования многих ученых-криминалистов показывают, что раскрытие преступлений по горячим следам – самая продуктивна форма организации работы правоохранительных органов. Чем больше времени проходит с момента совершения преступления, тем больше шансов у преступников скрыть свои следы, скрыться от правосудия. Количественная оценка преступлений, раскрытых в результате неотложных следственных действий и оперативных мероприятий, проведенных в течение дежурных суток и последующих дней с момента обнаружения преступления или поступления сообщения о нем, представлена на рис. 1.

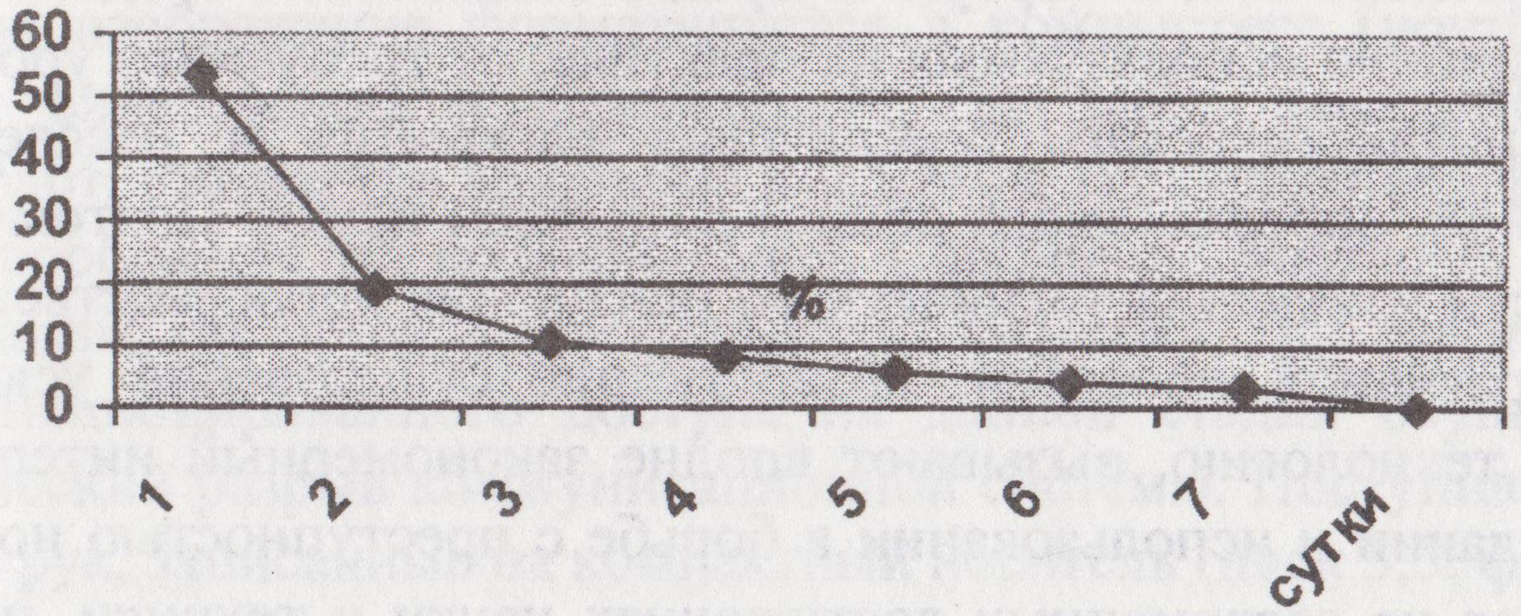

Рис. 1. Зависимость уровня раскрываемости преступлений (%) от времени, прошедшего с момента обнаружения преступления

Результаты проведенного анализа показывают, что наиболее результативными являются **первые сутки** и несколько последующих дней работы. В этот период следственно-оперативная группа работает со свежей криминалистически значимой информацией, которую старается быстро *преобразовать* в розыскную. Одной из форм такого *преобразования* является оперативное (своевременное) использование именно дактилоскопических учетов.

Проверка следов рук с нераскрытых мест происшествий по дактилоскопическим учетам вносит значительный вклад в раскрытие и расследование преступлений. Проведенный анализ практики показывает, что из перечня условий, влияющих на результативность проверки по учетам (качество изъятых следов, их количество и др.) на первом месте присутствует показатель своевременности (оперативности) представления этих следов в экспертно-криминалистические подразделения ОВД. В настоящее же время этот период во многих случаях составляет до 30 суток, а, соответственно, говорить о раскрытии преступлений по горячим следам в данных условиях сложно. Процесс проверки в большинстве случаев не оперативен из-за того, что следы направляются обычной почтой или (в большинстве случаев) фельдъегерской связью. Именно это ведет к затягиванию процесса.

На рис. 2. представлены данные по поступлению следов пальцев рук на проверку по дактилоскопическим картотекам и следотекам ГУВД Волгоградской области за 2003 год. Только менее половины изъятых следов пальцев рук поступают в экспертно-криминалистические подразделения в первые сутки после совершения преступлений (в то время, в которе возможно раскрытие преступления по горячим следам).

Обусловлено это, в первую очередь, отставанием средств и методов, традиционно используемых на практике, от требуемого уровня технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений, определяемого общим развитием науки. Поэтому любые возможности изменения технического оснащения непосредственно процесса оперативной проверки, позволяющие существенно ускорить и упростить технологию, вызывают вполне закономерный интерес. Речь идет о создании и использовании в борьбе с преступностью новых, базирующихся на современных достижениях науки и техники, информационных (компьютерных) технологиях.

Рис. 2. Зависимость количества (в процентном выражении) следов пальцев рук, изъятых с мест происшествия и представленных на проверку по дактилоскопическим учетам, от времени, прошедшего после осмотра места происшествия

По нашему мнению, необходимо создание технических средств для осуществления проверки по базам данных криминалистических учетов в реальном масштабе времени непосредственно с мест происшествий. С этой целью могут быть использованы коммуникационные возможности сотовой или стационарной телефонной связи с переносным компьютерным комплексом, оснащенным средствами сканирования и обработки изображения. Представленная система должна включать несколько элементов, функционально связанных коммуникационной схемой. Изображение следа пальца (ладони) руки снимается на цифровую видеокамеру (фотоаппарат) или сканируется оптико-электронными средствами. Полученное изображение форматируется в компьютере (ноутбук), оснащенном видеовводом и видеокартой, где файл, имеющий размеры 1,2-1,5 Мбт, сжимается до объема в 0,5 Мбт. Изображение оформляется в виде сообщения по сотовой связи. Сообщение поступает на сервер регистрации, где проходит техническую проверку. Для защиты данных от несанкционированного доступа на данной стадии осуществляется механический разрыв коммуникационной системы. Поступившие следы пальцев рук, записанные на компактный носитель (диск 3,5, флэш-карту, CD-диск), оператором вручную переносятся в дактилоскопическую систему. После этого осуществляется проверка по базам данных учета. Результаты проверок в обратной последовательности поступают запраши-

ваемому абоненту через 10-20 минут после передачи изображения следов, при использовании баз данных межрегионального уровня это время может составлять до 1 часа.

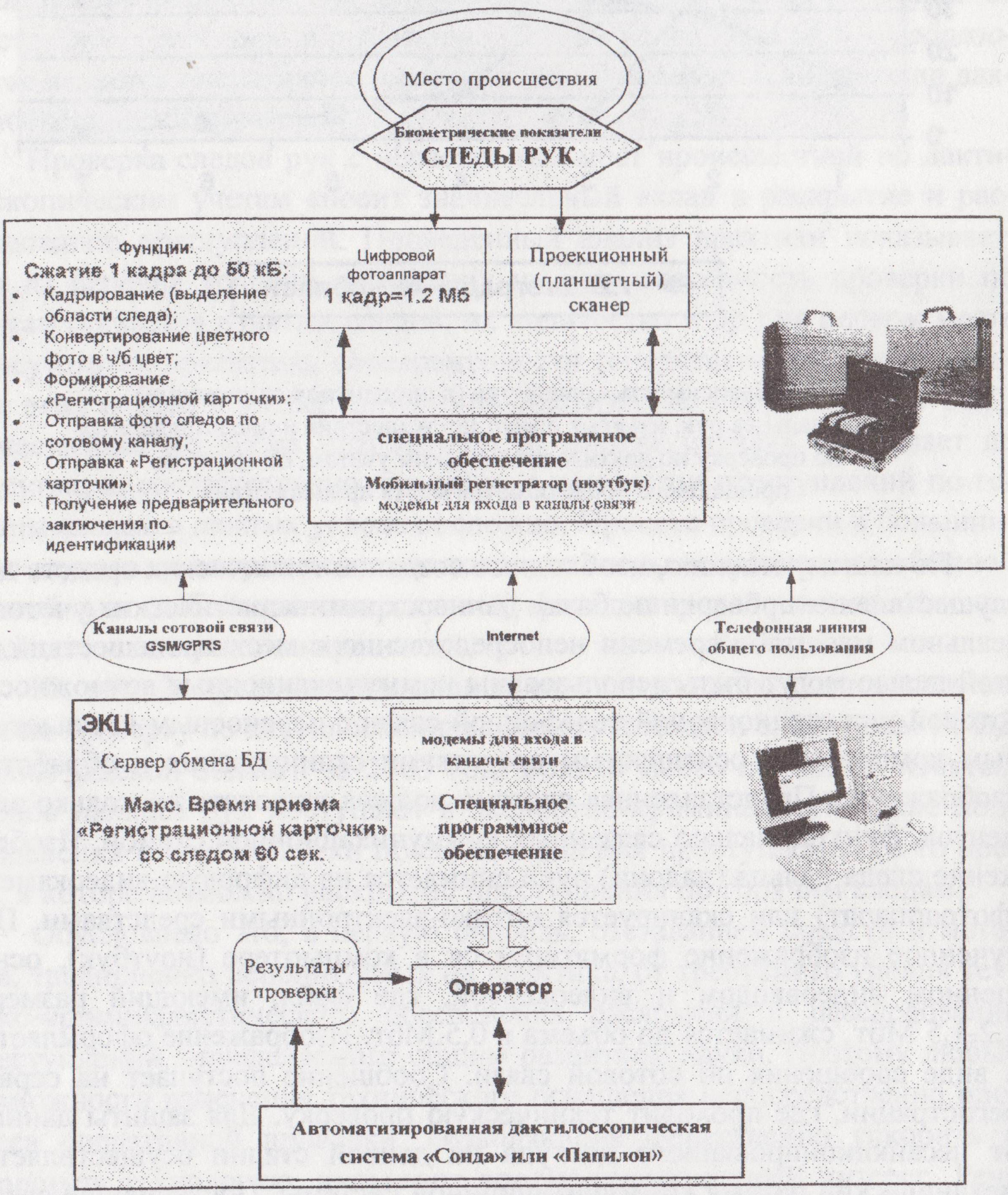

Рис. 3. Блок-схема многофункционального программно-технического комплекса цифровой обработки и передачи изображений следов пальцев рук МСР-ТВ.Эксперт/М с мест происшествий для оперативной проверки по дактилоскопическим учетам

Существенная особенность предлагаемого комплекса состоит в том, что его внедрение и использование не затрагивает процессуальных основ предварительного и судебного следствия. Первый этап по обнаружению и изъятию следов пальцев рук при осмотре места происшествия проходит в полном соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом России, и наши предложения его не затрагивают. В данном случае речь идет только об использовании следов пальцев рук в оперативно-розыскных целях. В дальнейшем следы или оригиналы их копий (дактопленки) в соответствии с нормами УПК РФ будут переданы в экспертное подразделение для проведения дактилоскопической экспертизы, результаты которой и будут являться доказательствами.

В.В. Клюс
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та кримінального процесу
(Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС)

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДАНИХ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ЗЛОЧИНЦЯ У СФЕРІ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

З нинішніх умов особливо актуальним є питання посилення боротьби зі злочинністю насамперед на пріоритетних напрямках. Час показав, що застарілі форми і методи не дозволяють сьогодні забезпечувати правопорядок в державі належним чином.

Сьогодні в умовах нової політичної влади необхідно вжити рішучих заходів до підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Важлива роль у цьому належить напрацюванню нових, нетрадиційних методик організації роботи слідчих та оперативних підрозділів. Це сприятиме ефективності боротьби зі злочинністю, поліпшенню іміджу працівників підрозділів попереднього слідства та оперативних служб.

Сьогодні, слід зауважити, що злочини які скоюються в сфері порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю є саме одними із тих приоритетних напрямів в Україні. Розглядаючи злочини у сфері порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю порядку зайняття підприємницькою діяльністю, неможливо, не звернути увагу на її криміналістичну характеристику. Отже, до числа основних елементів

криміналістичної характеристики належить **система інформаційних даних про особистість злочинця.**

Теоретичний огляд стану вивчення проблеми боротьби із вказаними злочинами зроблено в ряді наукових робіт вітчизняних вчених: К.В. Антонова, В.А. Багинського, С.Н. Баліної, С.Ю. Василенка, Г.О. Душейка, А.Ю. Ільницького, М.І. Камлика, В.Л. Коржа, О.Є. Кузьміна, В.М. Поповича, В.Д. Пчолкіна, Л.С. Сміяна, С.М. Стьопіна, Д.М. Середи, В.О. Ущаповського, О.І. Чорномаза, І.І. Ясінова.

Окремі аспекти правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення та розкриття злочинів органами внутрішніх справ, організація взаємодії з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів, тактики оперативно-розшукових заходів були досліджені в роботах українських вчених: К.В. Антонова, О.М. Бандурки, Г.М. Бірюкова, В.Л. Грохольського, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, М.М. Перепелиці, В.П. Пчолкіна, В.Л. Регульського, Е.В. Рижкова, І.В. Сервецького, О.П. Снігерьова.

Істотний внесок у розробку проблем боротьби зі злочинністю, концептуальних основ теорії виявлення та розкриття внесли Г.А. Аванесов, Ю.Д. Блувштейн, О.М. Бандурка, В.О. Глушков, Н.О. Гуторова, О.Ф. Долженков, А.І. Долгова, Р.А. Журавльов, В.П. Корж, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Н. Кудрявцев, В.Г. Лукашевич, Г.М. Миньковский, П.П. Михайленко, В.І. Плехов, М.М. Перепелиця, В.М. Попович, В.Д. Пчолкін, О.П. Снігерьов, Г.Д. Синілов, І.В. Сервецький, В.Я. Тацій, Є.І. Терентьєв, та інші.

У юридичній літературі справедливо підкреслюється, що оцінку злочинності варто давати з урахуванням не лише її видів, соціальних наслідків злочинних зазіхань, але й особистісних характеристик суб'єктів, які вчинили злочин [1, с. 163-164].

По суті справи з проблемою особистості злочинця безпосередньо пов'язані всі елементи структури криміналістичної характеристики. Більше того, пізнанням особистісних особливостей незаконних підприємців багато в чому визначається рівень наукової розробки заходів щодо попередження розглянутої категорії злочинів.

Деякі вчені, що аналізували проблеми вивчення особистості злочинця, сходяться на думці, що поряд з основними ознаками, зафіксованими у кримінальному законодавстві, необхідно орієнтуватися на пізнання її соціальних, моральних і демографічних характеристик, які у своїй сукупності більш повно характеризують особу, котра вчинила той чи інший злочин, різні сторони його суспільного існування і життєвої прак-

тики і які прямо чи опосередковано пов'язані з подібним антигромадським поводженням [2, с. 13-18]. Поділяючи цей погляд, ми, окрім того, вважаємо, що пізнання особливостей особистості в теоретичному плані буде мати позитивні наслідки прикладного характеру, оскільки зможе вплинути на підвищення ефективності практичної діяльності органів правопорядку.

Проаналізувавши юридичну і спеціальну літературу, можна стверджувати, що науковий пошук переважно присвячений дослідженню загальної характеристики особистості злочинця. Питання особистості громадян, які вчинили досліджуване злочинне діяння, предметом спеціального дослідження раніше не було.

Залежно від мети та напрямків дослідження особистості злочинців вченими пропонувалися різні класифікації і типології, засновані на загальних закономірностях і повторюваних властивостях. Так, деякі українські вчені пропонують взяти за основу дослідження особистості злочинців "... стійкість професійних навичок, наростання складності розкриття злочину, способи здійснення злочину, предмети злочинного зазіхання" [3, с. 32-35]. На відміну від них Г.М. Миньковский визначав види злочинців, виходячи з ціннісних орієнтацій, мотивації злочину [4, с. 5]. Існують також й інші критерії класифікації особистості правопорушників [5, с. 134-136]. Запропоновані згаданими вченими підходи й методики побудови класифікацій, безумовно, обґрунтовані, й у повному чи частковому обсязі можуть бути використані для дослідницької роботи.

Опираючись на викладені загальнотеоретичні положення вчення про особистість злочинця, ми вважаємо, що відповідний розділ криміналістичної характеристики повинен являти собою сукупність ознак, які характеризують осіб, що скоїли протиправні діяння, а також різні його суспільно небезпечні прояви з урахуванням життєвої практики, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані зі злочином, супроводжуючи його або ж сприяючи його здійсненню.

Серед даних, які характеризують особистість злочинців з погляду криміналістичної та оперативно-розшукової діяльності, важливе місце належить соціально-демографічним ознакам (вік, час народження, стан, місце проживання і т. ін.). Такі дані дозволяють встановити зв'язок між окремими якостями особистості і фактом скоєння злочину, визначити коло найбільш ймовірних злочинців.

Початє вивчення особистості злочинців показало, що найбільш криміногенним віком є період від 21 до 40 років (65%), причому значна частина такого типу злочинів вчиняється особами віком від 31 до

40 років (35%). Разом з тим, частка незаконних підприємців у віці від 18 до 20 років склала 14% . Результати дисертаційного дослідження дозволили виділити в окрему вікову групу осіб у віці від 16 до 18 років, що підтверджує відому тезу про тенденцію омолоджування злочинців.

Характерним є той факт, що, здебільшого, молоді люди реалізують свої кримінальні нахили у групі з особами, які мають злочинний досвід. Слід зазначити, що ця категорія осіб виявляє себе переважно при здійсненні порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю у сфері посередницьких послуг, а також при здійсненні різних торгових операцій. Найбільш криміногенним напрямком у даному випадку є операції з аудіо – відеоапаратурою, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням ЕОМ, аудіо – відеокасетами.

Сімейний стан досліджуваної категорії осіб не має яскраво виражених полярних показників. З числа підозрюваних 76% були одружені, 7% – самотні, 17% – розлучені. Разом з тим, сімейні стосунки незаконних підприємців характеризуються, з одного боку, стійкими сімейно–побутовими зв'язками, в інших випадках – їх ослабленням, у третіх – повною їх утратою. Необхідно наголосити на тому, що останнім часом прогресує тенденція залучення до порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю цілих родин (чоловік, дружина, діти) для роботи у "підпільних цехах" по розливу алкогольної продукції, мінеральних газованих вод. При цьому злочинці в Києві, Харкові намагаються втягувати у таку діяльність родини з ближнього зарубіжжя – Росії, Молдови. Схема дій у таких випадках надзвичайно проста.

Використовуючи факт обов'язкової реєстрації в органах внутрішніх справ, організатори "підпільних цехів" обіцяють вирішити питання з реєстрацією і тимчасовою пропискою особам, які прибувають у вищевказані міста, а потім відбирають у найманих робітників паспорти, що не дає можливості виїхати їм за межі України.

За даними дослідження, для злочинців характерний різний рівень освіти: середня – 23%; середня спеціальна – 26%; незакінчена вища – 3%; вища – 48%.

Варто відзначити, що у деяких випадках високий освітній рівень злочинців поєднується з удосконаленням кримінальних навичок, виробленням нетрадиційних форм здійснення злочинних намірів, хитромудрих способів приховування вчинених злочинів. Іншими словами, чим складніший спосіб скоєння злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю, тим вищий рівень утворення незаконного підприємництва [7, с. 16-19].

Таким чином, взаємозв'язок між зазначеними явищами дає підставу працівникам правоохоронних органів при виявленні ознак ретельно приховуваного злочину в ряді випадків висувати версії про причетність до нього фахівців, які мають високий освітній рівень. Саме з урахуванням освітнього рівня повинна будуватися слідча та оперативна робота, пов'язана з притягненням до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин. Звідси повинні випливати і вимоги до обслуговуючого оперативного апарата, представники якого повинні мати відповідний освітній рівень.

Однак, оцінюючи кримінальну ситуацію на підставі наведених показників, не можна допускати їх однобічного тлумачення. Освітній рівень особистості незаконних підприємців – це один і до того ж не головний елемент характеристики. Особистість, як визначальний елемент злочину, як і будь-яке інше явище, слід розглядати лише в сукупності з іншими ознаками.

Особливу групу факторів, що характеризують злочинців, складають взаємопов'язані чинники: місце вчинення злочину і місце проживання. Дані, отримані під час опрацювання матеріалів кримінальних справ, оперативної інформації, дозволяють зробити висновок, що 78% осіб, які займалися порушенням порядку зайняття підриємницькою діяльністю, проживали в містах з населенням понад 150 тисяч чоловік, 15% – у населених пунктах міського типу, 7% – у сільській місцевості. У ході інтерв'ювання оперативних співробітників ДДБЕЗ було з'ясовано, що останнім часом незаконні підприємницькі операції на споживчому ринку характеризуються зростанням кількості учасників–сільських жителів. У цьому випадку сільські жителі виконують функцію приватних оптовиків-посередників при реалізації сільськогосподарської продукції без відповідної реєстрації чи ліцензування. За даними Держкомстату в 1999–2001 роках в Україні різко зросла частка сільськогосподарських продуктів, реалізованих нетрадиційними каналами, а саме незаконними підприємцями: зерна – у 10 разів, картоплі – у 5 разів, соняшнику – у 16 разів, фруктів, ягід, худоби, птиці, яєць – у 2 рази.

Продовольчий маршрут прилавок-поле-прилавок значною мірою зайнятий оптовиками-посередниками-мешканцями сільської місцевості. Здебільшого, приватні посередники оперують готівкою, що значною мірою прискорює проведення незаконних операцій, підвищуючи ефективність їх роботи порівняно з традиційними методами оптово-роздрібної торгівлі. Володіючи значними сумами готівки, незаконні підприємці мають можливість підкупу посадових осіб для досягнення власної мети.

Вивчення й аналіз матеріалів кримінальних справ, оперативно–розшукової інформації, справ оперативного обліку свідчить, що взаємозв'язок –місце вчинення злочину і місце проживання – у здійсненні незаконного підприємництва має яскраво виражену залежність.

У даному випадку каталізатором, який стимулює розвиток специфічних форм порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю, є наступні фактори:

а) "прозорість" меж (можливість легкого переходу і перевозу різних вантажів автотранспортними засобами);

б) труднощі здійснення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів правоохоронними органами, а часто й неможливість їх виконання в прикордонних районах та на території сусідньої держави (знижується фактор оперативного реагування відповідних підрозділів у попередженні і розкритті фактів порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю);

в) зрощення міжрегіональних і міждержавних злочинних угруповань;

г) зростаючий рівень безробіття в окремих суміжних з Україною районах, (можливість для залучення окремих категорій громадян у злочинну діяльність);

д) різниця в політиці цін з сусідніми регіонами інших держав на промислові і продовольчі товари, будівельні матеріали, медичні препарати і т. ін.

Одним з факторів, що є показником суспільної небезпеки порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю, є здійснення його у складі групи. За даними дослідження, 73% засуджених за порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю вчинили у групі. Зокрема, з числа злочинів, скоєних у співучасті, 15% злочинів вчинені групою із 2-х осіб, 24% – з 3-х осіб, 33% – з 4-х осіб, 28% були об'єднані в групу з 6 і більше учасників. Незаконних підприємців відрізняє досить чітка корпоративність, згуртованість, організованість. Переважна частина учасників незаконних підприємницьких груп забезпечувала підготовку, здійснення і безпосереднє приховування злочину. Організатори, виконавці і посібники, здебільшого, знали один одного в обличчя. Традиційно роль лідера в групі виконувала особа, яка користується авторитетом та володіє необхідними знаннями у сфері підприємництва. Структура злочинних груп може бути простою і складною. У простій групі кожен учасник безпосередньо пов'язаний з іншими, а також із організатором групи. У групі зі складною структурою її члени не завжди знають основ-

них організаторів і співвиконавців, часто вони тримають зв'язок з керівниками через посередників. Необхідно відзначити, що останнім часом чітко простежується тенденція до організації груп незаконних підприємців, осіб, які мають багатий злочинний досвід і кримінальні зв'язки.

Розглядаючи деякі особливості елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття господарською діяльністю, можливо зробити такі висновки:

по-перше, розглядаючи особистість злочинця криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття господарською діяльністю, ми вважаємо, що законодавець повинен більш чітко визначити диспозицію ст. 202 КК України, тому що в ній взагалі не вказано про злочини, скоєні групою осіб;

по-друге, треба зосередити увагу правоохоронних органів на поліпшенні попередження, розкриття та розслідування цих видів злочинів;

по-третє, маючи на увазі, що злочинці проживають в великих містах та мають тісні зв'язки з містечками, селищами, враховуючи їх рівень освіти, а також скоєння злочину у групі осіб, треба звернути увагу на попередження групової злочинності.

Викладені дані найважливіших елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю, якими являється особистість злочинця, на нашу думку, можуть служити у якості вихідних для розгляду криміналістичних та оперативно–розшукових проблем попередження, розкриття та розслідування досліджуваного злочинного діяння.

Перелік використанних джерел:

1. Федорчук П. Запобігання економічним злочинам (за матеріалами "круглого столу") // Право України. – 2002. – № 4. – С. 163-164.

2. Тацій В. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності органів // Вісник Прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 13-18.

3. Білецький В. Удосконалення боротьби зі злочинністю у сфері зовнішньо-економічної діяльності // Право України. – 1997. – № 9. – С. 32-35.

4. Миньковский Г.М. Разработка оснований классификации личности преступника и значение этой классификации для совершенствования системы мер борьбы с преступностью // Типология личности преступника и индивидуальное предупреждение преступлений. – М., 1979. – С. 5.

5. Христич І.О. Проблеми методики обчислення збитків від господарських злочинів // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матеріали наук. практ. конференції 19 листопада 1997 р. – Х., 1998. – С. 134-136.

6. Антонов К.В. Основні напрямки підвищення ефективності роботи апаратів ДСБЕЗ // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2000. – № 136. – С. 29-33.

7. Клюс В.В. Особливості нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених: наук.-практ. зб. – № 17 // Міліція України. – 2003. – № 3. – С. 16-19.

Т.П. Бірюкова
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник ад'юнктури
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБЛІКОВО-РЕЄСТРАЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПІДРОБЛЕНІ ДОКУМЕНТИ, ГРОШІ ТА ЦІННІ ПАПЕРИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Процес діяльності по розкриттю та розслідуванню злочинів являє собою цілеспрямовану роботу слідчих та оперативних працівників по виявленню, обробці та використанню інформації, яка має значення для встановлення окремих фактів і в сукупності надає змогу скласти інформаційну модель події, що розслідується. Даний процес безперечно пов'язаний з використанням інформації, яка може бути отримана при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Особливе значення має інформація, що міститься в обліково-реєстраційних системах служб та підрозділив органів внутрішніх справ.

Отримання з масивів і кваліфіковане використання зазначеної інформації потребує від практичних працівників творчого підходу до розслідування, певних знань, а також орієнтування в існуючих обліково-реєстраційних системах і окремих обліках, об'єктами яких є або можуть бути люди, предмети чи події, в одержанні інформації про які виникла необхідність. Про значення кримінальної реєстрації в справі боротьби зі злочинністю досить влучно говорять Є.П. Іщенко й Е.І. Дєвіков "...якщо бойова зброя, транспортні засоби, професійний і спортивний тренінг

покликані створити фізичну перевагу співробітників міліції над злочинцями, то карна реєстрація, оснащена інформаційною й обчислювальною технікою, має мету доповнити цю перевагу в інтелектуальному аспекті" [1, с. 5].

У процесі життєдіяльності ряд документів, в тому числі гроші, цінні папери привертають до себе особливу увагу злочинців, а точніше стають об'єктами підробки. Зрозуміло, що правоохоронні органи повинні здійснювати заходи щодо оперативного реагування та своєчасного розкриття і розслідування злочинів. Одним із заходів, направленим на створення умов боротьби зі злочинами, пов'язаними з виготовленням та використанням підроблених документів і грошей є належна організація інформаційно-довідкового забезпечення процесу розслідування, в якому особливе місце належить обліково-реєстраційним даним. Особливістю інформації, що міститься в обліково-реєстраційних системах є те, що вона являє собою сукупність даних, які надають умови для ідентифікації окремих об'єктів, що перевіряються за конкретними обліками. За результатами такої перевірки можна дійти до одного з таких висновків:

- об'єкт, який перевіряється, є саме тим об'єктом, відомості про якого знаходяться у обліково-реєстраційній системі;
- об'єкт, що перевіряється, не був внесеним до обліку раніше;
- об'єкт, що перевіряється, має спільні ознаки та одне походження з об'єктами, що знаходяться у обліково-реєстраційній системі та ін.

Завданням фахівців експертно-криміналістичних підрозділів при дослідженні підроблених бланків документів, грошових знаків або цінних паперів є отримання наступної інформації:

- про особу передбачуваних виготівлювачів, їх можливу професію, рівень спеціальних пізнань в області поліграфії, фотографії, паперового виробництва, розмножувальної техніки, хімії;
- про можливі джерела придбання матеріалів і устаткування або технології їх виготовлення;
- про типи і марки використовуваних паперів, склад саморобно виготовленої паперової маси, фарб, про природу клеїв і інших компонентів, що містяться в досліджуваних грошових знаках;
- про матеріали, що використовувалися при виготовленні друкарських форм;
- про інші обставини, які можуть бути використані в розшуку і встановленні злочинців.

Таким чином, виявлені експертом відомості про обставини і умови виготовлення підробок, а також по можливості – індивідуальних нави-

ках і прийомах виготовлювача, дозволяють значно звузити круг пошуку передбачуваного злочинця і зробити його розшук більш цілеспрямованим.

Особливе місце в цьому напрямку належить облікам, що здійснюють підрозділи Експертної служби МВС України. Ці обліки, за завданнями для вирішення яких вони утворені, підрозділяються на обліки *оперативно-пошукового та інформаційно-довідкового призначення.*

Згідно з Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, за місцем зосередження, всі обліки поділяються на *центральні, регіональні та місцеві*. Розглянемо більш детально особливості ведення обліків стосовно зазначеної категорії об'єктів підробки.

Центральні обліки ведуться безпосередньо в ДНДЕКЦ МВС України.

До обліків ***оперативно-пошукового*** призначення, що здійснюються на такому рівні належать:

- *облік підроблених цінних паперів та бланків документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії;*
- *облік підроблених грошових знаків.*

До обліків **інформаційно-довідкового** призначення належать:

- *облік зразків документів суворого обліку та цінних паперів;*
- *облік зразків паперових грошей.*

Обліки підроблених грошових знаків, цінних паперів та бланків документів, які виготовлені поліграфічним способом, ведуться в ДНДЕКЦ з метою:

- встановлення ознак спільності їх походження за способом і технологією виготовлення;
- виявлення осіб, які займаються виготовленням підроблених грошей, цінних паперів та бланків документів.

Такі обліки включають ***колекцію підроблених грошових знаків*** та ***інформаційну картотеку.***

В ***колекції*** підроблених грошових знаків зосереджуються безпосередньо купюри, вилучені при розслідуванні злочинів та визнані за результатами експертного дослідження такими, що виготовлені не в спеціалізованих підприємствах і не відповідають вимогам, що їм повинні бути властивими. У випадках, якщо по кримінальній справі вилучається одна купюра, то вона й поміщається в колекцію. У разі вилучення великої кількості купюр, до колекції надають по одному зразку купюр кожного вилученого номіналу. Причому, коли для друку купюр одного номіналу (з вилученої партії) використовувались різні технології друку та ін., до колекції надають також по одному зразку таких купюр. Тобто,

в колекцію поміщаються купюри, які являють собою носії інформації про технології, що використовувалися при їх виготовленні. Причому, як бачимо, в колекції розміщуються не всі вилучені купюри, а лише одиничні екземпляри (дублююча інформація буде лише ускладнювати роботу з колекцією). Не викликає сумніву, що одним з завдань цієї колекції є зосередження об'єктів, які несуть різноманітну інформацію про способи підробки грошей (друк, технології імітації захисних властивостей та їх ознаки, фарби, папір та ін.). Завдяки означеним якостям, колекція є найбільш інформативним вмістилищем інформації про підробки. Для здійснення оперативного пошуку об'єкти в цій колекції систематизуються за видами валют (гривня, долар, карбованці, ЄВРО, та ін.), за датою надходження, за регіонами з яких їх представлено, за способами друку та ін.

Згідно з Наказом № 98/118/740 від 25.11.93 "Про затвердження Правил виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку", підприємства що виготовляють цінні папери і документи суворого обліку надсилають по одному примірнику бланків до ДНДЕКЦ МВС України для використання при проведенні досліджень. Такі бланки мають позначку "Зразок" [3]. При надходженні до обліку об'єкти реєструються в журналі та вміщуються в колекцію. В колекції зразки цінних паперів та документів систематизуються за видами документів, партіями та замовленнями, роками випуску та ін. При надходженні на дослідження чи перевірку документ, який викликає сумнів у дійсності, порівнюють зі зразком, який має такіж вихідні дані (номер замовлення, партії та дату випуску).

Аналогічним чином здійснюється надходження та облік зразків паперових грошей Національного банку України.

В ***інформаційній картотеці*** в якості основного носія інформації виступає картка, тобто, на кожен об'єкт колекції виставляється окрема картка з зазначенням відповідної інформації про нього.

Регіональні обліки також як і центральні поділяються на обліки оперативно-пошукового та інформаційно-довідкового призначення. На рівні НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ ведуться наступні оперативно-пошукові обліки:

- *картотеки фальшивих грошей;*
- *картотеки підроблених документів, які виготовлені з застосуванням засобів поліграфії;*
- *підроблених рецептів на одержання наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів;*

- *зразків почерку осіб, які займаються підробкою медичних рецептів;*
- *зразків печаток і підписів лікарів, які виписують рецепти на одержання медичних засобів.*

На відміну від центральних, в настанові про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС не визначено обліки інформаційно-довідкового призначення, пов'язані з використанням документів, що ведуться на регіональному рівні, тобто ведення їх не є обов'язковим. Але, як свідчить практика, такі обліки досить часто створюються за ініціативою працівників цих підрозділів і ефективно функціонують.

Найбільш розповсюдженою категорією таких обліків є інформаційно-довідкові колекції грошей, відбитків дійсних печаток та штампів (установ та підприємств регіону), каталоги і довідники національної та іноземної валюти, їх захисних властивостей та зразків підробок, а також інших об'єктів, необхідність у використанні яких може виникнути в процесі розслідування та проведення техніко-криміналістичних та почеркознавчих експертиз і досліджень.

На **місцевому** рівні ведення обліку підроблених документів, цінних паперів, підроблених грошей та інших об'єктів-документів не передбачено. Іншими словами, на місцевому рівні не передбачено ведення даної категорії обліків як оперативно-пошукового так і інформаційно-довідкового призначення.

Таким чином, уміле використання обліково-реєстраційних даних про підроблені документи, гроші або цінні папери має важливе значення для якісного та ефективного розслідування злочинів.

Перелік використанних джерел:

1. Ищенко Е.П., Девиков Е.И. Уголовная регистрация. – Омск: ВШ МВД СССР. – 1986.

2. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, затверджена наказом МВС України № 682 від 30.08.99 р.

3. Міністерство фінансів України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України. Наказ № 98/118/740 від 25.11.93 "Про затвердження Правил виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку", п. 5.4.

В.В. Шульга
ад'юнкт кафедри досудового розслідування НІПСК
(КНУВС)

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СУТЕНЕРСТВОМ АБО ВТЯГНЕННЯМ ОСОБИ ДО ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

У криміналістиці огляд місця події визначається як невідкладна слідча дія, яка полягає у виявленні, безпосередньому сприйманні, фіксації та вивченні суб'єктом огляду стану обстановки на місці події, слідів злочину чи матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, та інших фактичних даних, що дозволяють у сукупності з отриманими доказами по справі встановити (змоделювати) механізм та інші обставини події злочину [1, с. 10-132, с. 5-63, с. 6-8].

Огляд місця події є однією із найпоширеніших слідчих дій, якої відведено важливе місце у методиці розслідування будь-якого виду злочинів. Згідно з ч. 2 ст. 190 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. В цих випадках, при наявності для того підстав, кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події.

Під час проведення огляду місця події отримується криміналістично значима інформація, що визначає побудову слідчих версій та впливає на процес розслідування загалом. Адже основним об'єктом слідчого огляду є сліди злочину, що являють собою різноманітні матеріальні зміни на місці події, появу або зникнення певних предметів, порушення їх положення або стану [4, с. 5-15].

Результативність огляду місця події значною мірою залежить від належної підготовки слідчого до його проведення, його професійних вмінь та навичок, науково-методичного та техніко-криміналістичного забезпечення, оскільки огляд місця події в часі і просторі – це саме близьке зіткнення слідчого з подією злочину, а тому це сама трудомістка, складна та важлива слідча дія, під час якої, як свідчить практика, і має місце найбільша кількість помилок слідчого [5, с. 35-36].

Більшість ситуацій розслідування злочинів пов'язаних з сутенерством або втягненням особи до заняття проституцією, також обумовлює необхідність невідкладного здійснення огляду місця події, враховуючи можливість знищення або приховання слідів злочину як самими злочинцями, так й іншими особами, не причетними до секс-бізнесу.

По справах зазначеної категорії місцем події є місце, де безпосередньо здійснювалися акти втягнення особи до заняття проституцією або створене чи функціонує кубло для заняття проституцією: ділянки місцевості (так звані "точки" – підвориття, двори, ділянки вулиць, у ряді випадків автомобілі); житлові приміщення (квартира, будинок); нежилі приміщення (ресторан, кафе, лазня тощо).

З точки зору кількості та інформаційної значущості слідової картини найбільш цінними для розслідування являються житлові та нежилі приміщення. Тактика огляду цих об'єктів є традиційною для огляду приміщень взагалі та повинна будуватися на принципі "переходу від загального до окремого", при цьому вибір початкової точки огляду і напрямок руху варто починати від загального входу – дверей, а потім, рухаючись далі, вивчати все, що зустрічається на шляху [6, с. 31-35].

Межі огляду можуть бути розширені, тому що нерідко на ділянках, що знаходяться удалині від того місця, де відбулася подія, виявляються цінні для розслідування докази [7, с. 18].

Так, не тільки на території квартири можуть бути виявлені зазначені види доказів. Як показує практика, територія, що прилягає до квартири – сходова клітка, сходи, – теж може "містити" інформацію про злочин. Там можна знайти використані протизаплідні засоби, шприци, зі слідами крові недопалки, зі слідами слини, пляшки, зі слідами рук тощо. Іноді інформація про можливі межі місця події вже заздалегідь відома правоохоронним органам. Наприклад, заява мешканців будинку про те, що відповідна квартира перетворилася у бордель, на поверсі валяються використані презервативи, шприци, у нічний час постійно ляскають двері, голосно говорять її відвідувачі, помилково дзвонять у сусідні квартири тощо, містить інформацію про те, що огляду повинна бути піддана не тільки квартира, але і частина місць громадського користування.

Як показує аналіз практики розслідування справ зв'язаних із проституцією, так місці події можна знайти різноманітні види слідів, що утворюють, у залежності від місця розташування, ту або іншу кількість "криміналістичних вузлів". Вони підрозділяються й умовно називаються як: криміналістичний вузол біологічних слідів; криміналістичний вузол трасологічних слідів; криміналістичний вузол інших слідів (письмових доказів, інших предметів) [8, с. 107].

Перша з вказаних груп слідів, як правило, виявляються на тих ділянках приміщення, де знаходяться ліжко або диван, що використовуються для надання інтимних послуг. Необхідно оглянути і вилучити сліди біологічного походження, що знаходяться на оббивці меблів, по-

стільній білизні, натільному, верхньому одязі. Так, сам факт виявлення слідів сперми на тілі, одежі злочинця або жертви злочину мають важливе значення при розслідуванні будь-яких злочинів, які вчиняються на сексуальному ґрунті. Тому всі сили спрямовуються на з`ясування природи підозрюваної плями. Виявлення слідів сперми за допомогою візуального огляду не завжди вдається, тому предмети, які підозрюються на наявність сперми, повинні бути лабораторно досліджені.

Трасологічні сліди можна знайти там, де люди приймають їжу, розмовляють – обідні, журнальні столи, посуд, зі слідами рук, губ, продукти харчування зі слідами зубів.

Письмові докази "роботи" кубла варто шукати в письмових столах, шафах, полках та інших подібних місцях. Там можна знайти "бухгалтерські документи" (блокноти, зошити з записами осіб, що працюють у кублі, їх графіками робіт, заробітку, переліком постійних клієнтів), предмети, що використовуються для інтимних стосунків (протизаплідні засоби, спеціальний одяг тощо), порнографічні матеріали – відеозаписи, журнали, фотографії тощо.

Частину виявлених предметів, що вимагають значної витрати часу для їх вивчення, доцільно вилучити й оглянути пізніше, оформивши результати протоколом огляду предметів. До таких предметів відносяться, наприклад, записні книжки, "чорна бухгалтерія фірми" документи, листи, альбоми з фотографіями, друкована продукція визначеної спрямованості тощо.

Тактика огляду нежилих приміщень залежить від того, чи надавалися безпосередньо в них інтимні послуги або вони були тільки місцями звідництва. При огляді приміщень, у яких здійснювалось звідництво, і спеціальних "кімнат відпочинку", де надавалися інтимні послуги, основними об'єктами огляду є: кімнати, де надаються послуги; документи – "чорна бухгалтерія", інша документація фірми.

У тих закладах, де відбувається тільки звідництво, необхідно оглянути приміщення з метою вилучення його бухгалтерських, установчих документів, предметів, що підтверджують здійснення цієї незаконної діяльності.

Деякі сауни, лазні й аналогічні заклади надають безпосередню можливість відвідувачам одержувати сексуальні послуги. Відповідно при огляді необхідно виявити сліди, що супроводжують цей вид послуг, і знайти документацію даного закладу.

У підсумку необхідно зазначити, що по даній категорії кримінальних справ нерідко доводиться вдаватися до проведення огляду місця

події до порушення кримінальної справи, якщо отримані дані не допускають жодного зволікання з його проведенням. При цьому, основними завданнями проведення огляду місця події по цим злочинам є: установлення обставин вчинення злочину; виявлення знарядь злочину, виявлення слідів злочинця та встановлення обставин, що характеризують його особу; висунення та перевірка під час ході огляду версій про особу злочинця та визначення напрямів його розшуку. По кримінальних справах, порушених за ознаками ст. 303 КК України, як і по інших злочинах, огляд місця події є початковою та невідкладною слідчою дією, що визначає напрям всього розслідування. При проведенні огляду місця події слідчий або особа, яка веде дізнання, повинна визначити межі огляду, установити об'єкти, які підлягають дослідженню, проаналізувати виявлені сліди злочину, з'ясувати їх причинний зв'язок. Найчастіше внаслідок вірно проведеного огляду слідчий отримує прямі або непрямі речові докази. Дуже важливим у проведенні огляду місця події є формулювання завдання криміналісту-спеціалісту, щоб максимально використати його допомогу при проведенні цієї слідчої дії.

Перелік використаних джерел:

1. Осмотр места происшествия: Практическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. – Юристь, 2000. – 336 с.

2. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – М.: Юрид. лит., 1979. – 224 с.

3. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

4. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учебное пособие / Под ред. Проф. Н.И. Клименко. – К.: НТВ "Правник", 2001. – 172 с.

5. Васильев А.Н. Тактика отдельных следственних действий. – М.: Юрид. лит., 1981. – 112 с.

6. Попов В. И. Осмотр места происшествия / Под ред. В.А. Хвана. – М.: Госюриздат, 1959. – 230 с.

7. Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. Следственный осмотр: Учебное пособие. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 36 с.

8. Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: Дис .. канд. юрид. наук: 12 00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Сарат. гос. академия права. – Саратов, 2005. – 206 с.

В.В. Коваленко
кандидат юридичних наук, доцент
заступник начальника кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

СТВОРЕННЯ МОБІЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ОБЛІКІВ

На сьогодні залишається проблемою доставка учасників слідчо-оперативних груп (СОГ) і відповідних комплектів науково-технічних засобів (НТЗ) до місця проведення слідчих дій. Відповідно до п. 9 Наказу МВС України від 04.10.2003 р. № 1155 "Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ" СОГ забезпечують автотранспортом чергові частини ОВС із розрахунку один автомобіль на кожну слідчо-оперативну групу. При цьому треба суворо дотримуватися термінів прибуття на місце події[1]. Але, як свідчить практика, за такої організації досить часто виникають незручності з доставкою відповідних НТЗ на місце проведення слідчої дії, що негативно впливає на хід розслідування злочинів.

Нині, крім автотранспорту чергових частин, правоохоронними органами України з цією метою використовуються пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ) і пересувна вибухотехнічна лабораторія (ПВТЛ). На жаль, централізованого виробництва таких комплексів у нашій країні не налагоджено[2]. Тому ПКЛ і ПВТЛ комплектуються силами підрозділів експертної служби МВС України на базі мікроавтобусів "Газель", а також інших модифікацій імпортного виробництва. Єдиних рекомендацій щодо оснащеності ПКЛ і ПВТЛ також немає, хоча типові моделі існують [1, с. 40].

На жаль, ПКЛ є лише в підрозділах НДЕКЦ при УМВС України в областях і обласних прокуратурах і тому задіюються, як правило, тільки

---

[1] Час підготовки і збору до виїзду для основних СОГ – до 5 хвилин; для додаткових СОГ під час чергування за місцем служби – до 10 хвилин; для СОГ під час чергування за місцем проживання – до 20 хвилин.

[2] На початку 90-х років в Україні були здійснені спроби централізованої комплектації ПКЛ на базі автомобілів вітчизняного виробництва ЛУАЗ. Однак через недостатній об'єм салону та ненадійність самого транспортного засобу належного поширення вони так і не набули.

для виїздів на місця тяжких і резонансних злочинів. У цьому зв'язку було б доцільним створення, крім ПКЛ, спеціалізованих автомобілів з комплектами науково-технічних засобів, що знаходилися б в оперативному підпорядкуванні чергового по міськрайоргану і призначалися для створення належних умов для роботи всіх учасників слідчої дії. Такий автомобіль можна було б назвати "мобільним комплексом науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи" (МКСОГ).

Сам автомобіль має перебувати в оперативному підпорядкуванні чергової частини кожного міськрайоргану, а науково-технічні засоби, які знаходяться в ньому, – на балансі територіальних підрозділів НДЕКЦ. Співробітники даної служби повинні у міру необхідності комплектувати їх видатковими матеріалами, стежити за справністю науково-технічних засобів, і нести відповідальність за їх працездатність. Відповідальність же за збереженість науково-технічних засобів і повноту їх застосування в ході проведення слідчих дій повинна бути покладена на спеціаліста-криміналіста, який входить до складу слідчо-оперативної групи.

На МКСОГ можуть бути покладені такі основні завдання:

- забезпечення оперативного виїзду учасників слідчо-оперативної групи до місця проведення слідчої дії;
- доставлення науково-технічних засобів до місця проведення слідчих дій, та їх використання для роботи з вилученими слідами;
- складання процесуальних документів тощо.

Мобільний комплекс науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи, на нашу думку, повинен комплектуватися таким чином, щоб будь-який спеціаліст (криміналіст, автотехнік, пожежотехнік, біолог тощо), включений до складу СОГ, навіть у розпалі слідчої дії, міг би знайти там усі необхідні для належного виконання своїх обов'язків науково-технічні засоби.

У салоні автомобіля, на базі якого передбачається обладнання мобільного комплексу для слідчо-оперативної групи, варто передбачити два відсіки. Перший призначається для роботи слідчого (складання процесуальних документів, опитування потерпілих і свідків тощо), – другий для роботи спеціалістів (у першу чергу криміналістів) по попередньому дослідженню слідів, що вилучаються, роботи з банками даних і т.ін. Крім того, у МКСОГ повинно бути обладнано не менше п'яти посадкових місць, без урахування місця водія, для розміщення слідчого, спеціаліста, оперативного співробітника і двох понятих.

На даху автомобіля слід установити багажник із кронштейнами для кріплення фото або відеоапаратури, а також освітлювальних приладів, і

майданчик для виконання фотозйомки і відеозапису з верхньої точки. Автомобіль доцільно обладнати блимавкою і нанести напис "Міліція – слідчо-оперативна група".

У салоні потрібно установити спеціальні шафи і шухляди, у яких розмістити:

1. Комплекти науково-технічних засобів спеціаліста-криміналіста.
2. Комплекти науково-технічних засобів для спеціалістів в інших галузях знань (автотехніка, пожежника, біолога тощо).
3. Фотографічні й аудіовізуальні засоби.
4. Акустичні засоби.
5. Пошукові аналітичні засоби.
6. Пошукові прості засоби.
7. Допоміжні засоби.
8. Комп'ютерні засоби:

- портативний комп'ютер з лазерним принтером, сканером і набором офісних і спеціальних програм;
- копіювально-множний апарат;
- пристрій безбарвникового дактилоскопування.

Обладнання МКСОГ сучасними комп'ютерними засобами має важливе значення, оскільки, у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, вони швидко застарівають, що вимагає їх оновлення, і як наслідок додаткових матеріальних витрат.

Як пристрій безбарвникового дактилоскопування на сьогодні найкраще зарекомендував себе так званий "живий" сканер "ПАПІЛОН ДС-5".

З метою проведення оперативних перевірок дактилоскопічної інформації безпосередньо на місці проведення огляду місця події, або іншої слідчої дії, у МКСОГ доцільно передбачити наявність комплексу оперативних перевірок (КОП), до складу якого входять відповідні науково-технічні засоби. Оперативна перевірка полягає в одержанні відбитка одного пальця руки особи, що перевіряється, на "живому" сканері і здійсненні негайної перевірки за масивом закодованих зображень дактилокарт локальної бази даних комплексу з автоматичним формуванням відповіді "є – немає".

У режимі реєстрації КОП передбачає прокатку всіх пальців і фіксацію контрольних відбитків дактилоскопованої особи, уведення особистих даних, фотографування зовнішності й особливих прикмет, тобто створення електронної дактилокарти.

За даними ДНДЕКЦ МВС України в нашій державі дактилоскопічні обліки автоматизовані у всіх областях країни, містах Києві і Севастополі. Тому застосування КОП буде ефективним. Локальна база даних

комплексу оперативних перевірок може являти собою повну копію регіонального обліку (в областях, де масиви незначні), або копію окремих вибірок, за категоріями (наприклад, квартирних злодіїв, шахраїв, тощо.). Такі бази даних, на наш погляд, доцільно зберігати на DVD-дисках, і використовувати в залежності від розв'язуваної задачі.

У даний час ні в кого не викликає сумніву важливість організації розкриття злочинів за "свіжими слідами". Одним із таких способів є перевірка виявлених слідів рук, безпосередньо в ході проведення слідчої дії. Так, О.М. Моісеєв і С.Є. Клечановський пропонують в ОВС міської і районної ланки створити місцеві мобільні криміналістичні дактилоскопічні обліки, і проводити перевірки по ним ручним способом, що з урахуванням незначного обсягу дактилокарт, на їхню думку, є досить ефективним. З цією метою спеціаліст-криміналіст повинен возити із собою частину масиву дактилокарт, що ведеться у відповідному ОВС [2, с. 83-85]. Дана пропозиція цікава, однак у теперішній час, з урахуванням узятого курсу на автоматизацію дактилоскопічних обліків усіх рівнів, проведення перевірок ручним способом є кроком назад. Застосування місцевих мобільних криміналістичних дактилоскопічних обліків, на нашу думку, може стати ефективним лише за умови їхньої автоматизації. З цією метою на переносному комп'ютері, що входить у комплект МКСОГ, варто встановити автоматизовану дактилоскопічну ідентифікаційну систему (АДІС). Для цього придатна, наприклад, спрощена версія АДІС "Сонда", що дозволяє працювати з масивом на 100 дактилокарт. Додаткові ж масиви дактилокарт можуть зберігатися на DVD-дисках, і використовуватися при необхідності. Таким чином, з'являється реальна можливість використовувати в ході огляду місця події всю наявну у певному ОВС базу даних дактилокарт. Для введення ж зображень слідів рук, що вилучаються в ході огляду місця події і підлягають перевірці, застосовується сканер.

Можливості даних комплексів можуть бути істотно розширені за рахунок створення сучасної системи комунікації. Сьогодні існує реальна можливість обміну електронних даних, за допомогою використання стільникового радіотелефонного зв'язку. У такий спосіб, наприклад, можна передати електронне зображення композиційного портрета, складеного на місці проведення слідчої дії, у чергову частину ОВС для розмноження і розповсюдження між співробітниками патрульно-постової служби, ДАІ, дільничними інспекторами й іншими співробітниками міліції для вживання заходів щодо розшуку підозрюваних осіб. Електронне зображення слідів папілярных візерунків можна відправити в будь-який екс-

пертно-криміналістичний підрозділ країни для перевірки за наявним базам даних, і т. ін.

Використання комп'ютерних технологій для вдосконалення мобільних комплексів науково-технічних засобів виявлення, фіксації та обробки криміналістично значущої інформації в "польових" умовах є важливим і перспективним. Це забезпечить оперативність і якість її обробки, що, у свою чергу, стане умовою швидкого розкриття та розслідування злочинів [3, с. 41].

З метою належного забезпечення міськрайорганів МКСОГ слід налагодити їх централізоване виробництво на одному з автоскладальних підприємств України.

Видається, що запропонована модель мобільного комплексу науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи сприятиме удосконаленню ефективності використання дактилоскопічних обліків при розслідуванні злочинів.

Перелік використанних джерел:

1. Шепитько В.Ю. Криминалистика: Курс лекций. – Х.: Одиссей, 2003.

2. Моісеєв О.М., Клечановський С.Є. Використання місцевих мобільних дактилоскопічних обліків // Криміналістичний вісник: Наук.-практ. зб. – К.: ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ, 2002. – Вип. 3.

3. Захарин С.И. Информационное обеспечение расследования и деятельности по установлению разыскиваемых лиц, предметов и орудий преступления с помощью компьютерных технологий: Учебное пособие. – Волгоград: ВА МВД России, 2005.

А.М. Титов
заступник декана слідчо-криміналістичного факультету
(Донецький юридичний інститут ЛДУВС)

ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ОБЛІКІВ НА СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

У науці кримінального процесу висловлені різні точки зору щодо визначення початкового моменту кримінально-процесуальної діяльності. Таким моментом пропонується вважати:

- прийом заяви чи повідомлення про злочин (Р.І. Назаренко, Л.П. Хімічєва та ін.) [1, с. 19; 2, с. 180-205];

• їх реєстрація у встановленому порядку (Б.Т. Безлєпкін та ін.) [3, с. 159];

• винесення постанови про порушення кримінальної справи (М.П. Кузнецов, В.І. Галаган, С.Є. Віцин та ін.) [4, с. 6-10; 5, с. 155; 6, с. 54-56].

Думається, що найбільш правильною є позиція тих авторів, які початком кримінально-процесуальної діяльності визнають реєстрацію заяви чи повідомлення про злочин у встановленому порядку. Саме реєстрація такої заяви чи повідомлення є юридичним фактом, який породжує офіційну кримінально-процесуальну діяльність та призводить до виникнення і розвитку кримінально-процесуальних правовідносин [7, с. 130].

Більшість учених початкову стадію кримінального процесу називають "порушення кримінальної справи" [8, с. 183; 9, с. 188; 10, с. 11; 11, с. 9; 12, с. 47; 13, с. 27-28; 14, с. 156]. При цьому ніхто з авторів не звертає увагу на інформаційно-довідкове забезпечення розслідування. В криміналістичній літературі йдеться лише про криміналістичні обліки як частину системи криміналістичної реєстрації. Лише Л.М. Лобойко серед настання певних правових наслідків порушення кримінальної справи називає реєстрацію кримінальної справи як об'єкта статистичного обліку [14, с. 163].

Систему та методику єдиного обліку і статистичної звітності про злочини та осіб, які їх учинили на території України, визначено Інструкцією про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ, затверджену наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової Адміністрації України, Міністерства юстиції України від 26 березня 2002 р. № 20/84/293/126/18/5.

В Інструкції зазначено, що система показників у перелічених обліково-реєстраційних документах побудована на кримінально-правовій основі і спрямована на зміцнення законності при здійсненні обліку злочинів та їх розкриття [15]. На жаль, доводиться констатувати, що статистичні обліки, які існують вже багато років, перетворилися на об'єкт маніпулювання "показниками роботи".

Згідно з Інструкцією, статистична картка на виявлений злочин за формою 1 є підставою для реєстрації і взяття на облік за територіальним принципом кожного злочину, що став у звітному періоді відомим прокурору, слідчому або працівнику дізнання, незалежно від того, коли цей злочин мав місце і встановлені чи не встановлені особи, які його вчини-

ли. Статистичні картки заповнюються негайно після прийняття рішення по вчиненому злочину та особі, яка його вчинила відповідно до чинного законодавства. Заповнені і підписані слідчим (працівником дізнання) картки підписуються також прокурором або його заступником і тільки після цього можуть передаватися в прокуратурі працівнику правоохоронного органу, на якого покладена обліково-реєстраційна та статистична робота [15].

Фактично тільки після цього (а точніше, навіть лише після надання реєстраційного номеру) кримінальна справа є порушеною. Відповідно до чинного КПК України справа є порушеною відразу після винесення відповідної постанови. Ніякої згоди з боку прокурора не потрібно. На практиці ж справа вважається порушеною лише після підписання прокурором статистичної картки за формою 1. І якщо розслідуючи злочин загально кримінальної спрямованості слідчий може взяти на себе сміливість виконувати певні слідчі дії (і навіть затримувати підозрюваного), бо вчинення злочину не виникає сумнівів, то економічні злочини починають розслідуватися лише після підписання прокурором відповідної картки статистичного обліку. Слідчі дії з витребування за такими справами будь-яких документів можливі лише після отримання номеру кримінальної справи.

Такий стан речей склався на практиці, хоча фактично це й суперечить чинному кримінально-процесуальному законодавству. Гадаємо, не варто зазначати, що це не тільки сприяє маніпулюванню зі статистичними показниками, а й не дає швидко та наступально почати проведення розслідування.

Які ж можливі шляхи вирішення піднятої проблеми? Можна закріпити необхідність заповнення відповідних карток статистичного обліку на законодавчому рівні. Але це призведе до того, що неможливо буде на законних підставах затримати злочинця "по гарячих слідах", або доказування у таких випадках повністю перейде на час до порушення кримінальної справи. На нашу думку, кращим виходом буде спрощення процедури складання карток статистичного обліку з виключенням необхідності їх підписання прокурором. Відповідно до своїх функцій, прокуратура буде і надалі надзирати за законністю прийняття рішень про порушення кримінальної справи, а саме таке рішення означає лише початок розслідування, тобто певної перевірки, і лише за її результатами буде прийняте законне обґрунтоване рішення. За таких умов картки статистичного обліку перетворяться на те, чим власне вони й повинні бути – форму криміналістичної реєстрації.

Перелік використанних джерел:

1. Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001.

2. Химичева Г.Л. Возбуждение уголовного дела: проблемы правовой регламентации и совершенствования деятельности // Черные дыры в российском законодательстве. – 2003. – № 2.

3. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России. Общая часть и досудебные стадии. – М.: Международный Университет Бизнеса и Управления, 1998.

4. Кузнецов Н.П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1983.

5. Галаган В.І. Теоретичні аспекти початкового етапу розслідування // Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства. – К.: УАВС, 1993.

6. Вицин С. Институт возбуждения уголовного дела в уголовном судопроизводстве // Российская юстиция. – 2003. – № 6.

7. Титов А.М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2005.

8. Кримінальний процес України / За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Х.: Право, 2000.

9. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К.: Либідь, 1999.

10. Голосной В.Л., Зиновьев А.Я. Практикум по уголовному процессу: Учебное пособие. Общая часть. – Выпуск 1. – Донецк: Донецкий институт МВД Украины при ДонГУ, 1997.

11. Шкарупа В.К., Гулина С.Н. Уголовный процесс Украины: Учебное пособие в схемах (для подготовки к сдаче выпускных экзаменов). – Донецк, 1998.

12. Гулина С.Н., Чернышов В.Н., Шаповалова Л.И. Дознание в органах внутренних дел: Учебное пособие. – Донецк: ДИВД, 2000.

13. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2003.

14. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2005.

15. Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ,

затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової Адміністрації України, Міністерства юстиції України від 26 березня 2002 р. № 20/84/293/126/18/5/.

С.В. Головкін
старший викладач кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО В СКОЄННІ ШАХРАЙСТВА

Особа, яка скоїла злочин, завжди є носієм значно більшої за обсягом та змістом інформації з порівняння із тим інформаційним потенціалом, яким володіють потерпілі та свідки.

Тактика допиту підозрюваного шахрая має свої особливості й, у першу чергу, в аспекті більш глибоко продуманої, ретельно підготовленої, наступальної психологічної активності слідчого. Успішність допиту шахрая й, отже, значення для справи отриманих показань залежать від умілого вибору й ефективного застосування вироблених теорією й практикою тактичних прийомів допиту.

Відомо, що в ході допиту підозрюваного може скластися дві ситуації - безконфліктна й конфліктна. Перша звичайно не викликає труднощів, тому що допитуваний підтверджує правильність підозри по відношенні до нього. Основна увага слідчого повинна бути спрямована на одержання повних, докладних, деталізованих показань про всі обставини скоєного шахрайства.

Основне завдання слідчого в конфліктній ситуації складаються у виборі правильного моменту проведення допиту. Якщо обставини, із приводу яких намічено допитати підозрюваного, сумнівні й неясні, виклик на допит є передчасним і, як правило, дана слідча дія буде безрезультатною.

Не можна розраховувати на успіх у тому випадку, коли докази, за допомогою яких передбачається викрити підозрюваного, попередньо не перевірені, суперечливі й непереконливі. При цих умовах необхідно попередньо перевірити відповідні докази, а потім приступити до допиту особи, підозрюваної в скоєнні шахрайства.

Однак не треба й занадто відкладати допит, якщо є умови для переломного моменту в поводженні підозрюваного, коли він коливається, у

нього з'являється потреба в каятті, готовність щиро розповісти про скоєний ним злочин. Але при розслідуванні шахрайства ця позиція зустрічається досить рідко.

При наявності декількох суб'єктів, підозрюваних у шахрайстві, важливо правильно вирішити, кого з них допитати в першу чергу. При цьому треба враховувати: а) яку роль грав той або інший підозрюваний у злочинній групі шахраїв; б) яке покарання йому загрожує за вчинене; в) наскільки переконливі докази його провини; г) у яких взаєминах він перебуває з іншими співучасниками; д) чи не проявлялося до нього недовіри з їх боку; е) чи не висловлював він намірів кинути шахрайську діяльність; ж) які його особисті якості (боягузтво, рішучість, безвільність і т.д.).

Одним з основних тактичних прийомів подолання опору з боку підозрюваного на допиті є використання й пред'явлення доказів.

А.Б. Соловйов підкреслює, що: "діяльність слідчого пов'язана не тільки зі збиранням, перевіркою й оцінкою доказів, але й припускає їхнє використання в ході розслідування кримінальних справ як при прийнятті процесуальних рішень, так і при провадженні окремих слідчих дій, насамперед допитів" [1, с. 9].

Перед застосуванням даного тактичного прийому необхідно дотримати деяких умов. Насамперед, для одержання статусу речового доказу в справі предмет повинен бути оглянутий, пред'явлений для впізнання. Наступне визнання його окремою постановою слідчого речовим доказом у справі надає можливість для його використання й пред'явлення при допиті.

Рекомендується використовувати по можливості докази, отримані з різних джерел, по черзі пред'являючи їх підозрюваному. Великий ефект дасть тактика послідовного використання матеріалів у порядку зростання їхньої доказової значимості. Подавати докази допитуваному шахраєві треба з невеликими проміжками часу й у строгій логічній послідовності. У противному випадку даний тактичний прийом не принесе позитивних результатів.

У деяких випадках доцільно пред'являти спочатку найдужчий доказ. Даний прийом ефективний у випадку, якщо підозрюваний у шахрайстві коливається, має намір дати правдиві показання, але не зважується зробити цього, якщо відповідний доказ неможливо опорочити й підозрюваний не знає про наявність цього доказу в розпорядженні слідчого.

При проведенні допиту підозрюваного в скоєнні шахрайських дій необхідно звернути увагу на основні питання. Для встановлення наміру

на скоєння даного злочину ці питання підозрюваному шахраєві залежно від суб'єкта злочину (фізична або юридична особа) можна класифікувати на три групи.

1. Шахрай – фізична особа:

а) дані про його особистість, колишні судимості, якщо були, то коли й за які злочини;

б) обставини й причини знайомства з потерпілим;

в) чи знав потерпілого колись, якщо так, то в яких відносинах перебував;

г) мотиви й мета скоєння шахрайства;

д) спосіб, механізм скоєння злочину, які предмети, слова, вирази використані для введення потерпілого в оману або для його обману;

е) які цінності одержав у результаті своїх протиправних дій;

ж) хто брав участь у скоєнні шахрайства крім нього, яка роль кожного й відомості про їх особистості;

з) обставини, причини, місце й час затримання;

и) чи мали місце інші факти шахрайських дій з іншими потерпілими.

2. Шахрай – юридична особа (фінансова "піраміда", фірма, що організувала азартні ігри й т.п.):

а) з якого часу існувала дана фірма, для яких цілей створювалася;

б) хто готував установчі документи, здійснював реєстрацію й де;

в) яку освіту мають керівники й головні фахівці, чи є в них досвід підприємницької діяльності;

г) яким чином і ким була визначена "передбачувана" процентна ставка виплат по внесках;

д) яким чином передбачалося виконувати взяті фінансовою фірмою зобов'язання;

е) у яких напрямках планувалося використати отримані від вкладників кошти;

ж) чи залучалися фінансові консультанти (хто й коли) для визначення найбільш рентабельних інвестиційних операцій;

з) яким чином використовувалися отримані кошти, які документи підтверджують це;

и) які джерела коштів співробітників фірми, витрачених на придбання в особисту власність об'єктів нерухомості, автотранспортних засобів, коштовностей;

к) якими документами і як оформлялися грошові внески, що надходять від населення;

л) чи велася бухгалтерська звітність, чи надавалися звіти в податкові органи, з якою періодичністю;

м) які причини припинення виконання взятих зобов'язань або всієї роботи фінансової фірми.

3. Для встановлення наміру на скоєння шахрайства з'ясовуються такі питання:

а) чи мав шахрай у наявності цінності, грошові суми й інші предмети, які повинен був передати потерпілому після проведеної угоди, гри й т.п.;

б) яким чином шахрай збирався виконувати таке зобов'язання;

в) які дії вживав для виконання взятого на себе зобов'язання;

г) звідки, з яких джерел розраховував дістати кошти для погашення боргу;

д) чи мав можливість одержати названі грошові суми або цінності;

е) якщо така можливість існувала, то чому він нею не скористався.

Перелік використанних джерел:

1. Соловьев А.Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии. – М., 2001.

О.М. Бірюков
старший викладач кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЧИХ ПЕРЕВІРОК ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ ВУГІЛЛЯ

За останні роки криміногенна ситуація щодо незаконного видобування вугілля в Україні, у тому числі в Луганській і Донецькій областях, не поліпшилась. У зв'язку із закриттям вуглевидобувних та вуглепереробних підприємств, зросла кількість злочинів, передбачених статтею 240 КК України "Порушення правил охорони надр".

Слідча практика свідчить про те, що лише незначна частина кримінальних справ, порушених за статтею 240 КК України направляється до суду з обвинувальними висновками. До кримінальної відповідальності притягаються лише особи, які безпосередньо здійснювали видобування вугілля. На жаль, організатори зазначених злочинів часто залишаються непокараними.

Розслідування злочинів, передбачених статтею 240 КК України, а також документування відповідних фактів викликає певні труднощі. Це стосується організації розслідування в цілому та проведення окремих слідчих дій, що має свої особливості.

Дослідча перевірка може проводитися гласним способом та за допомогою оперативно-розшукової діяльності – системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативно-технічних засобів. На вибір способу проведення перевірки впливає ряд факторів: джерела та час утримання інформації, способи видобування вугілля, особи, що здійснюють протиправні дії тощо.

Залежно від джерела інформації про злочин можуть проводитись різні заходи щодо виявлення та документування злочинної діяльності. Так, якщо вихідна інформація міститься в заявах або повідомленнях підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, у тому числі, коли підозрювану особу затримали на місці скоєння злочину, явки з повинною, а так само з повідомлень, опублікованих в пресі, то, як правило, за такими повідомленнями дослідчі перевірки проводяться гласним способом, але можуть проводитись і змішаним, тобто з використанням гласних методів та здійсненням оперативних заходів.

Перш за все, необхідно перевірити інформацію, що надійшла, та виконати наступне:

- насамперед, встановити координати розробок (видобування), з метою визначення належності земель (природно-заповідний фонд, місцева влада, підприємства, організації або приватні особи);
- одержати документи, що підтверджують належність земель (план викопіювання місцевості, договір оренди або купівлі-продажу);
- перевірити в місцевих радах відведення даних земель під розробку корисних копалин, розробку площ під видобуток вугілля відкритим способом або іншу діяльність;
- одержати з державної геологічної служби Міністерства охорони навколишнього природного середовища України відповіді на запити про знаходження вугілля на місцевості, яку розробляють;
- встановити наявність документів на видобування вугілля (реєстрація підприємства, спеціальний дозвіл на видобування вугілля в даній місцевості, рішення місцевих рад про виділення даних площ, план викопіювання місцевості);

- встановити канали збуту видобутого вугілля, використання коштів, отриманих від реалізації вугілля;
- провести огляд місця події;
- одержати зразки видобутої маси для проведення експертного дослідження та провести її дослідження;
- встановити належність технічних засобів, механічних пристроїв, які використовувалися у видобуванні, відвантаженні і перевезенні вугілля;
- провести опитування осіб, що видобували, транспортували, реалізовували вугілля, що організували видобування вугілля, а також осіб, що надавали технічні засоби, механічні пристрої, які використовувались у видобуванні, відвантаженні та перевезенні вугілля;
- прийняти рішення про вилучення й зберігання видобутого вугілля, машин, тракторів, пристроїв.

Вказані перевірочні дії можна провести і при безпосередньому виявленні співробітниками правоохоронних органів фактів незаконного видобутку вугілля, але даний перелік не є вичерпним.

Аналіз слідчої практики показує, що мають місце непоодинокі факти безпосереднього виявлення ознак злочину працівниками правоохоронних органів. При цьому, особи, які знаходились на місці видобування вугілля, спускаються під землю в нори, лази, штреки і відмовляються звідти підійматися, а якщо й підіймаються, то повідомляють, що спускалися туди через зацікавленість, заперечуючи свою причетність до видобування вугілля та виявлених пристроїв і технічних засобів. Як результат – злочин залишається не розкритим, а винні – непокараними.

З метою викриття винних та збирання максимальної кількості доказів в ході дослідчої перевірки, необхідно проводити оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення осіб, що організували видобування, перевезення, реалізацію вугілля з метою подальшого їх опитування та вилучення необхідних документів. Але не слід забувати, що зазначені особи, знаючи про незаконність своєї діяльності, будуть умисно перекручувати факти, з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Щоб викрити неправдиву інформацію, доцільно встановити та опитати осіб, які раніше займалися видобуванням, перевезенням, реалізацією або придбанням вугілля, та з якихось причин припинили цим займатися. Саме ці особи можуть дати найбільш повну і правдиву інформацію про злочинну діяльність.

Необхідно зазначити, що підставою для порушення кримінальної справи є довідка експерта (спеціаліста) із вказівкою належності добутої маси до вугілля, тобто до корисних копалин загальнодержавного значення. Незалежно від черговості збору документів і способів проведення

дослідчої перевірки, необхідно ще на попередньому етапі збору матеріалів провести дослідження видобутого вугілля, а в деяких випадках і ґрунту або вугільних покладів. Якщо перевірка проводиться гласним способом, то відбір зразків необхідно провести під час огляду місця події з дотриманням усіх правил криміналістики та норм кримінально-процесуального законодавства, а якщо негласним – відбір зразків здійснюється за правилами оперативно-розшукового законодавства.

Аналіз слідчої практики показує, що іноді кримінальні справи за статтею 240 КК України порушуються взагалі без проведення огляду місця події та встановлення фактів видобутку корисних копалин, без проведення досліджень їхньої добутої маси, а лише за фактами виявлення поглиблень у землі, так званих "лазів", "нір" або "кар'єрів". Подібний підхід до вирішення питання про порушення кримінальної справи недопустимий і, як правило, призводить до зупинення досудового слідства по кримінальній справі або скасування постанови про порушення кримінальної справи в порядку статті 100 КПК України. А це означає, що чимало справ порушуються необґрунтовано. Отже, особам, які проводять перевірку інформації, необхідно взяти собі за правило: оглянути місце видобутку вугілля і скласти протокол з необхідними подробицями. Ще в середині XIX ст. М. Калайдович писав, що докладний виклад протоколу – "головна умова всякого огляду" [1, с. 11].

Ця рекомендація не випадкова, бо одна із цілей огляду місця події – "вивчення обстановки злочину, з'ясування характеру і обставин розслідуваної події" [2, с. 115].

Для проведення місця огляду події - місця видобутку вугілля, необхідно залучати фахівців [3, с. 11], які мають знання в галузі геологорозвідки, маркшейдерської справи або землевпорядників. При цьому варто встановити належність даних земель до територій і об'єктів до природно-заповідного фонду України. До протоколу огляду додається план-схема, копія плану викопіювання місцевості, фототаблиця або відеокасета із записом даної слідчої дії.

Крім того, при виявленні видобутої вугільної маси, необхідно її оглянути, вилучити, зважити, транспортувати для забезпечення збереження.

Під час огляду місця події обов'язково вилучаються технічні засоби і знаряддя видобутку вугілля, якщо вони є. Також їх необхідно транспортувати для забезпечення збереження й встановлення їх належності. Оглядаючи технічні засоби, в протоколі огляду місця події, необхідно обов'язково відобразити номера вузлів і агрегатів, зафіксувати, в якому стані перебувають ці засоби (увімкнені чи вимкнені, їхні механізми, перебувають у робочому, справному стані).

У слідчій практиці мають місце випадки, коли особи, проводячи огляд місця події та збір матеріалів дослідчої перевірки, зазвичай обмежуються лише описом добутої маси вугілля (розмір і зразкова маса), техніки і технічних засобів, які без встановлення належності і справності передаються під розписки особам, які ними керували або їх використовували. Таку практику слід розцінювати як грубу помилку осіб, що здійснювали огляд. Вона може призвести до втрати доказів, а саме знарядь злочину. Транспортні та інші засоби, отримані під розписку зацікавленими особами, можуть бути втрачені, приведені в непридатний стан, з метою вказівки на те, що вони нібито несправні, не працювали і не могли бути використані для видобутку вугілля.

Таким чином, збір матеріалів дослідчих перевірок за фактами незаконного видобування вугілля має свою специфіку. Не належним чином зібрані матеріали дослідчих перевірок спричиняють не розкриття злочинів та не притягнення усіх винних до кримінальної відповідальності за статтею 240 КК України.

Перелік використанних джерел:

1. Калайдович Н. Указания для производства уголовных следователей. – СПб., 1849. – С. 11; см. так же Быховский И.Е. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – М: Юридическая литература, 1982. – С. 21.

2. Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика – Минск, 1997. – С. 115.

3. Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 11.

В.А. Ласуков
старший преподаватель кафедры криминалистики
(Луганський государственный университет внутренних дел)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ И ИНЫХ УЧЕТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛИЧНОСТИ ПОДОЗРЕВАЕМОГО, ОБВИНЯЕМОГО

Как известно, основная цель расследования и рассмотрения уголовного дела в суде заключается в установлении истины. В процессе

расследования, наряду с другими обстоятельствами, выяснению и исследованию подлежат все свойства личности преступника, который, как и личность любого другого человека, представляют совокупность субъективных и объективных, внутренних и внешних свойств. "Так, лишь распознав суть человека, – справедливо отмечает Г.К. Курашвили, – выяснив уровень его правосознания, духовный и моральный облик, можно судить о действительных мотивах, которыми он руководствовался, совершая преступление, и в результате этого прийти к выводу о степени его общественной опасности" [1, с. 4].

При изучении личности подозреваемого (обвиняемого) существенную помощь следователю могут оказать данные содержащиеся в различных учетно-регистрационных системах, в том числе и криминалистических учетах. Круг вопросов, которые можно разрешить при существующей в органах МВД системы учетов, в достаточной степени широк. Квалифицированное использование этой системы может оказать существенную помощь в полном и всестороннем изучении личности подозреваемого (обвиняемого).

Информационное обеспечение следственных органов возложено на информационные и экспертно-криминалистические подразделения. Существуют три уровня информационного обеспечения: государственный (центральный), областной, районный.

Объектами регистрации криминалистических учетов являются:

1. Живые граждане:

- личность которых установлена: совершившие преступление, задержанные, арестованные, скрывшиеся от следствия и суда, пропавшие без вести;
- личность которых не установлена: преступники, скрывшиеся с места происшествия, неизвестные больные.

Трудно переоценить важность информации о лице, которое уже было осуждено и отбывало наказание. При ее наличии, об индивидуальных свойствах подозреваемого или обвиненного, следователь быстрее установит с ним психологический контакт, полно и всесторонне исследует все обстоятельства дела, спрогнозирует возможную реакцию и поведение подследственного во время выполнения следственных действий.

2. Трупы неопознанных граждан.

3. Предметы: автотранспорт, оружие, вещи (похищенные, изъятые, обнаруженные, сданные), имеющие индивидуальные номера или отличительные признаки; фальшивые денежные купюры, монеты, документы (поддельные рецепты на выдачу наркотических средств и др.)

4. События – нераскрытые преступления (время, место, способ совершения и иные сведения);

5. Следы, изъятые с мест нераскрытых преступлений, в виде следов-отпечатков (рук, обуви, транспортных средств, орудий взлома), стреляных снарядов, гильз.

Для каждого из объектов разработан перечень определенных признаков, который представляет регистрационную информацию соответствующего криминалистического учета.

В случае когда, в процессе расследования возникают сомнения в личности обвиняемого, на помощь следователю приходит дактилоскопический учет, который является составной частью оперативно-розыскного учета, ведущийся подразделениями УИТ. Наличие пофамильной и десятипальцевой дактилоскопической системы картотек преступников и лиц, объявленных в розыск, дает возможность установить интересующие следователя данные [5].

Существенно повышает эффективность использования системы учетов, автоматизация существующих баз данных оперативно-розыскного и профилактического учетов (АБД). АБД обеспечивает накопление и обработку информации о следующих категориях объектов: данные о лицах, данные о нераскрытых преступлениях, данные о предметах. Первичными документами, подлежащими обработке в АБД, являются информационно поисковые карты (ИПК) на лицо, преступление, и информационно поисковые карты на вещь (ИПК-В), фотокарточки для фототек. Сведения, содержащиеся на картах, отображаются на электронных карточках, которые и составляют основу АБД.

Перечисленные виды криминалистических учетов позволяют соответствующим информационным подразделениям МВД по запросам работников следствия и судов давать справки о прошлой судимости обвиняемого, подозреваемого, подсудимого; идентифицировать личность задержанного, скрывшего свою фамилию или не пожелавшего назвать себя, по следам рук или чертам внешности; активно способствовать розыску скрывшихся преступников.

Важное значение для расследования преступлений имеют учеты, непосредственно созданные в экспертно-криминалистических подразделениях ОВД различного уровня. В отличие от учетов подразделений УИТ, объектами учета в них являются предметы в натуре и вещественные доказательства [6]. Следственная практика знает немало примеров успешного использования этих учетов для раскрытия преступлений.

Для получения сведений о личности обвиняемого зачастую бывает полезно ознакомиться с документами административных комиссий исполкомов. В этих комиссиях следователь может при необходимости получить сведения о привлечении обвиняемого к административной ответственности (например, за занятие запрещенным промыслом или нарушение паспортных правил и т.п.), а также иные сведения о привлечении обвиняемого к административной ответственности. Хотя эти учеты и не относятся к криминалистическим содержащаяся в них информация оказывает существенную помощь в расследовании.

По отдельным делам о корыстных преступлениях представляют определенный интерес и документы Государственной автомобильной инспекции (ГАИ). Используя учеты ГАИ, следователь может выяснить и установить, владеет ли обвиняемый автомашиной или мотоциклом. Если владеет, то с какого времени, имеет ли обвиняемый права на вождение автотранспортом (каким именно и с какого времени). Подвергался ли обвиняемый наказанию за нарушение правил дорожного движения, когда и за какие нарушения конкретно. Здесь иногда следователю полезно ознакомиться и с другими документами, в частности с рапортами сотрудников ГАИ. В ряде случаев получение таких сведений было важным звеном в цепи косвенных улик, позволяющих изобличить преступников.

Применительно к сбору сведений о личности обвиняемого медицинские документы могут свидетельствовать: о психическом состоянии обвиняемого (выписка из истории болезни обвиняемого из психиатрической больницы, справка о том, что обвиняемый находится на учете в нервно-психиатрическом диспансере, заключение судебно-психиатрической экспертизы, справка медицинского вытрезвителя), о физическом состоянии обвиняемого (справка об обращении в медицинские учреждения, выписки из истории болезней, медицинские документы о тех или иных свойствах организма (группа крови и т. д.), заключение судебно-медицинской экспертизы о телесных повреждениях; заключение врачебно-трудовой комиссии о признании инвалидности), о иных фактах. Следственная практика знает немало примеров, когда запрашивая документы в медицинских учреждениях, следователь выясняет обстоятельства, не имеющие медицинского характера (адрес человека, его место работы, родственников и т.д.), но имеющие, важное значение для расследования дела. "Выяснение вопросов, связанных с состоянием здоровья обвиняемого, – отмечают Коршик М.Г., Степичев С.С., – имеет значение для правильного решения вопроса об избрании обвиняемому меры пресечения в виде заключения под стражу, а также при назначении

меры наказания. Кроме того, данные о стоянии здоровья обвиняемого необходимы следователю для решения вопроса о допуске к участию защитника" [2, с. 22].

При сборе сведений о личности обвиняемого, особенно для социально-психологической его характеристики, многое может прояснить вопрос о том, каков круг его интересов и увлечений. Поэтому к "иным документам" можно отнести формуляры библиотек.

Следует отметить, что некоторые следственные работники недооценивают работу по изучению личности обвиняемого при решении вопроса о принятии своевременных мер по обеспечению возмещения ущерба, причиненного преступлением. Н.А. Якубович отмечает: "Не обнаружив похищенного, тотчас же по задержанию преступников, некоторые следователи не принимают активных мер к розыску, а ограничиваются лишь описью и наложением ареста на имущество преступников оказавшееся на месте. Если же такого не оказалось при обыске, следователь иногда ограничивается составлением протокола об отсутствии имущества" [3, с. 8].

Информацию о наличии у обвиняемого движимого и недвижимого имущества, денежных средствах, можно получить в соответствующих предприятиях, организациях, учреждениях. Направление запросов для установления имущества и средств, на которые может быть наложен арест, в ходе расследования уголовного дела, осуществляется: в областные (городские) Бюро технической инвентаризации (БТИ), нотариальные конторы, управления государственного архитектурно-строительного контроля местных администраций, банковские учреждения, государственные налоговые администрации, органы Госавтоинспекции, органы Государственной комиссии по ценным бумагам фондового рынка (Национальный депозитарий), Единый государственный реестр предприятий и организаций Украины, Госкомстат Украины (территориальные органы государственной статистики), страховщикам, на предприятия, учреждения, организации, где работал или продолжает работать обвиняемый.

Истребование следователем, органом дознания информации о наличии имущества и денежных средств у обвиняемого регламентируется уголовно- процессуальными нормами и иными законодательными актами [4].

Личность обвиняемого остается необходимым и достаточно сложным объектом изучения, однако сведения о нем вооружает следователя знанием, гарантирующим целесообразное и эффективное расследование уголовного дела, что обеспечивает выполнение задач, возложенных за-

коном на стадии досудебного следствия. Подводя краткие итоги изложенного отметим, что при умелом использовании сотрудниками правоохранительных органов данных содержащихся в различных учетно-регистрационных системах можно получить исчерпывающую информацию о личности подозреваемого (обвиняемого).

Перечень используемых источников:

1. Курашвили Г.К. Изучение следователем личности обвиняемого. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 4.

2. Коршик М.Г., Степечев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1962. – С. 22.

3. Якубович Н.А. Работа следователя по возмещению материального ущерба и розыску похищенного имущества. – М.: Юрид. лит., 1954. – С. 8.

4. Рекомендации по розыску имущества и средств в ходе расследования уголовных дел для обеспечения возмещения, причиненного преступлением ущерба и приговоров в части возможной конфискации имущества. ГСУ МВС Украины 10.06.2000 р.

5. Приказ МВД 785/2001 "Об утверждении Инструкции о порядке функционирования дактилоскопического учета экспертной службы МВД Украины".

6. Приказ МВД №190/1994 "Об утверждении Инструкции по формированию, ведению и использованию криминалистических учётов Криминалистического центра МВД Украины".

В.И. Ткаченко
научный сотрудник секретариата ученого совета
(Луганський государственный университет внутренних дел)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ТИРАЖИРОВАНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ АУДИО-ВИДЕОПРОДУКЦИИ КАК ИНФОРМАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ДАННОГО ВИДА ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Термин "характеристика" в смысловом отношении обозначает письменное или устное описание признаков, свойств, качеств, достоинств, недостатков конкретного природного, социального явления (события), общества, группы индивидуумов или отдельной личности. Такое

понимание целиком относится и к характеристике преступлений, одной из которых выступает криминалистическая характеристика преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции.

В принципе, для уяснения сущности криминалистической характеристики необходимо исходить из того, что в ней отображаются особенности реального проявления вовне событий отдельных видов преступлений. Эти особенности называются криминалистически значимыми и именно они ложатся в основу разработки методик расследования таких преступлений.

Вообще к понятию криминалистической характеристики преступлений ученые подходят неоднозначно. В общем плане под криминалистической характеристикой преступлений понимается система сведений об определенном виде преступлений, признаках личности преступника, их мотивах, предметах посягательства, обстановке и способах совершения, а также других признаках, имеющих значение для выявления и раскрытия преступлений с помощью криминалистических способов, приемов и методов [1, с. 367].

В.П. Бахин полагает, что в более конкретном виде эта характеристика представляет собой совокупность сведений о криминалистически значимых признаках отдельных видов преступлений, отражающих закономерные связи между данными признаками, и являющихся основой для расследования конкретных преступлений этих видов [2, с. 179].

В целом же можно сказать, что ученые к структуре криминалистической характеристики относят весьма неоднозначные элементы. Например, Г.А. Матусовский в их перечень включает: способы приготовления к совершению преступления; обстановку совершения преступления; предмет посягательства; личность преступника; личность потерпевшего; последствия, наступившие в результате совершения преступления.

П.Д. Биленчук видит в этом перечне: квалификацию, распространенность и общественную опасность данного вида преступлений; механизм свершения преступления, в том числе способ совершения и способ сокрытия преступления; место, время, среду, условия, иные обстоятельства совершения преступления; типичные материальные следы и их выявление; типичные следственные ситуации; обстоятельства, подлежащие установлению на первоочередном этапе.

В.Ю. Шепитько и др. рассматриваемый перечень сводят к таким элементам, как: личность преступника (физические, социально-демогра-

фические признаки; психологические черты характера; связи и отношения с потерпевшим и т.п.); способы приготовления преступления (поиск, приспособление орудий преступлений и др.); способы совершения преступления; способы сокрытия преступления (маскировка преступления и т.п.); личность потерпевшего (его физические и демографические признаки, сведения об образе жизни, чертах характера, привычках и т.д.); предмет посягательства; обстановка совершения преступления; последствия (материальный ущерб, характерные следы и т.д.). Существует по этому поводу еще множество различных точек зрения.

В связи с вышесказанным мы полагаем, что дать исчерпывающий перечень указанных признаков невозможно, да в этом, думается, и нет необходимости, поскольку для каждого вида преступлений, вероятно, будет определенным образом формироваться "свой" специфический набор таких элементов. Но при этом в данной характеристике, на наш взгляд, во всех случаях *должны присутствовать признаки, характеризующие вид преступления, его мотивы, причины и условия, направленность на четко определенные, охраняемые законом, объекты и предметы, а также формы и способы осуществления и достигнутые результаты, выраженные в виде реальных последствий и изменений, произошедших вовне*.

Именно в таком понимании криминалистическую характеристику преступлений можно по праву считать их информационной моделью, способствующей построению следственных версий и в целом расследованию преступлений.

Однако, ни в коем случае не снижая сформированной на сегодня общей структурной модели криминалистической характеристики преступлений, мы можем сказать, что она не сполна удовлетворяет следственную практику. В некоторой мере к такой оценке склонился в одной из своих последних работ Р.С. Белкин, указавший на то, что такая характеристика не отражает всех ее элементов и корреляционных зависимостей между ними, а поэтому она не может являться всеобъемлющим информационным отображением реальной действительности [3, с. 30].

Уделяя внимание данным обстоятельствам, отдельные авторы указывают на такие недостатки современных частных криминалистических характеристик, применительно к отдельным видам преступлений, как: неоправданное множество или, напротив, недостаток содержательных элементов и классификационных признаков, включаемых в них; слабость их эмпирического подкрепления из-за незначительных по величине массивов фактической криминалистической информации; субъекти-

визм в оценках и т.д., в силу чего такие характеристики нельзя со всей достоверностью считать информационными моделями преступлений.

Разделяя, хотя и не столь категорично, вышесказанное, мы в большей мере к изъянам существующих модификаций криминалистической характеристики преступлений склонны отнести их недостаточную системность. Прежде всего, это касается слабой обусловленности криминалистических признаков преступлений предметным содержанием иных их правовых характеристик.

Дело в том, что преступление является общим предметом познания также и таких правоохранительных сфер, как уголовно-правовая, уголовно-процессуальная, оперативно-розыскная, криминологическая, административно-правовая и др. И в этих случаях в каждой из указанных сфер формируется собственная характеристика, отдельные элементы которой тесно вплетаются в криминалистическую характеристику. Так, из всей совокупности уголовно-правовых признаков преступления, имеющих значения для решения вопроса о наличии состава преступления, правильной его квалификации и выяснения иных вопросов уголовно-правового значения [4, с. 173], признаки объекта, субъекта, объективной и субъективной стороны преступления для криминалистической его характеристики, являются, пожалуй, исходными.

Именно их взаимодействие в реальной действительности и образует специфическую следовую картину преступления, которая в последующем и ложится в основу формирования признаков криминалистической характеристики как конкретного преступления, так и типичных признаков криминалистической характеристики отдельной разновидности преступлений.

Указанные выше элементы уголовно-правовой характеристики трансформируются в обстоятельства, подлежащие доказыванию в досудебном следствии, которое немыслимо без обнаружения и исследования следовой характеристики преступления. Очевидно, что происходит органическое взаимопроникновение уголовно-процессуальной и криминалистической характеристик преступлений.

Можно утверждать, что аналогичный процесс происходит и на стыке криминалистической и оперативно-розыскной характеристик преступлений, с одним лишь уточнением, что и получение фактических данных о событии и обстоятельствах совершения преступления, и обнаружение упомянутой его следовой характеристики оперативно-розыскным путем проводятся в недоступной для выявления и фиксации чисто криминалистическими средствами и методами среде.

Из сказанного вытекает, что определение криминалистической характеристики преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции, следует начинать с уголовно-правового анализа данного преступного деяния, в том числе с описания его сторон и форм проявления в нашем обществе.

Статья 176 ч. 1 УК Украины предусматривает, наряду с иным, что незаконное тиражирование и распространение на аудио- и видеокассетах, дискетах, других материальных носителях фонограмм, видеограмм, аудиовизуальных произведений, если это нанесло материальный ущерб в большом размере, является преступлением, за которое наступает уголовная ответственность.

Из диспозиции приведенной законодательной нормы вырисовывается по существу и объект, и предмет рассматриваемого вида преступлений, а именно: ***объектом*** являются отношения в сфере авторского права и смежных прав, к ***предмету*** же относятся объекты авторского и смежных прав. В частности, применительно к рассматриваемой нами проблеме, – это фонограммы и видеограммы.

Под *фонограммой* законодатель понимает – звукозапись на соответствующем носителе (магнитные ленты или магнитные диски, грамофонные пластинки, компакт-диски и т.д.) исполнения или каких-либо звуков, кроме звуков в виде записи, входящей в аудиовизуальное произведение.

Аналогичное определение имеет *видеограмма*, понимаемая как видеозапись на соответствующем материальном носителе исполнения или каких-либо иных движущихся изображений (со звуковым сопровождением или без него), кроме изображений в виде записи, входящих в аудиовизуальное произведение.

Под *аудио- и видеопродукцией* понимаются фоно- и видеограммы, воспроизведенные на определенных материальных носителях (аудио- и видеокассетах, CD, DVD-дисках).

Более сложным представляется уяснение видовых особенностей ***объективной стороны*** составов преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции.

Комментарий уголовного кодекса под *тиражированием* объектов авторского права и (или) смежных прав понимает запись на аудио- и видеокассетах, дискетах, других носителях информации фонограмм, видеограмм. *Распространением* их признается любое действие, с помощью которого объекты авторского права и (или) смежных прав непосредственно или опосредствованно предлагаются публике, в том числе

доведение этих объектов до публики таким образом, который позволяет осуществить доступ к ним с любого места и в любое время по собственному выбору.

Данные изучения практики борьбы с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции свидетельствуют о системном характере этого вида преступлений. Им охватываются сложный процесс изготовления, поставки на внутренний рынок контрафактной продукции, а также сложная схема ее реализации через разветвленные точки сбыта.

Это, в свою очередь, предполагает закупку материальных носителей аудио-видеозаписей (кассет, дисков, магнитных пленок и т.п.), упаковочных материалов, контрольных марок, голограмм и т.п., наличие аудио-видео записывающей аппаратуры, технологического персонала, соответствующих производственных и складских помещений и т.д.

Если же речь идет о незаконном распространении указанной продукции, изготавливаемой в других странах, то это сопряжено с использованием сети поставщиков, посредников, розничных реализаторов и т.п.

Иначе говоря, – *налицо весьма разветвленный криминальный бизнес*, имеющий довольно сложную и активно действующую структуру, включающую в себя организаторов, поставщиков материалов, производственников, сбытчиков и т.п.

В силу же незнания, слабого знания или игнорирования авторского права и смежных прав их обладателями, *данные преступления имеют очень высокий уровень латентности.*

Основными компонентами механизма совершения преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции, как видно из материалов изученных нами уголовных дел и обобщенной практики борьбы с ними, а также из опубликованных источников [5, с. 38], можно признать следующие:

- *незаконный ввоз из других стран* и дальнейшее распространение в Украине путем оптовой и розничной реализации контрафактных компакт-дисков с записью музыки, фильмов;

- *незаконное производство на территории Украины* аудио-видеокассет и компакт-дисков с нарушением авторских прав и/или смежных прав и дальнейшее их распространение путем оптовой и розничной продажи. Тиражирование таких пиратских аудио-видеокассет и компакт-дисков осуществляется, как правило, в частных помещениях и нередко в цехах, прикрывающихся легальной деятельностью по произ-

водству небольшого количества лицензированной аудио-видеопродукции;

- *мелкооптовая и розничная торговля* аудиовизуальной продукцией, не маркированной в установленном законом порядке голографическими контрольными марками, с лотков, киосков, с рук на рынках и в других, не предусмотренных для торговли, местах.

Непосредственные способы совершения исследуемых преступлений в принципе диктуются рынком спроса и предложения контрафактной аудио-видеопродукции.

Нужно сказать, что в последнее время наметилась тенденция поставки реализаторам видеокассет в натуральной упаковке первоначального правообладателя с соответствующей голограммой, товарным знаком и т. д. К тому же, на рынках сегодня довольно часто реализуется и поддельный товарный знак конкретного правообладателя. Подобную контрафактную продукцию визуально не отличишь по внешним признакам от подлинной продукции и это обусловливает необходимость проведения специальной экспертизы.

Все это ведет к тому, что нарушители авторского права и смежных прав сегодня привлекаются к ответственности (преимущественно административной) не за данный вид преступления, а всего лишь за незаконную торговую деятельность или за нарушение налогового законодательства.

В се указанное и *образует систему внешних признаков незаконного тиражирования и распространения аудио-видеопродукции.*

Обращаясь к криминалистической характеристике признаков личности субъектов исследуемых преступлений, то следует отметить, что последние сводятся, главным образом, к возрастным признакам, начиная с общего возраста наступления уголовной ответственности (с 16 лет). Кроме того, через призму квалифицирующих признаков, предусмотренных ч. 3 ст. 176 УК, определяется также еще и специальный субъект – должностное лицо.

Для специфических криминалистических признаков, с вязанных с *субъективной стороной* незаконного тиражирования и распространения аудио-видеопродукции, наиболее характерным является противоправное получение доходов в крупных или особо крупных размерах. Есть основания говорить и об умысле на получение сверхприбыли.

По данным Международной федерации фонографической промышленности (IFPI), доходы от продажи пиратской музыкальной продукции

не менее чем в 25 странах составляют примерно 4,5 миллиарда долларов.

Итак, *вышеизложенное подтверждает ранее высказанное умозаключение о том, что уголовно-правовая характеристика рассматриваемого нами вида преступления служит базовой основой формирования соответствующей его криминалистической информационной модели, признаки которой отображают все стороны состава этого преступления, реализуемого в реальном его проявлении.*

Специфичность субъектов исследуемых преступлений в криминалистическом отношении усматривается также в обладании ими специальными знаниями (компьютерными, технологическими, торгово-предпринимательскими), а также в их социальном статусе, месте и роли в системе социальных отношений и т.п.

Материалы уголовных дел, возбужденных по ст.176 УК Украины, изучение соответствующей практической деятельности отдельных служб и подразделений органов внутренних дел, а также ознакомление с публикациями отдельных авторов [6] позволяет выделить ряд типичных признаков, относящиеся к характеристике изучаемой нами личности.

Так, среди преступников-реализаторов абсолютное большинство (около 80%) составляют мужчины, в возрасте от 18 до 30 лет. Старший возраст (30-40 лет) характерен для оптовых поставщиков указанной продукции, а также для нелегальных ее производителей в подпольных цехах.

Абсолютное большинство лиц – это местные городские жители. Причем, в основной своей массе они являются ранее знакомыми друг с другом по месту работы, учебы, жительства и т.п. По образовательному уровню преступники в основной своей массе имеют высшее или неоконченное высшее образование, либо это студенты очных, заочных отделений, как правило технических ВУЗов. Потому многие лица занимались данным преступным бизнесом в период каникул.

По месту работы и учебы все виновные лица характеризуются положительно. Как правило, данные субъекты ранее не судимы, никто из них не проходил по учетам наркологических диспансеров. Хотя, следует заметить, что значительная часть (каждый 7-8-й) их ранее уже привлекалось к административной ответственности за нарушение правил торговли аудио-видеопродукцией.

Нельзя не сказать и о групповом субъекте совершения преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции. По мнению опрошенных нами практических ра-

ботников, групповая преступная деятельность в сфере аудио-видеобизнеса значительно прогрессирует.

Следует особо отметить, что сегодня наблюдается наличие многих определяющих элементов, присущих организованным преступным группам. Однако по уголовно-правовым критериям это никак не может быть подтверждено в судопроизводстве по причине того, что ни одна из частей ст. 176 УК Украины не относит рассматриваемые преступления к разряду тяжких как обязательного признака организованных преступных групп.

К слову сказать, в Уголовном кодексе Российской федерации статья 146, устанавливающая ответственность за нарушение авторских и смежных прав, в ч.2 относит к числу квалифицирующих обстоятельств, наряду с иными (неоднократное совершение такого преступления; совершение в особо крупном размере; совершение лицом с использованием служебного положения) совершение его *группой лиц, по предварительному сговору* и *организованной группой*. Надо полагать, что в такой конструкции данная статья является более совершенной и позволяет вести борьбу с крупномасштабной организованной преступной деятельностью в сфере незаконного тиражирования и распространения аудио-видеопродукции.

Для полноты криминалистической характеристики преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции, представляется необходимым рассмотреть *основные типичные признаки личности пострадавшего*. В уголовно-правовом отношении наличие такого пострадавшего является одним из обязательных признаков состава преступления. А поэтому криминалистическая методика не может игнорировать этого обстоятельства и относит его к обязательному элементу предмета доказывания.

Вопрос об установлении пострадавших по делам, предусмотренным ст. 176 УК Украины, является весьма проблемным. В соответствии со ст. 421 ГК Украины ими признаются: творцы (авторы) объекта права интеллектуальной собственности и другие лица, которым принадлежат личные неимущественные и (или) имущественные права интеллектуальной собственности. Поэтому анализировать личность пострадавшего мы должны как бы через призму характеристики личности субъектов указанных прав. К этим субъектам законодатель относит следующих лиц:

1. Субъекты авторского права:

1) автор – физическое лицо, творческой деятельностью которого было создано произведение и которое имеет личные и имущественные права на это произведение;

2) наследник автора и лица, которым автор или его наследники предали свои авторские и имущественные права;

2. Субъекты смежного права:

1) исполнитель произведений – актер, певец, музыкант, танцор или иное лицо, которое исполняет роль, поет, читает, декламирует, играет на музыкальном инструменте, танцует или каким либо иным способом исполняет авторское произведение;

2) наследники исполнителя и лица, которым на законных основаниях преданы смежные права на исполнение;

3) производитель фонограмм – физическое лицо, которое взяло на себя инициативу и несет ответственность за первую звукозапись исполнения или каких либо иных звуков;

4) наследники (правопреемники) производителя фонограмм и лица, которым на законных основаниях переданы смежные имущественные права на фонограммы;

5) производитель видеограмм – физическое лицо, которое взяло на себя инициативу и несет ответственность за первую видеозапись исполнения или каких либо иных движущихся изображений;

6) наследники (правопреемники) производителя видеограмм и лица, которым на законных основаниях переданы смежные имущественные права на видеограммы.

Поскольку в Уголовном кодексе Украины не конкретизировано, кому конкретно должен быть причинен материальный ущерб преступным бизнесом в сфере тиражирования и распространения аудио-видеопродукции, то можно утверждать, что потерпевшим может быть и государство, в том числе иностранное.

Итак, предпринятая нами попытка раскрыть криминалистическую характеристику преступлений, связанных с незаконным тиражированием и распространением аудио-видеопродукции, создает, в конечном счете, предпосылки для признания ее информационной моделью данного вида преступлений.

Перечень используемых источников:

1. Криміналістика / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий дім, 2004.
2. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения. – К., 2002.
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997.
4. Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – Київ: Право, 1997.

5. Коваль А. Соціально-політичні передумови вдосконалення кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав // Юридичний журнал. – 2005. – № 8 (38).

6. Голубев В.А. Криминалистическая характеристика субъектов преступной деятельности в сфере использования компьютерных технологий. http://www.crime-research.org/library/Golubev0104.html.

В.С. Бондарь
адъюнкт кафедры криминалистики
(Луганский государственный университет внутренних дел)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ДЛЯ ПОИСКА ПРЕСТУПНИКОВ ПО СПОСОБУ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Проблемы криминалистического мониторинга уголовных дел в цепях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений всегда привлекали внимание учёных и практиков [2; 11, с. 72-84; 12]. Одним из наиболее эффективных его видов является поиск преступников по способу совершения преступления, позволяющий: судить о возможной криминальной активности преступника; объединять уголовные дела в одно производство и вести его целенаправленный поиск на основе использования в комплексе информации о каждом конкретном случае [8, с. 143-152; 16, с. 56-58].

Анализ современной практики раскрытия преступлений свидетельствует о том, что специфическими особенностями преступной деятельности организованных групп в целом и отдельных проводимых ими криминальных акций, являются: серийность, использование всё более квалифицированных способов совершения преступлений, которые существенно искажают качество и объём криминалистически значимой информации, получить которую, используя отдельные познавательные средства, становится проблематичным.

Поэтому для её получения при использовании возможностей данного учёта необходима интеграция уголовно-процессуальных и оперативно-розыскных средств, приёмов и способов.

Результатом научных изысканий по данной проблематике стало создание во ВНИИ МВД СССР, в 1991 году АИС "Сейф", а в 1998 году

ГУ МВД Украины в г. Киеве компьютерной информационной подсистемы "Орион-3".

Однако, эффективность данных систем не оправдала возлагавшихся надежд практиков. Так, по данным С.М. Завьялова, только 1,7% опрошенных отметили высокую эффективность использования учёта по способу совершения преступления, а 48,5% указали на обратное [7, с. 11].

Среди причин создавшейся ситуации учёные и практики называют:

- неполноту и необъективность информации, предоставляемой для постановки на учёт;
- несоответствие теоретических основ данного учёта практическим целям его использования;
- несоответствие учёта современным технико-информационным возможностям уровня осуществления и использования [3, с. 386].

Таким образом, подавляющее большинство уголовных дел по таким общественно опасным и распространённым преступлениям, как, например, кражи с проникновением в жилище, не подвергаются учёту по способу совершения преступления.

Полагаем, что основной причиной неэффективности учёта MOS является незавершённость формирования его теоретических основ.

Носителем информации о содержании способа совершения преступления являются следы преступления, а описание способов совершения преступлений заключается как в фиксации действий и бездействий, с помощью которых достигаются цели преступного посягательства, так и типичных последствий применения того или иного способа, то есть оставляемых им следов его применения.

Из данных посылок можно сделать следующий вывод: для оптимального функционирования учета MOS, необходимо привлечение трёх субъектов работы с информацией: следователей, оперативных сотрудников и работников экспертно-криминалистической службы, поскольку если работа с идеальными следами не требует специальной подготовки, то "дешифровка" информационной структуры материальных следов, доступна только специалистам.

На практике же наблюдается разрыв диалектической взаимосвязи действий преступника при совершении преступлений со следами: при формировании учёта по способу совершения преступлений регистрации подлежат только действия.

Регистрация же материальных следов сосредоточена в криминалистических учётах, ведение которых осуществляется экспертно-криминалистическими подразделениями МВД Украины. При этом их

формирование производится на основе учёта идентификационных признаков отдельных следов.

Однако, способ совершения преступления как совокупность действий преступника, как правило, получает отражение не в одном, а в комплексе разнообразных материальных следов, объединённых единым механизмом следообразования, то есть их системную совокупность.

Между тем сегодня формы регистрации следовых комплексов, отражающих особенности действий преступника, не разработаны.

Будет ли эффективной существующая процедура, когда на территории района совершается серия квартирных краж, преступники, совершая очередное преступление, меняют перчатки, обувь, инструменты взлома?

Поэтому автор предлагает интегрировать информационные возможности оперативно-розыскных и экспертно-криминалистических подразделений.

Для выполнения этой задачи автор предлагает внедрить следующие новации.

1. В качестве онтологической основы деятельности по формированию криминалистического учёта MOS признать криминалистическую характеристику преступления – отображения способа действий преступника в понятиях и категориях криминалистики, необходимую для формирования полноценной матрицы преступления, которая должна включать следующие подсистемы:

1. Место совершения преступления.
2. Способ совершения преступления.

2.1. Действия по подготовке к совершению преступления:

2.2. Действия, непосредственно направленные на завладение имуществом. Способ проникновения на объект.

2.3. Поведение преступника при совершении кражи внутри помещения.

2.4. Использованные при совершении преступления технические и иные средства.

2.5. Использование при совершении преступления профессиональных и иных навыков.

2.6. Действия, направленные на сокрытие преступления.

2.6.1. Способы уничтожения следов на месте происшествия.

2.6.2. Способы маскировки внешности.

2.6.3. Подбрасывание на место происшествия различных предметов с целью направления следствия по ложному пути.

3. Предмет преступного посягательства.

4. Информационные узлы – места обнаружения следовых комплексов.

2. Выработка экспертных методик, позволяющих исследовать механизм и условия взаимодействия объектов в процессе совершения преступления. Такая модель экспертной методики, основанная на комплексном подходе, позволит провести совокупный ситуационный, диагностический и идентификационный анализ механизма взаимодействия объектов под углом зрения решения вопроса: образовали ли объекты контактно-взаимодействующее единство, имевшее место в конкретном событии?

Специфика экспертных исследований в таких ситуациях определяется тем, что анализируются не отдельные следы и предметы, взятые изолированно от среды, а совокупность, комплекс этих следов и предметов, образующих материальную обстановку кражи, взаимосвязанных единством механизма следообразования [1, с. 80-91; 20, с. 65-66].

Формирование экспертной методики должно базироваться на том, что человек, как индивид, представляет собой не простую совокупность отдельных свойств, а сложноорганизованную систему [10, с. 31; 17, с. 11-18].

Образцами следовых комплексов могут служить:

1. контактное взаимодействие преступника и среды;
2. взаимодействие систем: преступник, орудия взлома, преграда;
3. комплекты вещей, являющихся предметом преступных посягательств, в данном случае краж с проникновением в жилище, имеющие общие свойства в связи с механизмом преступления, условиями их происхождения, хранения и использования [4, с. 237; 5, с. 13].

Таким требованиям соответствует новая парадигма судебно-экспертного познания, основанная на использовании связей взаимодействия, которые моделируют возможности судебно-экспертного познания искомых объектов на основе полного взаимного отображения особенностей взаимодействующих систем и механизма взаимодействия в следах-отображениях [15, с. 754-755].

Внедрение комплексного подхода позволит учесть информацию о способе преступления, преступных и профессиональных навыках преступника, рассмотренных в ряде научных исследований [6, с. 103-113; 8, с. 143-152; 9, с. 55; 13, с. 14-20; 14, с. 49-50; 18; 19].

3. Разработать информационную карту, включающую указанные матрицы сведений о системе действий преступника по приготовлению, непосредственному совершению и сокрытию преступления, а также результаты исследования следовых комплексов, заполнение которой

следует поручить следователю, сотруднику уголовного розыска и эксперту-криминалисту.

Изложенные аргументы позволяют автору внести предложение о создании подразделений информационного мониторинга, в состав которых должны войти представители указанных ведомств.

Перечень используемых источников:

1. Баймуратов И.Ю. Криминалистический анализ механизма расследуемого события // Вестник Моск. Ун-та. Серия 11. Право. – 2003. – № 6. – С. 80-91.

2. Батищев В.И. Раскрытие и расследование преступлений, совершённых одними и теми же лицами. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 144 с.

3. Белкин Р.С. Учение о криминалистической регистрации // Курс криминалистики: Учебное пособие для вузов. – 3-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 386.

4. Бергер В.Е., Прищепа В.М. Следы взаимодействия как источник информации об обстоятельствах происшествия // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1975. – № 11. – С. 237.

5. Вещественные доказательства: информационные технологии процессуального доказывания / Под ред. проф. В.Я. Колдина. – М.: НОРМА, 2002. – С. 13.

6. Горшков А.Ф., Девиков Е.И., Зуйков Г.Г. Вопросы автоматизации поиска преступников по способу совершения преступления и признакам внешности // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1970. – № 12. – С. 103-113.

7. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: Автореф. дис. … канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 11.

8. Зуйков Г.Г. Применение математической логики и ЭВМ для решения криминалистических задач на основе "Модус Операнди" // Правовая кибернетика. – М.: Наука, 1973. – С. 143-152.

9. Ищенко П.П. Предварительное исследование следов курения для получения розыскной информации // Экспертная практика. – М., 1990. – № 29. – С. 55.

10. Корноухов В.Е. Комплексное судебно-экспертное исследование свойств человека. – Красноярск, 1982. – С. 31.

11. Косарев С.Ю. Перспективы совершенствования изучения научной базы криминалистических методик расследования преступлений // Правоведение. – 2004. – № 4. – С. 72-84.

12. Образцов В.А. Серийные убийства как объект психологии и криминалистики: Учебное и практическое пособие. – М.: Омега-Л, ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2003. – 208 с.

13. Прохоров-Лукин Г.В. Методологические аспекты судебно-экспертного исследования механизма взаимодействия материальных объектов // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1992. – № 45. – С. 14-20.

14. Самойлов Г.А. Основы криминалистического учения о навыках. – М., 1968. – С. 49-50.

15. Сегай М. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність // Вісник АПрНУ. – 2003. – № 2 (33) – № 3 (34). – С. 754-755.

16. Статкус В. Раскрытие серийных преступлений по способу их совершения // Российская юстиция. – 2003. – № 11. – С. 56-58.

17. Стринжа В.К. Личность как объект криминалистической идентификации // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1982. – № 24. – С. 11-18.

18. Чулахов В.Н. Криминалистическое исследование навыков и привычек человека / Под ред. проф. Е.Р. Россинской. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 176 с.

19. Чурпита В.В. Исследование устойчивости способа преступления и её значение для раскрытия и расследования преступлений: Автореф. дис. … канд. юрид. наук. – К.: 1989.

20. Шнайдер А.А. Теоретические основы судебной экспертизы: Курс лекций. Вып. 2: Научные и методологические основы судебной экспертизы. – Саратов: СЮИ МВД РФ, 2002. – С. 65-66.

В.О. Фатьянова
здобувач кафедри криміналістики
(Харьківський національний університет внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ ОБЛІКІВ ПРИ ЕКСПЕРТНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Питання про процесуальні підстави використання інформаційно-довідкових фондів під час розслідування злочинів дуже важливе, бо воно має здійснюватися у суворій відповідності до принципів та норм кримінального процесу. Об'єкти інформаційно-довідкових обліків досить часто використовуються на етапі порівняльного дослідження при

проведенні експертиз при тому, що їх використання передбачено лише методиками проведення різноманітних видів експертиз. Використання цих об'єктів у ході експертного дослідження, на перший погляд, знаходиться поза межами кримінально-процесуального закону.

Закон України "Про судову експертизу" (ст. 1) визначає експертизу як "дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду" [1]. З цього визначення випливає, що висновок експерта може спиратися лише на вивчення наданих йому матеріальних об'єктів, перелік яких містить ст. 65 КПК України та серед якого відсутня згадка про об'єкти інформаційно-довідкових обліків. Також об'єкти цих обліків згідно до ст. 78 КПК України не відносяться і до речових доказів. Окрім цього, КПК України (ст. 199) передбачено використання зразків для порівняльного дослідження в ході проведення експертиз. Однак, об'єкти довідкових фондів не відносяться й до цієї категорії об'єктів судової експертизи [2].

Отже, вбачається необхідність у визначенні процесуальних підстав їх використання у кримінальному процесі, а також у розумінні їхньої природи, що саме і поставлено нами за мету цієї статті.

Інформаційно-довідкові обліки ведуться в експертно-криміналістичній службі МВС України і комплектуються об'єктами та даними, які безпосередньо не пов'язані із подією злочину та отримані в результаті накопичення відомостей інформаційного характеру [3, с. 23]. Форми ведення цих обліків різноманітні – криміналістичні довідники, колекції, інформаційно-пошукові комп'ютерні системи, картотеки, каталоги продукції фірм виробників та реалізаторів. Масиви обліків поповнюються об'єктами на протязі багатьох років з урахуванням потреб практики. Їх створенню передує узагальнення досвіду судово-слідчої та експертної практики разом з його теоретичним осмисленням.

Формування інформаційно-довідкових обліків проходить крізь велику наукову та організаційну роботу, яка виявляється у: встановленні потреб експертів в обліку; визначенні призначення обліку; визначенні об'єму обліку та розробці її структури разом із методикою пошуку та системою кодування зразків та ін.

Перед уміщенням об'єктів до масиву кожен з них досліджується експертами – вирізняються властивості та ознаки предметів, відомості про які важливі для вирішення експертних завдань.

Вирішення питання про доцільність використання об'єктів інформаційно-довідкових обліків у дослідженні входить до компетенції самого експерта на відміну від інших об'єктів експертного дослідження (речових доказів та зразків для порівняльного дослідження, які залучаються до справи чи вилучаються з неї згідно до процесуальної форми, що передбачена законом).

Ці об'єкти слугують для встановлення та пізнання якісних ознак речового доказу, віднесення його до певної групи або роду предметів шляхом порівняння речового доказу із зразками предметів обліку або відомостями про предмети, в результаті чого визначається збіг або різниця їх родових ознак. Оцінка зазначеного збігу чи різниці дозволяє визначити належність (неналежність) речового доказу до класу, роду або групи відповідних предметів обліку. За умови збігу певних ознак експерт використовує довідкову інформацію, що міститься в обліку, для відповіді на поставлені запитання у своєму висновку.

В експертному дослідженні об'єкти інформаційно-довідкових обліків виконують роль еталонів, яким мають відповідати чи не відповідати досліджувані речові докази. Інакше кажучи, вони дозволяють вивчати властивості не одного певного речового доказу, а цілої групи однорідних предметів.

Призначення об'єктів інформаційно-довідкових обліків полягає в утриманні відомостей про ознаки та властивості об'єктів експертного дослідження в умовах широкого розмаїття предметів, що виробляються при ринковій економіці та нездатності пам'яті кожної людини тримати усю інформацію, яка надходить до неї у процесі життєдіяльності.

Отже, вбачається не процесуальна природа об'єктів інформаційно-довідкових обліків, оскільки їх формування відбувається не під дією змін у середовищі, викликаних подією злочину. Вони зберігаються в інформаційних фондах судово-експертних установ та "очікують" на своє застосування, а об'єкти, що складають їх фонди вилучаються з їх масивів по мірі необхідності для вирішення експертних завдань.

Також, природа та сутність інформаційно-довідкових обліків відповідає поняттю спеціальних знань експерта: "це наукові, технічні та інші професійні (неюридичні) знання, що отримані в результаті навчання, та навички, отримані в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, що використовуються спільно з науково-технічними засобами при пошуку, виявленні, вилученні та дослідженні слідів злочину з метою отримання доказової та орієнтовної інформації, необхідної для встановлення істини за кримінальними справами" [4, с. 15].

Таким чином, на підставі вищевикладеного – у процесі доказування усі об'єкти інформаційно-довідкових обліків відносяться до знань експерта про ознаки і властивості об'єктів експертизи, а за своїм процесуальним положенням є спеціальними знаннями, що ними володіє експерт.

Перелік використанних джерел:

1. Про судову експертизу: Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України № 662-IV від 03.04.2003 р. і № 1992-IV від 09.09.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232; 2003. – № 27. – Ст. 209; 2005. – № 1. – Ст. 14.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины / Под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. – К.: Одиссей, 2003.

3. Наказ МВС України № 682 від 30.08.99 р. "Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України". – 41 с.

4. Щербаковский М.Г. Криминалистика. – Х.: Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

А.Г. Солодовніков
ад'юнкт кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕРСІЙ У ХОДІ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВИХ НАПАДІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ

Організована злочинність вже протягом тривалого часу є об'єктом дослідження як криміналістики так і низки інших суміжних наук юридичного циклу. Не зважаючи на свою вже досить значну історію це питання не втрачає своєї актуальності. Зміни у соціально-економічній сфері, розвиток технологій, підвищення професійного рівня злочинних організованих груп, ці та інші фактори негативно впливають на ефективність розслідування організованої злочинної діяльності, що змушує нас знов звернутись до цього питання.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що у структурі сучасної організованої злочинності значне місце посідають корисливі напади, до яких можна віднести насильницькі грабежі, розбої та бандитизм. Ви-

сокий кримінальний професіоналізм корисливо-насильницьких організованих груп, їхня мобільність, наявність корумпованих зв'язків, все це зумовлює певну специфіку у формуванні вихідних даних за цією категорією злочинів. Специфічними є приоритетні джерела надходження доказової інформації та засоби їхньої перевірки. У зв'язку із цим особливого значення набуває початковий етап розслідування, основним завданням якого є пошук та фіксація доказової та криміналістично-значущої інформації..

Як слушно зазначає Л.Я. Драпкін: "Подолання істотних інформаційних, логічних і психологічних бар'єрів в розслідуванні можливо тільки застосуванням комплексу логічних, евристичних і інтуїтивних методів" [1, с. 59]. В.В. Тіщенко під засобами вирішення слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розуміє обумовлену початковими слідчими ситуаціями і даними про криміналістичну характеристику відповідної категорії злочинів сукупність розумових і практичних операцій, направлену на рішення відповідних методико-криміналістичних і тактичних задач. До розумових операцій відносяться різні форми і методи формально-логічного і евристичного характеру: планування, управління, версіювання, аналіз і синтез і ін. Практична частина таких засобів містить в собі засновану на результатах розумової діяльності сукупність узгоджених між собою підготовчих і організаційних заходів, слідчих і оперативно-розшукових дій [2, с. 275].

Звісно, абсолютизація якого-небудь одного методу звужує можливості слідчого в розкритті і розслідуванні злочину, але, по-перше, розмежування цих принципів складає здебільшого теоретичний інтерес, на практиці ці методи виступають як єдиний взаємообумовлений методологічний апарат встановлення об'єктивної істини у справі. По-друге, більшість авторів, що займаються дослідженням цієї проблематики, тією чи іншою мірою підтримують позицію визнання версії, як провідного евристичного методу вирішення проблемних ситуацій [3; 4; 5]. Широке і ефективне використання версійного механізму в практиці судочинства переконливо доводить життєздатність цього учення.

Визначення слідчої (або криміналістичної) версії є одним із найбільш усталених понять серед тактико-криміналістичних термінів. У більшості криміналістичних наукових праць версія визначається як обґрунтоване припущення компетентної особи стосовно обставин, що мають криміналістичне значення для розслідування злочинів, та сприяють встановленню об'єктивної істини [6, с. 70; 7, с. 107; 8; 9, с. 269].

На вдаючись до детального аналізу визначень слідчої версії, що існують в літературі, виділимо на основі їх узагальнення суттєві ознаки,

притаманні слідчій версії, які відрізняють її від інших наукових гіпотез, різновидом яких вона фактично і є:

1) функціональна спрямованість (версія, на рівні гіпотези, пояснює походження або властивості певних обставин злочину, або подію злочину в цілому);

2) формується та перевіряється лише компетентною особою (слідчий, дізнавач, прокурор, суддя);

3) перевірка таких гіпотез здійснюється шляхом спрямованої на те інформаційно-пізнавальної діяльності, яка регламентується кримінально-процесуальним кодексом, та із застосуванням засобів, що прямо передбачені кримінально-процесуальним законодавством, чи такими, що не суперечать йому;

4) перевірка сформульованої версії, зазвичай, відбувається за умов чинення протидії з боку осіб, що мають у кримінальній справі інші інтереси, ніж особа, що сформувала та здійснює перевірку версії.

Загалом, процесу побудови версій властива певна періодизація. Різні автори виділяють різноманітні етапи побудови слідчої версії та наповнюють їх різним змістом [3, с. 57-70; 10, с. 347-350; 9, с. 286]. Вважаємо, що найбільш вдалою є наступна періодизація діяльності слідчого з побудови версій:

Перший етап – накопичення та аналіз інформації.

Інформаційною основою побудови версій виступають певні фактичні дані, які можна підрозділити на дві групи:

1) одержані з різних джерел дані, що відносяться до злочину, що розслідується. Вони можуть міститися в судових доказах, матеріалах оперативно-розшукової діяльності, службових перевірок, заявах громадян, повідомленнях преси і інших джерелах. При побудові версій на основі даних цієї групи використовуються переважно такі логічні прийоми і форми мислення, як аналіз і синтез, безпосередні і опосередковані (в основному індуктивні) висновки;

2) відомості, що є результатом наукових узагальнень, що безпосередньо не відносяться до конкретної кримінальної справи. Це дані природних, технічних і інших наук (криміналістики, судової медицини, біології, фізики, хімії і ін.), а також відомості, що почерпнуті з життєвого і професійного досвіду слідчого, узагальнень слідчої, судової і експертної практики. Зокрема, велике значення при висуненні слідчих версій мають результати криміналістичного аналізу і видова криміналістична характеристика злочинів [6, с. 72; 3, с. 59-61]. Обов'язковим є також використання інформаційно-довідкових систем (не лише тих, що ведуться у сис-

темі правоохоронних органів, а й інших (архіви підприємств, органів охорони здоров'я, воєнкоматів тощо). Це дозволяє встановити матеріальне положення членів організованої групи, їх зв'язки, отримання ними поранень, тілесних ушкоджень, сферу інтересів злочинного формування тощо.

За допомогою аналогії, порівняння і дедуктивних висновків ці відомості також можуть бути використані як підстава для формування версій.

Другий етап – формулювання версії.

Тут обмежимось лише формуванням основного принципу: версія має бути сформульована у категорично однозначній формі. Необхідність саме такого формулювання походить з логічних правил побудови будь яких гіпотез, і лише воно дозволяє внаслідок перевірки отримати однозначну відповідь – "так" чи "ні" [4, с. 53; 10, с. 349-350].

Третій етап – виведення наслідків із сформульованої версії (розробка версії).

Логічна розробка висунутої версії призводить до формування уявлення про те, які факти, явища, обставини повинні існувати в реальній дійсності, якщо дана версія виражає об'єктивну істину. Визначення конкретних наслідків, похідних з кожної висунутої версії, - основне завдання аналізу (розробки) версій.

Важливо передбачити всі наслідки з допущеного припущення, бо цим визначається ступінь надійності версії, яка тим вище, чим більше наслідків виводиться з версії і знаходить підтвердження в ході перевірки. Наслідки, похідні з висунутої версії, повинні бути максимально деталізовані, щоб полегшити їх зіставлення з фактами реальної дійсності.

Наслідки, що логічно виводяться із зробленого слідчим припущення щодо тієї або іншої обставини події, що розслідується, знаходять свій вираз в сформульованих питаннях, що підлягають з'ясуванню. Визначити стосовно кожної висунутої версії вичерпну сукупність питань, які необхідно з'ясувати в процесі перевірки, практично дуже важливо, оскільки це є однією з умов всебічності і повноти розслідування.

Джерела недоліків в розслідуванні найчастіше відносяться до стадії аналізу версій. У багатьох випадках недоліки обумовлені поверхневим аналізом змісту слідчих версій і нечітким визначенням сукупності питань, що підлягають встановленню.

На цій стадії слід враховувати також, що окрім необхідних наслідків розробка версії дозволяє сформулювати також можливі наслідки. Саме логічно точно висунута та сформульована система необхідних та можливих наслідків, зумовлених аналізом версії, детермінує планування

їх перевірки та практичну реалізацію плану розслідування кримінальної справи [4, с. 56; 11, с. 72], та дозволяє повною мірою реалізувати як евристичну так і прогностичну функції версії.

Четвертий етап – планування практичної перевірки версій.

Висунуті у справі слідчі версії містять ймовірне пояснення обставин, що підлягають встановленню. Для того, щоб ці невідомі обставини були встановлені достовірно, версії мають бути перевірені. Перевірка здійснюється шляхом проведення слідчих дій, в ході яких встановлюються факти, які підтверджують або спростовують висунуті припущення. Очевидно, що слідчі дії не можуть проводитися безсистемно, по випадковому вибору. Вони плануються слідчим в руслі кожної висунутої версії, що забезпечує цілеспрямований і об'єктивний характер всього подальшого розслідування. План розслідування в основному і служить планом перевірки висунутих версій [12, с. 65].

Тож, ефективність діяльності слідчого з побудови та перевірки версій багато в чому залежить від характеру інформації, що знаходилась у його розпорядженні на початковому етапі розслідування. Враховуючи те, що організованій корисливо-насильницькій злочинній діяльності властві професіоналізм, серійність, вдосконалення способів вчинення злочину, початковий етап розслідування цієї категорії злочинів характеризується складністю виявленя криміналістично значущої інформації, яка б мала безпосереднє відношення до події злочину. За таких обставин особливого значення набувають відомості, що є результатом наукових узагальнень, та безпосередньо не пов'язані із конкретною кримінальною справою. До таких відомостей слід віднести, по-перше, – розроблені на підставі наукових програм та досліджень репрезентативного об'єму кримінальних та судових справ, криміналістичні характеристики злочинів певної категорії, значущість яких вже підкреслювалась в літературі та довела свою дієвість на практиці. По-друге, – відомості, що отримуються з інформаційно-довідкових систем, які ведуться не лише у системі правоохоронних органів, а й інших державних та приватних установ. Серед них особливий інтерес становлять єдині програмно-технічні комплекси, які функціонують в системі МВС, та дозволяють не лише отримувати а й систематизовано порівнювати відомості, що традиційно містяться у розрізнених інформаційних масивах [15].

Перелік використаних джерел:

1. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск, 1987.

2. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. – Одеса: Юридична література, 2002.

3. Драпкин Л.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования / Учебное пособие. – Свердловск, 1985.

4. Баев О.Я. Тактика уголовного преследование и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практическое пособие/ О.Я. Баев. – М.: "Экзамен", 2003.

5. Жердеев В.А., Комисаров В.И. Расследование серийных корыстно-насильственных преступлений, совершаемых организованными группами, на первоначальном этапе. – М.: "Юрлитинформ", 2002.

6. Пантелеев И.Ф. Криминалистические версии // Криминалистика под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1993.

7. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. – М., 1982.

8. Яблоков Н.П. Криминалистические версии и основы планово-организационного обеспечения криминалистической деятельности // Криминалистика; Отв. Ред. Н.П. Яблоков. – М., 1995.

9. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: Монография. – М.: "ЛексЭст", 2002.

10. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – М.:. ИНФРА-М, 2003.

11. И.Ф. Пантелеев Криминалистическая версия // Криминалистика / Под редакцией д-ра юрид. наук проф. В.А. Образцова. – М.: Юрист, 1995.

12. Арцишевский Г.В. Выдвижение и проверка следственных версий. – М.: Юрид. лит., 1978.

13. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. – М.: Амалфея, 2001.

14. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів // Право України. – 2001.

15. Гуславский В.С., Ермоленко В.М., Андреев М.В., Бурлаков С.В., Матвиенко Р.А., Радкевич А.М. и другие. Научно-методическое пособие / Под ред. Епура Г.В. – К., Редакционно-издательский отдел Луганского института внутренних дел, 2000. – 56 с.: илл.

В.И. Внуков
кандидат юридических наук, преподаватель
(Волгоградская академия МВД России)

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА СЛЕДОВ ПРОТЕКТОРОВ ШИН ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

В настоящее время в системе МВД России одной из форм применения специальных знаний является формирование, ведение и использование экспертно-криминалистических учетов.

10 февраля 2006 г. приказом МВД России № 70 принята Инструкция по организации формирования, ведения и использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел РФ, которой внесены структурные коррективы, коснувшиеся экспертно-криминалистических учетов, ведущихся в экспертно-криминалистических подразделениях(ЭКП) МВД РФ.

Согласно данной инструкции, экспертно-криминалистическим учетом является система хранения и поиска экспертно-криминалистической информации об объектах учета, используемая для решения задач оперативно-розыскной деятельности и расследования уголовных дел.

Ведение данных учетов осуществляется сотрудниками ЭКП и представляет собой деятельность по систематизации и размещению в информационной системе экспертно-криминалистической информации об объектах учета, позволяющей осуществить ее использование в целях решения задач оперативно-розыскной деятельности и расследования уголовных дел.

Основной формой ведения экспертно-криминалистических учетов является картотека, которая состоит из информационных карт установленной формы, содержащих закрепленную и систематизированную индивидуальную экспертно-криминалистическую информацию об объектах учета.

Система экспертно-криминалистических учетов представляет собой следующую структуру:

- федеральные учеты, ведущиеся в ЭКЦ МВД России;
- региональные учеты, ведущиеся в ЭКЦ МВД, ГУВД, УВД субъекта РФ, либо на территории нескольких субъектов РФ, определяемых МВД России;
- местные учеты в территориальных структурных подразделениях ЭКЦ МВД, ГУВД, УВД по экспертно-криминалистическому обеспечению городского, районного органа внутренних дел.

Объектами проверки по экспертно-криминалистическим учетам являются лица, предметы, вещества, обладающие индивидуальной экспертно-криминалистической информацией, использование которой может способствовать установлению лиц, подозреваемых в совершении преступлений, а также иных обстоятельств, имеющих значение для решения задач оперативно-розыскной деятельности и расследования уголовных дел.

Одними из распространенных объектов учетов являются следы протекторов шин транспортных средств.

Учет следов протекторов шин транспортных средств ведется на региональном и местном уровнях. Данный учет предназначен для установления автотранспортных средств, оставивших следы на месте происшествия, а также фактов использования одного и того же автотранспортного средства при совершении нескольких преступлений.

Сотрудник ЭКП, отвечающий за ведение экспертно-криминалистического учета следов протекторов шин, должен иметь право самостоятельного производства трасологических экспертиз. При ведении учета он обязан:

- при получении следов протекторов шин в установленном порядке проводить их исследование с целью выявления экспертно-криминалистической информации, пригодной для постановки на учет либо проверки по учету, осуществлять ее закрепление и систематизацию в информационной карте в соответствии с методическими рекомендациями, разрабатываемыми ЭКЦ МВД России, оформлять справки о результатах исследования.

- производить проверку следов протекторов шин по учету следов протекторов шин транспортных средств, оформлять справкой результаты проверок; при установлении совпадений оформлять справки для информирования каждого органа, представившего совпавшие объекты.

- вести данный учет в установленном порядке, в том числе осуществлять регистрацию объектов, поставленных на учет, проверенных по учету, количества совпадений следы протекторов шин с объектами учета и проверки.

Данный сотрудник не вправе сообщать посторонним лицам информацию, касающуюся учета следов протекторов шин, передавать учетные документы и объекты лицам, не имеющим отношения к формированию и ведению учетов, проводить проверки и выдавать информацию в любой форме по неофициальным запросам, а также изымать из учета информационные карты и объекты учета без наличия на то оснований.

Картотеки учета следов протекторов шин формируются из информационных карт установленного образца "Форма ИК-1", которым присваивается индивидуальный регистрационный номер. На оборотной стороне карты помещаются фотоснимки следов протекторов шин в масштабе 1:5, под ними выполняются пояснительные подписи. Фотоснимки следов протекторов шин изготавливаются по правилам масштабной фотосъемки. При необходимости делается несколько фотоснимков по правилам линейной панорамной фотосъемки. Если фотоснимки следов протекторов шин не помещаются на одну карту, то заполняется необходимое количество информационных карт, и выполняется запись в графе "Служебные отметки", где указывается порядковый номер карты и общее количество заполненных карт. Фотоснимки следов протекторов шин могут изготавливаться при помощи цифровой фотографии, если они полно и четко передают частные признаки данных следов.

После апробации и рекомендации ЭКЦ МВД РФ к использованию допускается формирование и ведение учетов в виде электронных баз данных.

В соответствие с Инструкцией информационные карты следов протекторов шин транспортных средств снимаются с учета и уничтожаются по истечении трех лет с момента постановки на учет.

О.В. Баланюк
асистент кафедри криміналістики
(Одеська національна юридична академія)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПІДГОТОВКИ ДО ВЧИНЕННЯ ВИМАГАНЬ

В останнє десятиріччя злочинність як соціальне явище перетерпіла ряд змін. У країнах СНД у загальному руслі демократичних перетворень суспільства відбулися істотні зміни, що торкнулися всіх сфер його життєдіяльності.

Перехід до ринкових відносин, приватизація державної і комунальної власності, ослаблення економічного й адміністративного контролю, погіршення умов життя громадян, а також несвоєчасне нормативне регулювання відносин власності і таких явищ, як комерційна і посередницька діяльність, поява і функціонування нових видів юридичних осіб, сприя-

ли наочному зростанню доходів визначеної категорії громадян, що все частіше стало привертати увагу злочинців і сприяти вчиненню у відношенні них різних майнових злочинів.

Одним з небезпечних проявів організованої злочинності є вимагання, воно зазіхає як на державну, суспільну власність, так і на приватну власність, життя, здоров'я та інші особисті інтереси громадян у різних формах прояву.

Вимагання становиться найбільш притягальною сферою злочинної діяльності для осіб, що раніше відбували покарання, для осіб, що не знайшли себе в нових соціально-економічних умовах [1, с. 105] і ін.

Небезпека вимагання полягає в тому, що воно є одним з характерних напрямків діяльності організованої злочинності. Саме в них існують переваги в досягненні мети, можливості технічного оснащення, корупційних зв'язків, озброєння, конспірації, одержання інформації і ін. Вимагання за останні роки, проникнуло буквально в усі сфери громадського життя.

Злочини, вчинені організованою групою, у більшості випадків ретельно підготовлені і сплановані. В таких групах налічується значна кількість осіб, має місце розподіл між ними злочинних ролей, відмічається ієрархічна система взаємин між членами групи. Прикриття злочинної діяльності здійснюється самотужки чи з використанням для цього сторонньої допомоги і корумпованих зв'язків [2, с. 114].

Попередня підготовка до вчинення вимагання може містити в собі різноманітні дії, характер яких залежить від мети, поставленої злочинцями, від передбачуваного способу вилучення грошей у потерпілого, його особистості. Підготовка виражається в одержанні відомостей про діяльність підприємства (будь-якої форми власності), про громадян, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю або живуть на нетрудові доходи. При цьому вимагачів цікавлять розміри доходів зазначених осіб, їхні вольові якості, спосіб життя, наявність у їхньому розпорядженні грошей чи коштовного майна, обставини їхнього особистого життя, у т.ч. різні компрометуючі відомості та ін. Подібного роду дані злочинці отримують самостійно чи через інших осіб, що мають доступ до такого роду інформації. Готуючись до вимагання, злочинці, як правило, здобувають вогнепальну або холодну зброю, виготовляють макети зброї, вибухових пристроїв, підшукують транспортні засоби.

Злочинний акт при вимаганні носить складний характер: він складається з двох пов'язаних між собою дій – вимога і погроза, зміст яких визначений самим законом. У випадку невиконання потерпілим вимоги,

злочинець може здійснити свою погрозу, вчинивши у відношенні до потерпілого чи його близьких які-небудь протиправні дії, що підпадають під дію інших статей Кримінального кодексу (убивство, викрадення та ін.). Таким чином, можливий як психічний, так і фізичний вплив на потерпілого. Предметом вимагання, крім чужого майна, ще може бути – право на майно, а також будь-які дії майнового характеру [3, с. 31-32].

Усі способи вимагання можна поділити на групи, поклавши в основу кваліфікуючі ознаки даного виду злочинів, де засобом впливу на потерпілого служать: погроза застосування насильства над потерпілим чи його близькими родичами; погроза обмеження прав, свобод чи законних інтересів цих осіб; погроза розголошення відомостей, що потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (шантаж [4, с. 21]); погроза ушкодження чи знищення майна, що знаходиться в їхньому веденні чи під охороною.

Виходячи з загального аналізу дій по підготовці до вчинення злочинів, [5, с. 192-196] стосовно вимагань можна виділити:

1. Первісні підготовчі дії до вчинення вимагання. Це аналітично-розумова діяльність, що містить у собі:

- ухвалення рішення про вчинення злочину;
- вибір об'єкта злочину (отут вимагачів цікавлять розміри доходів зазначених осіб, їхні вольові якості, спосіб життя, наявність у їхньому розпорядженні грошей чи коштовного майна, обставини їхнього особистого життя, у тому числі різні компрометуючі зведення та ін.);
- вивчення особистості жертви (вимагачі прагнуть одержати максимальну кількість інформації про потерпілого і його оточення. Наявність такої інформації допомагає більш ефективно впливати на потерпілого, швидше придушувати його волю в опорі злочинцям. Це інформація і про рід діяльності, перспективи розвитку бізнесу, складі родини, наявність родичів, ділових і інших зв'язків, збір компрометуючого матеріалу [1, с. 106-107]. За потерпілим чи його близькими в деяких випадках здійснюється пильне спостереження з використанням різного роду технічних засобів, що дозволяють зафіксувати цікавлячу інформацію) [2, с. 9-20];
- розробки детального плану злочинних дій (визначення способу вчинення та приховування вимагання, складу злочинної групи, місця збору групи і засобів пересування, часу вчинення вимагання, ролі і функції кожного з учасників, місця пред'явлення майнових вимог і місця одержання предмета вимагання; шляхів підходу і відходу, моделювання варіантів своїх дій з урахуванням непередбачених змін) та ін.

2. Наступні підготовчі дії до вчинення вимагання. Це безпосередньо практична діяльність по підготовці до вчинення, що містить у собі:

- підбір учасників злочину (якісний і кількісний) з урахуванням складності і характеру поставлених задач, способів їхньої реалізації, а також злочинного досвіду співучасників, їхньої фізичної сили, вольових якостей, навичок і умінь;

- створення сприятливої обстановки для здійснення злочину (злочинці, прагнучи огородити себе від небажаних обставин під час вчинення злочину, попередньо вивчають і збирають інформацію про місце пред'явлення майнових вимог і місці одержання предмета вимагання. Злочинці прагнуть вибрати такі місця, що виключили б фіксування їхньої діяльності правоохоронними органами й забезпечили безперешкодний відхід у випадку викриття, здійснюють розвідку обраного об'єкту з метою визначення предмета злочину, місць його збереження, а також умов, що можуть сприяти або перешкоджати реалізації злочинних цілей) [2, с. 12];

- підшукання, виготовлення, пристосування необхідних знарядь і засобів; створення схованок - таємних складів зброї, боєприпасів, вибухових речовин, пристроїв і інших знарядь і засобів, що можуть бути використані в кримінальних цілях;

- консультації з "фахівцями";

- підготовка до приховування вимагання (підготовчі дії по приховуванню самої події (злочину) у цілому і маскування окремих його обставин (його кримінального характеру): маскування окремих обставин, для створення видимості вчинення іншого злочину чи події некримінального характеру, що відбулася та ін.; підготовчі дії по приховуванню особистої участі (слідів своїх дій), а також участі інших осіб (родичів, друзів, близьких і інших осіб, згідних сприяти приховуванню злочину): підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукової собаки; фальсифікація інформації і її джерел, створення джерел помилкової інформації і даних, що виправдують чи свідчать про "невинність" злочинця чи інших осіб, тобто розробку плану по створенню хибного алібі [6, с. 2] та ін.; підготовчі дії по створенню умов для відхилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності: вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб, чи "об'єктивних" обставин, що привели до злочинних наслідків; вербування й встановлення корумпованих зв'язків з відповід-

ними посадовими особами органів влади і управління й інші підготовчі дії по приховуванню) [5, с. 195-196].

Аналізуючи слідчу практику, можна відзначити, що в порівнянні з 2005 роком, у 2006 році кількість вимагань, зроблених організованими злочинними групами і злочинними організаціями, зменшилася з 84 до 13, так само варто звернути увагу, що зменшується і кількість організованих злочинних груп у цілому. Так в Одеському регіоні в 2005 році було виявлено 29, а в 2006 році 26 організованих злочинних груп і формувань. Скорочується і кількість зареєстрованих злочинів, вчинених організованими злочинними групами. Так, якщо в 2005 було вчинено 253 злочину, то в 2006 році – 201 злочин [7].

Однак, як показують дослідження, реальна кількість вимагань перевищує ці цифри. Більшість вимагань не виявляється, іде в тінь. Цей злочин має численні, різноманітні способи і форми здійснення і приховання.

Дане положення речей дозволяє зробити висновок про те, що традиційні способи вимагання трансформуються і здобувають ознаки посадового злочину. Усе частіше приходитися зіштовхуватися з вимаганням посадовими особами правоохоронних, податкових, і інших владних і контролюючих органів [8, с. 104-105].

Ті злочинці, що раніше здійснювали неприкрите вимагання, тепер є офіційними представниками комерційних, державних і інших структур [9, с. 195; 10, с. 122-127]. Вони вже усе менше здійснюють виклад своїх вимог і погроз відкрито, а приховивають їх незаконними судовими рішеннями та іншими рішеннями органів державної влади, управління, міліції, прокуратури тощо. Прикладом таких дій може бути так зване рейдерство. Найбільша увага ними приділяється підготовці до вчинення і приховування вимагання, вони мають розгалужені корупційні зв'язки. Тому, визначена кількість вимагань не виявляється, іде в тінь у силу їх детальної і ретельної підготовки і складають латентну частину цього виду злочину.

Узагальнення й аналіз слідчої і судової практики показують, що для вимагання характерні наступні риси: 1) високий ступінь латентности; 2) вимагання відбуваються добре організованими злочинними групами протягом тривалого часу у виді злочинного промислу. Організовані злочинні групи ретельно планують свою злочинну діяльність, застосовують хитрі, завуальовані способи вчинення та приховування злочину, активно протидіють розслідуванню; 3) по мірі провадження досудового слідства

по справах про розкриття вимагання спостерігається звуження свідчої та іншої доказової бази через вплив на свідків і потерпілих. Усі ці і деякі інші обставини визначають труднощі, з якими зіштовхуються практичні працівники в процесі розслідування аналізованого злочину.

Перелік використаних джерел:

1. Парфентьев А.В. Методика расследования вымогательств // Прокурорская и следственная практика. – 2003. – № 1-2 (24-25). – С. 105-134.

2. Лысенко В.В. Расследование вымогательств. – Х.: У-т внутр. дел, 1996. – 155 с.

3. Дьоменко С.В. Деякі проблеми відмежування вимагая від суміжних складів злочинів та класифікації за сукупністю // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 10. – С. 30-39.

4. Винокурова Н.С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства // Российский следователь. – 2005. – № 4. – С. 21-25.

5. Баланюк О.В. Підготовка до злочину: поняття та криміналістична класифікація // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 27. – Одеса: Юридична література, 2006. – С. 192-196.

6. Колесникова Т.В. Преодоление противодействия при расследовании вымогательства, совершенного преступными группами // Российский следователь. – 2001. – № 1. – С. 2-4.

7. Управління оперативної інформації МУМВС України в Одеській області.

8. Колесникова Т.В. Не пора ли менять государственные подходы к выявлению и расследованию вымогательства? // Право и политика. – 2006. – № 7 (79). – С. 104-114.

9. Муженко П.М. Кримінально-правова кваліфікація вимагання за новіим Кримінальним кодексом України // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 6. – С. 194-200.

10. Логінов О.В. Правова характеристика вимагання хабара за новим кримінальним законодавством України // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 1. – С. 122-127.

А.С. Білоусов
аспірант Гуманітарного університету
(ЗІДМУ)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗКРИТТІ Й РОЗСЛІДУВАННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ

Судова експертиза є однією з процесуальних форм використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень в ході розслідування злочинів. Відповідно до положень ст. 75 КПК України, судова експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні в справі потрібні наукові, технічні або інші знання. Висновок експерта кримінально-процесуальним законодавством віднесено до джерел доказів, на підставі яких орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. І хоча висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивові у відповідних постанові, ухвалі, вироку. І як справедливо наголошує Т.В. Варфоломеєва, оскільки доказування в судочинстві спрямоване на встановлення фактів минулого, відомості про які потрапляють слідчому у вигляді інформації, що потребує спеціального виявлення, фіксації, дослідження і витлумачення, то встановлення цих фактів є практично неможливим без використання даних природничих і технічних наук. Залучення на службу правосуддю цих даних повинно здійснюватись головним чином через експертизу, яка дозволяє впроваджувати у судочинство досягнення науки та техніки і водночас є засобом наукового пояснення, витлумачення фактів. Експертиза значною мірою підвищує надійність і доказову силу зібраних у справі матеріалів, забезпечує встановлення об'єктивної істини [1, с. 51].

У збиранні доказів шляхом призначення судової експертизи дістає прояву поєднання цілеспрямованої діяльності слідчого із підготовки матеріалів для проведення експертизи та отримання висновку експерта й належної його оцінки з урахуванням всіх зібраних у справі доказів, та діяльності судового експерта із дослідження наданих йому об'єктів з застосуванням науково-обґрунтованих експертних методик та формування висновку як встановлення фактичних даних, що мають значення у справі.

За справами про комп'ютерні злочини може виникнути потреба у проведенні найрізноманітніших судових експертиз, це й трасологічні експертизи з метою ідентифікації знарядь зламу за залишеними слідами, і дактилоскопічні експертизи з метою ідентифікації особи, що залишила відбитки пальців на місці події, і почеркознавчі експертизи за рукописними записами на носіях комп'ютерної інформації чи з метою дослідження нотаток з описуванням комп'ютерних програм, технічні експертизи документів з метою встановлення друкуючого пристрою, на якому виготовлені роздруківки комп'ютерної інформації, і судові експертизи речовин, матеріалів та виробів з метою встановлення барвника, котрим виконані записи тощо. Порядок підготовки, призначення й проведення таких експертиз та оцінки їх результатів доволі докладно досліджені в ґрунтовних працях Т.В. Аверьянової, В.Є. Бергера, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, В.В. Ліповського, В.К. Лисиченка, В.С. Митричева, С.Д. Павленка, М.Я. Сегая, М.В. Терзієва, В.В. Циркаля, І.Я. Фрідмана й багатьох інших відомих вітчизняних та зарубіжних криміналістів. З огляду на завдання нашого дослідження, не будемо зупинятися на розкритті тих питань, котрі хоча й є важливими для розслідування комп'ютерних злочинів, але мають збіжні риси з проблемами, що виникають в разі розслідування й інших видів злочинів.

Водночас вважаємо, що особливими й недостатньо вивченими є судові експертизи, котрі призначаються з метою дослідження комп'ютерних об'єктів. Специфіка об'єктів досліджень зумовлює окремий порядок їх підбору, підготовки, зберігання, направлення на дослідження та самого проведення експертних досліджень і застосовуваних з цією метою методик. Адже об'єкт експертизи є невід'ємною і визначальною ознакою видової належності судово-експертного дослідження, важливим джерелом відомостей про ті чи інші події.

Застосування спеціальних знань у формі призначення й проведення судової експертизи як окремого роду судових експертиз за справами про комп'ютерні злочини розпочалося з середини 90-х років минулого століття. На той час не було чіткого визначення предмету, завдань, видового поділу та навіть і однозначно сприйманого термінологічного апарату в разі експертного дослідження комп'ютерних об'єктів, а також таких традиційних криміналістичних об'єктів як документи, але виготовлених за допомогою засобів комп'ютерної техніки. Новим було те, що в значному числі експертних досліджень досліджувалися не лише і не стільки матеріальні об'єкти, а й віртуальна інформація, що містилася на

магнітних носіях. Це було явищем новим для судово-експертної практики і тому не було навіть одноманітності у найменуванні такої експертизи, а дослідження здійснювалися спеціалістами з різних галузей знань. Вели мову про проведення судово-кібернетичної експертизи, предмет, завдання і методи якої широко обговорювалися в літературі [2].

До завдань такої експертизи відносили виявлення латентної і закодованої інформації на комп'ютерних носіях, дослідження фрагментів інформації з метою її реконструкції, системний аналіз інформації, ідентифікацію комп'ютерних систем за слідами застосування на різноманітних матеріальних носіях інформації, дослідження слідів діяльності оператора ЕОМ з метою його ідентифікації, дослідження програм для ЕОМ та баз даних для встановлення їх виконавців. В межах судово-кібернетичної експертизи пропонували здійснювати технічне дослідження й діагностику пристроїв систем телекомунікацій, дослідження комп'ютерних технологій для встановлення можливості розв'язання конкретних злочинних задач, діагностику обчислювальних систем і їх складових в межах встановлення їх технічного стану і властивостей. В межах цієї ж експертизи намагалися досліджувати об'єкти авторського і суміжних прав, інтелектуальної власності і засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу (товарних знаків, фірмових найменувань тощо) з метою ідентифікації їх змісту і визначення джерела походження [3]. Дослідження комп'ютерних програм пропонували здійснювати в межах судової програмно-технічної експертизи. Вели мову про експертизу комп'ютерної інформації, експертизи персональних електронно-обчислювальних машин, судові інформаційно-аналітичні технічні експертизи і т. ін.

Цілком справедливо науковці й практики звертають увагу на те, що існує декілька факторів, які визначають складність комп'ютерної експертизи. Насамперед, звертають увагу на те, що комп'ютерні й телекомунікаційні засоби, а також інформація, що обробляється з їх допомогою; безмірно складніший об'єкт дослідження, аніж більшість предметів і технічних засобів – речових доказів, котрі стають об'єктами досліджень інших видів експертизи. Це значною мірою пояснює те, що комп'ютерні об'єкти мають певні можливості із "самостійної" обробки інформації і прийняття рішень. Окрім того, варто враховувати надзвичайно швидку зміну самих об'єктів досліджень, їх істотні властивості, наприклад, зміну поколінь ЕОМ, зміну принципів та використовуваних для зберігання інформації матеріалів, появу нових видів програмних продуктів. І наприкінець, в переважній більшості випадків досліджувані

експертом об'єкти набули своїх властивостей не в результаті функціонування технічного засобу або впливу людини, вони є продуктом діяльності системи "людина - машина". А це вимагає від експерта не тільки володіння спеціальними знаннями в галузі математики, електронно-обчислювальної техніки, але й використання досягнень криміналістики, психології і деяких інших соціальних дисциплін [4, с. 93-94].

Судова комп'ютерно-технічна експертиза (СКТЕ) – це самостійний рід судових експертиз, що відноситься до класу інженерно-технічних і проводиться з метою визначення статусу об'єкта як комп'ютерного засобу, виявлення й вивчення його слідової картини в злочині, що розслідується, а також отримання доступу до інформації на носіях даних з наступним всебічним її дослідженням. Всі об'єкти СКТЕ можна умовно поділити на три класи – клас апаратних об'єктів, клас програмних та клас інформаційних об'єктів (даних). До класу апаратних об'єктів відносять персональні комп'ютери; периферійні пристрої (принтери, модеми, сканери тощо); мережні апаратні засоби (сервери, робочі станції, активне обладнання, мережні кабелі тощо); інтегровані системи (органайзери, пейджери, мобільні телефони, контрольно-касові машини тощо); вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів (імобілайзери, транспондери, круїз-контролери тощо); будь-які комплектуючі всіх перелічених компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо). До класу програмних об'єктів відносять: системне програмне забезпечення та прикладне програмне забезпечення. До класу інформаційних об'єктів відносять текстові і графічні документи, що виготовлені з використанням комп'ютерних засобів; дані в форматах мультимедіа; інформація в форматах баз даних та інших додатків, що мають прикладний характер й інше [5, с. 14].

Але практика свідчить, що й до сьогодні окремі слідчі органів внутрішніх справ та прокуратури, призначаючи експертизи з дослідження комп'ютерних об'єктів, у своїх постановах дають їм різні назви, що не відповідають виду і класу такої експертизи. Так, за кримінальною справою, що порушена в 2007 р. за фактом виготовлення та збуту підроблених платіжних карток з метою заволодіння грошовими засобами, слідчим було призначено експертизу з метою дослідження комп'ютерної інформації, що містилася в цифровій базі даних мобільних телефонів. Цю експертизу слідчий назвав "криміналістичною експертизою". За іншою кримінальною справою слідчим було призначено судову експертизу з дослідження електронних платіжних карток і в числі інших

питань було поставлено питання щодо можливості сприйняття електронним пристроями машинозчитуваної інформації, яка містилася на магнітному носієві платіжної картки. Таку експертизу слідчий назвав "технічною експертизою документів". Подібні випадки помилок у визначенні слідчими класу, виду судової експертизи та кола розв'язуваних експертами питань є непоодинокими, що свідчить про недостатність рівня знань в галузі судової експертизи й особливо її нових видів, зокрема судової комп'ютерно-технічної експертизи.

В ДНДЕКЦ МВС України ці експертизи почали проводити з 2004 р., що внесло істотні позитивні результати в розкриття злочинів. Фахівці в галузі судової експертизи зазначають, що аналіз практики проведення досліджень в галузі комп'ютерних технологій, а також узагальнення наявних в літературі відомостей, виходячи з джерел та носіїв комп'ютерної інформації, свідчить, що коло можливостей СКТЕ сьогодні достатньо велике і визначається з урахуванням видового поділу даної експертизи та поставлених перед нею завдань [6, с. 185]

Відповідно до цього в СКТЕ сьогодні виокремлюються: апаратно-комп'ютерна експертиза; програмно-комп'ютерна експертиза; інформаційно-комп'ютерна експертиза та комп'ютерно-мережна експертиза [7, с. 16]. Такий поділ на види судових експертиз цього роду найбільше повно охоплює технологічні особливості і експлуатаційні властивості об'єктів експертизи, що надходять для дослідження. Така класифікація дає змогу вже на ранніх етапах становлення експертизи диференційовано підходити до розробки методів і методик експертного дослідження.

Об'єктами дослідження судової апаратно-компютерної експертизи як виду СКТЕ є: персональні комп'ютери, периферійні пристрої; мережні апаратні засоби (сервери, робочі станції, активне обладнання); інтегровані системи (органайзери); пейджери; мобільні телефони; вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів. Типовими завданнями цієї експертизи є визначення виду, типу, марки, властивостей апаратного засобу, а також його технічних і функціональних характеристик; визначення фактичного стану і справності апаратного засобу, наявності в ньому фізичних дефектів; визначення структури, механізму, обставин події за її результатами за рахунок використання виявлених апаратних засобів; визначення умов застосування апаратних засобів; встановлення причинного зв'язку між користувачем конкретних можливостей апаратних засобів та результатів їх застосування.

Об'єктами програмно-комп'ютерної експертизи можуть виступати: системне програмне забезпечення; допоміжні програми; засоби розробки і налагодження програм; прикладне програмне забезпечення; підвид додатків загального призначення (текстові і графічні редактори, електронні таблиці, редактори претензій тощо; підвидом об'єктів можуть бути додатки спеціального призначення, що використовуються для розв'язання певного завдання. Типовими завданнями програмно-комп'ютерної експертизи може бути: визначення основних характеристик операційної системи; виявлення і дослідження функціональних властивостей і настроювання програмного забезпечення, часу його інсталяції; визначення фактичного стану програмного об'єкта; виявлення ознак віднесення програмного забезпечення до системного або прикладного; встановлення первинного стану програми; діагностування алгоритму програмного продукту, видів інструментальних засобів, що використані для його розробки, а також типів апаратно-програмних платформ, які підтримуються програмою; визначення мети і умов змін властивостей і станів програмного забезпечення.

Об'єктами судово-інформаційної комп'ютерної експертизи (даних) можуть бути: текстові та графічні документи, що виготовлені за допомогою комп'ютерних засобів; дані в форматі мультимедіа; інформація в форматах баз даних та інших додатків. Типовими завданнями, що розв'язуються цією експертизою можуть виступати: встановлення властивостей і виду наданої інформації в комп'ютерній системі при її безпосередньому використанні; визначення фактичного стану інформації, з'ясування наявності або відсутності в ній відхилень від типового об'єкту СКТЕ; встановлення первісного стану інформації на носії даних; визначення часу, хронологічної послідовності впливу на інформацію; визначення умов зміни властивостей досліджуваної інформації тощо.

Об'єкти судової комп'ютерно-мережної експертизи можуть бути найрізноманітнішими – від персональних комп'ютерів користувачів, що підключені до мережі Інтернету, до різноманітних ресурсів постачальників мережних послуг (провайдерів) та наданих інформаційних послуг (електронна пошта, служба електронних оголошень, телеконференції, різноманітні сервіси тощо). Також об'єктами експертних досліджень можуть бути сервери, робочі станції, активне мережне обладнання. Типовими завданнями цієї експертизи може бути: визначення властивостей і характеристик апаратного та програмного засобу; виявлення властивостей і характеристик обчислювальної мережі, встановлення її архітектури,

конфігурації; визначення причин зміни властивостей обчислювальної мережі; дослідження, що пов'язані з Інтернет-технологіями.

Така видова класифікація повністю враховує відмінності в спеціальних знаннях, що потрібні для дослідження об'єктів, які відносяться до різних видів судової комп'ютерно-технічної експертизи. Цей підхід до класифікації СКТЕ поділяє більшість вчених, проте висловлюються й інші точки зору, коли, наприклад, судову комп'ютерно-технічну експертизу називають експертизою комп'ютерних засобів і відносять до класу інженерно-технічних [8]. Отже, вважаємо, що в дослідженні цього аспекту проблеми ще рано ставити крапку.

Підготовка до призначення й проведення комп'ютерно-технічної експертизи , незалежно від її виду, передбачає дотримання певних правил. Насамперед, потрібно визначити завдання експертизи. По-друге, треба вивчити матеріали справи, що містять вихідні дані для підготовки й проведення експертних досліджень. В наступному слідчий повинен визначити такі, що належать дослідженню спеціалістом, і відібрати комп'ютерні об'єкти, що мають стати предметами експертного дослідження. Лише виконання цих дій дає підстави для складання постанови про призначення експертизи та обрання відповідного експертного закладу або експерта, якому буде призначено експертизу. Проте, винесенню постанови про призначення експертизи повинно передувати формулювання запитань, які потрібно поставити на розв'язання експертизи. Саме цими запитаннями слідчого і визначаються завдання комп'ютерно-технічної експертизи. Найбільше поширеними завданнями, що трапляються в практиці проведення експертиз за справами про комп'ютерні злочини є: визначення та вивчення конструктивних особливостей комп'ютерів та інших пристроїв, що забезпечують їх роботу; встановлення місця й часу збирання комп'ютера, його комплектуючих периферійних пристроїв; встановлення відповідності технічних характеристик комп'ютерних об'єктів, що направляються на дослідження, даним, що містяться в супроводжувальній технічній документації; встановлення несправності комп'ютерних об'єктів та їх причин; встановлення характеристик і розміру інформації, що зберігається на внутрішніх і зовнішніх магнітних носіях; встановлення наявності пароля доступу до інформації на певному комп'ютері чи в певній системі; розшифрування закодованої інформації; встановлення користувача ЕОМ, авторства певного програмного продукту; встановлення факту коригування файлів, зміни обсягів інформації, способів вчинення таких дій; відновлення

інформації, що міститься на носієві після її спроб знищення або викривлення; роздруківка інформації або її частини; визначення рівня професійної підготовки та навичок особи в галузі програмування й практики роботи з ЕОМ.

Такий перелік завдань не є вичерпним і його може бути доповнено з огляду на потреби, що виникають у слідчого. Для правильного формулювання питань і визначення компетенції експерта слідчому не зайве буде скористатися допомогою спеціаліста.

Перелік використанних джерел:

1. Експертизи у судовій практиці /За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004 . – 388 с.

2. Бурданова В.С. Совершенствование методов проведения судебно-кибернетической экспертизы // Криминалистический семинар. – СПб, 1998. – Вып. 2. – С. 41-42; Вандер М.Б., Васильев В.Л. К вопросу о судебно-кибернетической экспертизе // Криминалистический семинар. – СПб., 1998. – Вып. 2. – С. 39-41.

3. Семенов В.Н., Мотуз О.В. Судебно-кибернетическая экспертиза – инструмент борьбы с преступностью XXI века // Конфидент. – М., 1999. № 3. – С. 7-9.

4. Ткачев А.В. Проблемы экспертных исследований информации, зафиксированной на машиночитаемых носителях // Вестник Московского университета. Серия 11, Право, 2003. – № 1. – С. 93-105.

5. Усов А.И. Методы и средства решения задач компьютерно-технической экспертизы: Учебное пособие. – М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2002. – 200 с.; 29 ил.

6. Федюшкин А.А. Возможности компьютерно-технической экспертизы // Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник. – Вып. 52. – 2004. – С. 184-192.

7. Россинская Е.Р., Усов А.И. Классификация компьютерно-технической экспертизы и ее задачи //Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков. – М., 2000.

8. Аверьянова Т.В. Назначение экспертизы и стадии ее производства // Эксперт. Руководство для экспертов органов внутренних дел и юстиции / Под ред. Т.В. Аверьяновой, В.Ф. Статкуса. – М., 2003.

Е.П. Гречко
ЭКО УВД
(г. Подольск)
П.П. Смольяков
кандидат юридических наук
(Волгоградская академия МВД России)

МЕТОДИКА СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ОЦЕНКИ ПОРАЖАЮЩЕГО ТЕРМИЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ САМОДЕЛЬНЫХ ВЗРЫВНЫХ УСТРОЙСТВ, СНАРЯЖЕННЫХ ПИРОТЕХНИЧЕСКИМИ СОСТАВАМИ

Различают два вида термического действия: контактное – при сгорании зажигательного состава на одежде или открытом участке поверхности тела и дистанционное – в результате воздействия теплового излучения вспышки или открытого пламени. Эти воздействия приводят к ожогам кожи различной степени тяжести, определяемой глубиной и площадью поражения.

Условия возникновения ожогов в различной степени определяются как параметрами теплового импульса, воздействующего на поверхность кожи (плотностью потока мощности теплового излучения или температурой контактной поверхности и длительностью воздействия), так и временем установления теплового режима в слое кожи.

Для контактного воздействия температуру можно определить по формуле, представленной Аполлоновым А.Ю. и Парашиным В.Б. [1]:

$$T = L^2 C \rho / K \qquad (1)$$

где: L – толщина слоя, (м);
ρ – плотность ткани, (кг/м^3);
С – теплоемкость ткани, (Дж/кг К);
К – теплопроводность ткани, (Вт/м К).

$$L = (T K / C \rho)^{1/2} \qquad (2)$$

При проведении расчетов по данной формуле следует учитывать, что время установления теплового режима в эпидермисе составляет около 0,2 сек. [2]. Указанный параметр заведомо ниже времени воздействия продуктов взрыва конденсированных бризантных взрывчатых веществ. Следовательно, термическое воздействие для самодельных взрывных устройств, снаряженных взрывчатыми веществами указанной группы можно не принимать во внимание.

Минимальное значение температуры на коже, при которой возникает поражение, соответствующее ожогу 2-й степени, определяемое критической температурой денатурации основного белка кожи – коллагена, составляющей 48^0С. [3]

Критерии поражения кожи тепловым излучением могут рассматриваться как верхняя оценка для условия контактного нагрева.

Теплофизические параметры кожи могут быть апроксимированы эмпирической формулой [4]:

$$\mathbf{L = 0{,}02Q} \qquad (3)$$

где: L – глубина ожога, (мм);
Q – плотность потока мощности теплового излучения, (кВт/м^2).

Для использования зависимости (3) при проведении практических расчетов в ходе производства взрывотехнической и пожаротехнической экспертиз, необходимо перейти от интегральной характеристики теплового излучения – Q к энергетическим параметрам пиротехнических составов и метательных взрывчатых веществ – температуре горения или взрыва.

В соответствии с законом Стефана-Больцмана плотность потока теплового излучения в единицу времени определяется зависимостью:

$$\mathbf{Q = QL\ /F} \qquad (4)$$

где: Q_L – количество теплоты, перенесенное лучеиспусканием, (Дж);
F – площадь поверхности излучателя, (м^2).

Интенсивность теплообмена между источником – продуктами термического разложения пиротехнического состава самодельного взрывного устройства и приемником – поверхностью кожи определяется законом Кирхгофа:

$$\mathbf{QL = C1\text{-}2\ Y\ F|(T1/100)4 - (T2/100)4|} \qquad (5)$$

где: $C_{1\text{-}2}$ – коэффициент излучения (кВт/м К);
T_1 – температура поверхности более нагретого тела, (К);
T_2 – температура поверхности менее нагретого тела, (К);
Y – безразмерный угловой коэффициент.

Коэффициент $C_{1\text{-}2}$ зависит от взаимного расположения и степени черноты (коэффициента поглощения) – Е, излучающих поверхностей, имеющих температуры T_1 и T_2. Рассматривая схему воздействия термического излучения вещества снаряжения взрывного устройства, при которой $F_1 = F_2$, Y = 1, излучающие свойства излучателя и преграды близ-

ки к свойствам "серого тела", степень черноты – Е=0,8-0,9 для пиротехнических составов [5], температура поверхности кожи составляет 32,5^{0}С.

Таким образом, глубина термического поражения при воздействии теплового излучения определяется по формуле:

$$\mathbf{L = 4{,}56\ 10\text{-}5\ (T/100)4,} \qquad (6)$$

где: L – глубина ожога, (мм);

Т – температура горения или взрыва, (К).

Приведем пример расчета горения смеси, содержащей перхлорат калия и магний.

Температура вспышки, измеренная опытным путем на расстоянии четырех диаметров заряда, составила 1700^{0}С. Время вспышки (0,4 сек.) превысило время установления теплового режима в эпидермисе (0,2 сек.). Соответственно расчетная глубина термического поражения мягких тканей будет 3,8 мм, что соответствует глубокому поражению кожного покрова, т.е. ожогу III степени тяжести, а в зависимости от площади открытых участков тела в зоне термического воздействия и соответствующему ожоговому шоку.

Таким образом, полученная аналитическая зависимость, связывает глубину ожога открытых частей тела человека и температурные параметры взрыва или параметры термического воздействия оружия зажигательного действия.

Указанная зависимость может применяться при производстве экспертизы для проведения оценки потенциальной опасности срабатывания изъятых самодельных взрывных устройств, снаряженных пиротехническими составами и оружия зажигательного действия для человека, находившегося в зоне их действия, без проведения дорогостоящих экспериментов.

Соответственно возможно и решение задачи установления температурных параметров горения или взрыва по глубине термического поражения открытых частей тела человека в результате применения указанных устройств:

$$\mathbf{T = 1216{,}97\ (L)¼} \qquad (7)$$

Пример расчета: при нахождении тела человека в ближней зоне и глубине термического поражения L = 2 мм температура продуктов взрыва пиротехнического заряда составит 1174^{0}С.

Степень термического поражения зависит не только от глубины, но и от площади поражения. На наш взгляд пороговым значением может служить параметры наступления ожогового шока. Т.е. при ожогах I сте-

пени при поражении 50% поверхности тела, а при более глубоком поражении достаточно 10 % кожных покровов.

Перечень используемых источников:

1. Аполлонов А.Ю., Парашин В.Б. Ударно-волновое действие взрывных устройств на организм человека // Экспертная практика М41 ДСП, МВД РФ, 1996. – С. 8-15.

2. Парашин В.Б., Аполлонов А.Ю. Осколочное действие взрывных устройств и повреждение биообъектов // Экспертная практика М34, ЭКЦ МВД РФ, 1992. – С. 46-49.

3. The physiological effects of fire// Fire Preve. Sci. and Tehnol./1962.vol. 20 p/1-3.

4. Ramage J.K. Ballet and missile wounds in Northern Ireland / J. Roy. Nav. Med. Serv. – 1982 – Vol.68 №2 p/82-88

5. Аполлонов А.Ю. Термическое действие взрывных устройств на организм человека / Актуальные проблемы правоохранительной деятельности милиции. Сборник статей адьюнктов и соискателей. – М., Выпуск № 7, ЮИ МВД России, 1996. – С. 8-15.

О.Б. Дронова
кандидат юридических наук, преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

ФОРМИРОВАНИЕ, ВЕДЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРАНИОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕТА В ХОДЕ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Современное состояние криминальной обстановки в России требует постоянного совершенствования методов и средств борьбы с преступлениями разного рода. Особого внимания требуют к себе преступления против человеческой жизни. В качестве одного из средств, способствующих раскрытию и расследованию преступлений данного рода, создан краниологический учет черепов неопознанных трупов.

Краниологический учет аккумулирует в себе идентификационную информацию, полученную по результатам исследования черепов неопознанных трупов. Данные учеты ведутся в экспертно-криминалистических центрах (ЭКЦ) МВД, ГУВД, УВД субъекта Российской Федерации по преступлениям, совершенным на территории соответствующего

субъекта Российской Федерации в медико-криминалистических отделениях (группах), при наличии в них специалистов соответствующих квалификаций.

Краниологический учет создан и функционирует в целях:

- установления личности по черепам неопознанных трупов;
- уточнения некоторых реквизитов опознавательных карт на конкретный неопознанный труп (возраста, расового типа, окружности головы, состояния зубного аппарата, признаков внешности, наличия перенесенных заболеваний, прижизненных повреждений, аномалий развития черепа и т.п.);
- осуществления научно-исследовательской деятельности по идентификации личности по черепам неопознанных трупов и для повышения профессионального уровня экспертов при выполнении реконструкции лица но черепу при производстве идентификационных исследований.

Натурными объектами учета являются черепа неопознанных трупов, фрагменты костей черепа, зубные протезы, мосты, коронки, представленные на исследование вместе с черепом.

Алгоритм постановки объектов на учет состоит в следующем: сотрудник оперативного подразделения, следователь, дознаватель либо иное лицо, уполномоченное осуществлять разыскные мероприятия по делу, направляет рапорт и определение о назначении исследования вместе с объектом в экспертно-криминалистическое подразделение (ЭКП). При отсутствии в базовом подразделении необходимых специалистов объекты краниологического учета могут быть направлены на исследование в другие экспертные подразделения. После окончания исследований они должны быть возращены инициатору его назначения, для постановки объектов на учет в ЭКЦ.

Поручение или рапорт о постановке черепа на учет может быть представлен в ЭКП в виде отдельного документа либо изложен в иных документах, содержащих поручения уполномоченного лица по исследованию объектов.

Лицо, в производстве которого находятся материалы по установлению личности неопознанного трупа, организует получение препарата черепа (обработку в морге), а также сбор всех необходимых материалов с последующим направлением их в ЭКП для реконструкции прижизненного облика или проведения идентификационного исследования.

Если череп или его костные фрагменты не обработаны соответствующим образом, а так же в случае низкого качества или неполноты предоставленных материалов, руководитель ЭКП имеет право возвращать их без исполнения с разъяснением причин возврата.

Сотрудник экспертно-криминалистического подразделения, проводивший экспертное исследование по реконструкции внешнего облика по черепу, подлежащему постановке на учет, в срок не более суток с момента окончания исследования подготавливает и представляет руководителю ЭКП информационную карту и справку о пригодности черепа для сравнительного исследования. Если череп значительно разрушен, особенно его лицевая часть, а многие костные фрагменты утеряны, это может служить отказом для постановки черепа на учет. Решение о таком отказе принимает начальник соответствующего ЭКЦ на основании мотивированного заключения эксперта медика-криминалиста после изучения поступивших костных останков. При этом следует иметь в виду, что даже при значительном разрушении лицевой части нередко остается возможность идентификации личности по рентгенограммам или зубному аппарату. Для проверки по краниологическому учету, следует направлять как минимум один качественный фотоснимок без вести пропавшего лица, а также сопроводительное письмо, в котором должны быть отражены следующие сведения: фамилия, имя, отчество пропавшего без вести, пол (так как его не всегда можно определить по фамилии и инициалам, как и по фотоснимку), год рождения, дата пропажи человека, обстоятельства и место исчезновения, дата (приблизительно) получения фотоснимков. Кроме того, желательно указать рост, признаки внешности, одежду и т.п.

Результатами проверки может быть установлено (не установлено) совпадение признаков, выявленных при изучении материалов представленных для проверки, с признаками объектов, состоящих на учете. После проведения проверки материалов на пропавшего без вести, с данными по черепам, состоящим на учете, руководитель ЭКП направляет инициатору соответствующую справку о результатах проверки.

После проведенного экспертного исследования, черепа неопознанных трупов помещаются в хранилище. Для этого их маркируют, нанося порядковый номер не менее чем в двух местах (на боковой или задней поверхности свода черепа и на боковой поверхности нижней челюсти) и помещают в картонную коробку, на которую также наносят маркировку.

Допускается формирование и ведение картотеки учета в виде электронной базы данных. Электронное (в том числе и автоматизированное) ведение картотеки организуется с обеспечением специальными средствами архивирования, контроля и защиты от несанкционированного доступа к учетным данным.

Хранение черепов и других костных останков осуществляется в соответствии с правилами хранения отдельных видов вещественных дока-

зательств, в условиях, исключающих их хищение, утрату или порчу, а также несанкционированный доступ к ним, в специально оборудованном хранилище ЭКЦ. Желательно, чтобы помещения были оборудованы приточно-вытяжной вентиляцией.

Для ведения краниологического учета, как правило, назначается ответственное лицо, осуществляющее внесение информации в электронную базу данных, формирование картотеки и проведение проверок по учету, которое должно иметь право самостоятельного производства медико-криминалистических экспертиз по экспертной специальности "Восстановление прижизненного облика и установление личности трупа по черепу".

Снятие черепа с краниологического учета осуществляется в связи с установлением личности неопознанного трупа, наличием официальной информации о прекращении производства по делу или по истечении пятнадцати лет с момента постановки объекта на учет. Изъятие натурных объектов из массивов учетов до истечения установленных сроков хранения осуществляется на основании письменного требования органа или лица, осуществляющего производство по уголовному или розыскному делу.

Полагаем, что ведение и активное использование данных краниологического учета будут в немалой степени способствовать раскрытию и расследованию тяжких и особо тяжких преступлений.

В.П. Тарасов
доцент
(Волгоградская академия МВД России)
М.О. Козлов
доцент
(Волгоградская академия МВД России)

АЛГОРИТМ К СОЗДАНИЮ УЧЕТА КОЛЛЕКЦИИ ПУЛЬ В ОРГАНАХ МВД

Одной из основных функций экспертно-криминалистических подразделений является ведение экспертно-криминалистических учетов, картотек и коллекций, которые предназначены для оперативного обеспечения выявления, раскрытия и расследования преступлений. Информационной основой коллекций и картотек является сбор, сосредоточе-

ние и систематизация однородных объектов или сведений о них по идентификационным признакам.

Коллекции патронов, пуль и гильз со следами оружия, изъятых с мест преступлений и утраченного (похищенного) оружия (пулегильзотеки), ведутся ЭКЦ МВД России и экспертно-криминалистическими подразделениями МВД, ГУВД, УВД в целях установления фактов применения преступниками одного итого же экземпляра оружия при совершении нескольких преступлений, использования изъятого, найденного и добровольно выданного огнестрельного оружия при совершении конкретных преступлений на территории различных регионов России.

Пулегильзотека ЭКЦ МВД России (федеральная) комплектуется обнаруженными в ходе раскрытия и расследования преступлений пулями, гильзами и патронами калибра не более 11,56 мм со следами огнестрельного оружия (кроме стрелянных из охотничьего гладкоствольного оружия), а также контрольными пулями и гильзами утраченного (похищенного) гражданского, служебного и военного нарезного огнестрельного оружия.

Имеющиеся недостатки в работе пулегильзотек, а именно:

- значительные сроки по проверке пуль и гильз стрелянных в нарезном огнестрельным оружии;
- потеря оперативности получения важной розыскной информации;
- малое количество совпадений, связаны прежде всего с большим количеством объектов находящихся в федеральной пулегильзотеке.

Именно несовершенство организации пулегильзотеки определяет ее низкую эффективность. Причем основным моментом является то, что основным признаком ее формирования является лишь модель того оружия, из которого предположительно был произведен выстрел. Поэтому, для проверки идентичности присылаемых объектов, изъятых с места происшествия, проводят сравнение со всеми имеющимися в наличие образцами. Этот процесс сравнения очень трудоемкий, не исключающий объективных и субъективных ошибок.

Из всего выше сказанного вытекает необходимость решения данной практической задачи. Составление плана решения большинства практических задач, в основном, сводится к поиску таких математических моделей, условий и путей решения задачи, которые позволяют свести исходную проблему к решению типовых математических задач.

Основой для создания систематизированной пулетеки может служить следующая аксиома. В процессе изготовления нарезного ствола огнестрельного оружия при любой самой современной технологии и

инструментальной базе ширина полей нареза обязательно будет разной. Причем размерные характеристики этих полей нареза будут хаотично располагаться по окружности (разумеется в определенных пределах). Размерная характеристика каждого поля нареза являётся признаком отнесения данного поля к определенной группе. Также следует иметь ввиду, что для канала ствола и соответственно пули, последовательность чередования размерных характеристик ширины полей нареза остается постоянным с течением времени. Этот принцип был взят нами за основу создания пулетеки.

Ниже представлен алгоритм, определяющий способ решения поставленной задачи.

1. Произвести замеры ширины следов полей нарезов.

2. Выбрать след поля нареза имеющий наибольшую ширину и присвоить ему цифровое обозначение "1". Последующие цифровые обозначения полей нарезов производить согласно их ширине.

3. Со стороны донышка пули, против часовой стрелки, выбирают следующий след, имеющий наибольшую ширину из оставшихся, и присваивают ему цифровое обозначение согласно порядка его расположения по отношению к "1" следу.

4. В том случае, если два следа имеют одинаковую ширину, то им присваивается цифра "0".

Рассмотрим на примере выполнение данного алгоритма. Возьмем стрелянную пулю к пистолету Макарова, имеющего 4 поля нареза. Замерив на пуле поля нарезов имеем следующие данные: 4,1; 4,3; 4,0; 3,9 (в условных единицах). Выполнив действия согласно предлагаемого алгоритма получили следующую цифровую запись – "1342". Это означает, что данной пуле присваивается цифровой код "1342".

Аналогично проводим замеры полей нарезов пули стреляной из другого пистолета "ПМ". Получаем следующие данные: 4,9; 3,9; 4,1; 4,0 (в условных единицах). Тогда, согласно принятого алгоритма получаем следующее кодовое обозначение "1423".

Таким образом, используя данный алгоритм получаем возможность значительно сократить время поиска интересующего объекта. Предлагаемый алгоритм позволяет классифицировать имеющиеся пули на 9 (девять) подклассов стреляных из одной модели нарезного оружия: 1234, 1324, 1342, 1423, 1432, 0034,0043, 1004, 1200. Кроме того, такой подход позволяет постоянно расширять классификацию в зависимости от возникающих новых требований. Т.е. дополнительно вводимые пятые, шестые и т.д. цифры могут нести специфичную информацию. На-

пример, путем введения дополнительного цифрового обозначения: угла наклона полей нарезов, расстоянием между боевой гранью одного поля нареза и холостой гранью другого поля нареза и т.п.

Выводы.

1. Предложен алгоритм классификации пуль по ширине следов полей нарезов и их взаиморасположению.

2. Предлагаемый алгоритм позволит значительно сократить время проведения идентификационных экспертиз по пулям нарезного огнестрельного оружия.

3. Имеется возможность дальнейшего расширения классификации пуль в зависимости от поставленных задач не меняя при этом алгоритм.

М.О. Козлов
доцент
(Волгоградская академия МВД России)
А.И. Смирнов
начальник кабинета
(Волгоградская академия МВД России)
Д.В. Плотников
начальник кабинета
(Волгоградская академия МВД России)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СКАНЕРОВ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ УЧЕТОВ

Работу эксперта-криминалиста можно значительно улучшить, применяя сканер для:

1. Создания криминалистических коллекций
2. Фиксации объектов исследования.
3. Исследования неразрушающими методами самих объектов.

Согласно приказа МВД РФ № 70 от 10.02.2006 г., параграф 2 (Учеты следов подошв обуви, орудий взлома, протекторов шин транспортных средств.) пункт 13 – в органах внутренних дел допускается формирование и ведение учетов в виде электронных баз данных.

Для решения первой задачи эффективно можно применять сканер для сканографии макрообъектов и микрообъектов. Смысл этого термина очень прост – на стекло кладется объемный предмет и сканируется.

"Сканография" – это подвид фотографии, как указано в журнале "КомпьютерПресс.

Необходимо также отметить, что криминалистические картотеки (коллекции) поддельных денежных знаков, ценных бумаг и бланков документов являются обязательными для региональных и федеральных экспертных подразделений. Однако на местах может проявляться инициатива в создании других видов криминалистических учетов, исходя из потребностей экспертной практики.

Для решения второй задачи сканер эффективно можно применять для макрообъектов, размеры которых не превышают размер стандартного листа формата А4 (297х210мм) и толщиной до 50мм, для получения трехмерного изображения. И микрообъектов, размер которых ограничивается разрешающей способностью имеющегося сканера, например, сканер с оптическим разрешением 2500 dpi позволяет распознать и зафиксировать до 100 точек в 1миллиметре.

При оформлении иллюстрационных таблиц (фототаблиц) эксперт часто сталкивается с задачей иллюстрации общего вида объекта, представленного на экспертное исследование. Для крупных и средних объектов проблемы обычно не возникают, но для мелких объектов и микрообъектов возникают определенные трудности, связанные с выбором оптимального освещения и необходимого увеличения с достаточной величиной глубины резкости.

Необходимо отметить, что, например, обычную монету не так просто сфотографировать крупным планом, особенно если она мелкая, при помощи фотоаппарата и без штатива это едва ли получится. Но сканер позволяет получить реально очень хорошее изображение (такое, что видны все статические и динамические следы) буквально за пару минут. Исследование следов сверления и глубоких статических следов без опак-иллюминатора практически невозможно. В случае использования сканера проблемы, возникающие при исследовании данных следов, исчезают автоматически, так как сканер в центральной части планшета освещает объект строго по нормали к поверхности объекта.

Согласно п. 34 приказа МВД России от 29 июня 2005 г. № 511 "Вопросы организации производства судебных экспертиз в экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел" при оформлении иллюстративного материала допускается размещение иллюстраций по тексту заключения эксперта. Таким образом, применение сканера, который имеется практически во всех криминалистических подразделениях, при производстве экспертиз является реальной необхо-

димостью на современном этапе. Отсутствие у экспертов криминалистической литературы по данному вопросу негативно отражается на эффективном использовании современной техники при выполнении экспертиз.

Для решения третьей задачи сканер эффективно можно применять как инструмент для неразрушающих методов исследования.

1.В экспертной (исследовательской) фотографии. Макро- и микросъемка, цветоделение, контратипирование, съемка в ИК-лучах, съемка в косопадающем свете. Иллюстрация идентификации фотосовмещением, позитивным (негативным) наложением. (Компьютерные программы "Adobe Photoshop", "VideoMix").

2.Спектрофотометрии. Использование сканера как спектрофотометра для видимой области спектра и ИК-области.

Для выполнения тех или иных конкретных задач пригодна отнюдь не каждая модель. Как правило, пригодность сканера определяется совокупностью его технических параметров: конструктивным типом, форматом, разрешением, глубиной цвета, диапазоном оптических плотностей и т. д.

Исходя из проведенных исследований и анализа основных характеристик сканеров, можно сделать следующий вывод. При производстве криминалистических экспертиз следует использовать сканер со следующими основными характеристиками:

1. Вид сканера – планшетный сканер.

2. Тип оптической системы. Должен быть ПЗС (CCD), т. е. приборы с зарядовой связью, а не CIS (Contact Image Sensor), ввиду отсутствия у них необходимой глубины резкости.

3. Оптическое разрешение – 1200 dpi (точек на дюйм).

4. Аппаратное разрешение – 2400 dpi (точек на дюйм), или, как указывают производители, разрешение сканера – 1200x2400 dpi.

5. Разрядность цвета – достаточно 24 бита.

6. Динамический диапазон сканера – желательно не менее 3,0 D.

7. Наличие слайдовой приставки, представляющей собой лампу, которая может быть неподвижной или перемещается синхронно со сканирующей кареткой. Желательно для исследования объектов в проходящем свете.

8. Наличие Digital ICE (Image Correction & Enhancement) и FARE (Film Automatic Retouching and Enhancement Technology). В основе данных технологий лежит использование дополнительного (повторного) сканирования оригинала в лучах инфракрасного диапазона. Что необходимо для исследования объектов в ИК-лучах.

А.В. Кочкин
начальник отдела ЭКЦ ГУВД
(Волгоградская область)

АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ПРОИЗВОДСТВА КОМПЬЮТЕРНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

Анализ практики расследования преступлений совершенных в Волгоградской области показал, что наблюдается устойчивая тенденция роста преступлений совершенных с применением высоких технологий. К таким преступлениям относятся:

1. Преступления в сфере компьютерной информации:

- несанкционированный доступ к компьютерной информации в различных целях (копирование, модификация, блокирование);
- противоправные действия в отношении участников электронных платежных систем и их клиентов (подделка платежных карт, ценных бумаг, хищения с использованием программных средств);
- распространение нелицензированного программного обеспечения для ЭВМ (изготовление и распространение с использованием ЭВМ и программных средств);
- создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ;
- изготовление и распространение в сети Интернет материалов, оборот которых запрещен или ограничен (порнография, сепаратизм и т.п.).

2. Преступления в сфере телекоммуникаций:

- незаконное использование информационно-телекоммуникационных ресурсов фирм-операторов связи (использование радиотелефонов-двойников, незаконные подключения к телефонным сетям, организация незаконных переговорных пунктов);
- незаконное использование информационных потоков, циркулирующих в коммерческих сетях передачи данных;
- незаконное использование услуг коммерческих сетей спутникового (кабельного) телевидения.

3. Преступления, связанные с оборотом радиоэлектронных средств и специальных технических средств.

На самом деле данный список далеко не полный и с течением времени он пополняется вместе с развитием нашего общества.

При данного рода преступлениях в качестве доказательства выступает информация на самых разнообразных носителях (от сотовых телефонов и дискет до компьютеров и DVD дисков).

На сегодняшний день в Волгоградской области значительную часть уголовных дел связанных с назначением компьютерных экспертиз составляют дела возбужденные по признакам статьи 272 УК РФ:

"Неправомерный доступ к охраняемой законом компьютерной, то есть информации на машинном носителе, в электронно-вычислительной машине (ЭВМ), системе ЭВМ или их сети, если это деяние повлекло уничтожение, блокирование, модификацию либо копирование информации, нарушение работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети".

Обычно это связано с использованием учетной записи пользователя сети Интернет другим лицом. При подключении к сети Интернет пользователь регистрирует свою учетную запись, состоящую из имени (логина) и пароля доступа в провайдерской фирме, предоставляющей услуги доступа.

Далее злоумышленник каким-либо способом получает доступ к данной учетной записи. Варианты этой процедуры могут быть самыми разнообразными, от банальной фразы "у меня сломался компьютер, скопируй мне пожалуйста такой-то файл", до "взлома" базы данных провайдера, компьютера пользователя. В первом случае естественно просят скопировать файл в котором содержится информация о зарегистрированных на данном компьютере учетных записях пользователей. Во втором применяется специализированное программное обеспечение. Благо в сейчас в сети Интернет множество сайтов посвященных данной тематике. Это различного вида троянские программы, отправляющие пароли и имена пользователей посредством элементарной электронной почты. Это могут быть различные программы удаленного подбора пароля для доступа в сеть, как правило их используют для доступа к базам данных провайдеров.

Одним из примеров может служить выложенная в сети и распространяемая ее посредством программа предназначенная (согласно описания) к ней для генерации денег на кошельки Web-money. Однако на самом деле при исследовании в рамках назначенной компьютерно-технической экспертизы было установлено, что данная программа работает как обычный троянский вирус. Она отправляет идентификатор и пароль пользователя системы Web-money, вместе с файлом содержащим его электронный ключ по электронной почте на адрес автора программы. После чего естественно деньги с кошелька переводились в карман автора программы. Самое интересное что наверно вряд ли кто мог бы пожаловаться после этого, так как изначально человек использовавший

данную программы пытался сам обмануть систему Web-money. При исследовании компьютера автора программы было обнаружено более сотни чужих кошельков. Ни одна антивирусная программа (с самыми свежими пополнениями антивирусных баз) не определяла ее как вирус.

Другим примером может служить использование уязвимостей различных операционных систем. Так при расследовании одного из последних дел был установлен факт неоднократного использования "эксплойта". "эксплойт" – программу, использующую уязвимости операционной системы (в данном случае в RPC Dcom) для нелегального доступа к информации. Уязвимость существует во всех стандартных инсталляциях Windows NT 4.0, Windows 2000, Windows XP, а также в Windows 2003. Эксплоит работает против большинства версий Microsoft Windows 2000/XP систем. После обнаружения уязвимой машины на нее при помощи FTP сервера закачивается троянская программа, либо например программа для обнаружения и копирования учетных записей пользователей в текстовый файл, которые позволяют скачивать необходимую информацию. Там же были обнаружены командные файлы для автоматизации сканирования сети с сохранением полученной информации в файлы отчетов. Затем эти файлы отчетов использовались в другом пакетом файле. В нем организована процедура для подключения к удаленному компьютеру с обнаруженной уязвимостью. Подключение осуществлялось с использованием программы FTP сервера. Далее производилось копирование на удаленный компьютер программы "dialupass.exe" путем запроса с удаленной станции к FTP серверу. После этого она запускалась и логины и пароли всех пользователей записывались в текстовый файл. Затем его копировали к себе и удаляли все следы пребывания на удаленном компьютере. Достаточно эффективная и действенная система, практически полностью автоматизированная, привела к тому, что на жестком диске данного системного блока были обнаружены более тысячи файлов содержащие учетный записи пользователей сети Интернет как нашей области, так и с территории России и зарубежья.

Большое многообразие задач, в решении которых используется компьютерная техника, обилие программного обеспечения, порождает массу возможностей для преступления. Расследование же подобных преступлений вызывает серьезные требования в документировании преступной деятельности, выявлении преступников, требует привлечения специалистов в области вычислительной техники, новейших средств электросвязи и защиты конфиденциальной информации.

А.А. Курин
кандидат технических наук
(Волгоградская академия МВД России)
Е.В. Булгакова
кандидат юридических наук
(Волгоградский государственный университет)

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПЕРВИЧНОГО УЧЕТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

В связи с постоянным увеличением количества нераскрытых, латентных преступлений, проблем возникающих в процессе расследования, сопряженных с отсутствием или недостатком получаемой информации о событии преступления и лицах, их совершивших, в Российской Федерации возникла необходимость в разработке и применении принципиально новых систем регистрации преступных деяний. О неэффективном использовании существующей системы учетов давно заговорили ученые-криминалисты и практические работники. В тоже время мы можем наблюдать расцвет наукоемких технологий, которые к сожалению пока не находят должного применения в практике раскрытия, расследования и предупреждения преступлений.

Реорганизация первичного учета преступлений должна быть направлена, прежде всего, на повышение качественных характеристик возможностей системы по использованию и хранению соответствующих данных, отвечать современному уровню развития криминалистической науки и техники, напрямую связанных с разработкой и применением новых технических средств, использованием информационных ресурсов в борьбе с преступностью. При этом центральная роль отводится применению информационных и телекоммуникационных технологий. Открывающиеся новые возможности должны не только способствовать положительной динамике в практике раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, но и решать задачи криминалистического прогнозирования, работать на опережение и поддержание их актуальности в течение 10-20 лет.

Используемая в настоящий момент в Российской Федерации система единого учета преступлений обеспечивает первичный учет и регистрацию выявленных преступлений, лиц, их совершивших и обработку данных, полученных при производстве по делу. Учеты призваны обес-

печить оперативную информационную поддержку раскрытия, расследования и предупреждения преступлений. Результатом регистрации является совокупность специальных форм (статистических карточек), содержащих информацию о преступлении, лицах, их совершивших, и сведения о движении уголовного дела. Заполнение данных форм осуществляется на основе полученной первоначальной информации о преступлении, оперативных данных, результатов досудебного и судебного производства по делу, иных источников.

Система единого учета преступлений и лиц, их совершивших, действующая с 1961 года, основывается на регистрации преступлений на момент возбуждения уголовного дела и на дальнейшей корректировке этих данных в зависимости от результатов предварительного следствия и судебного рассмотрения дела.

Такой подход стал причиной целой совокупности проблем.

Во-первых, низкий уровень применения учетов в раскрытии и расследовании преступлений связан с отсутствием ежедневного доступа к информационным ресурсам и их разрозненностью по видовому признаку. Причин этому несколько. Низкая обеспеченность подразделений компьютерной техникой, отсутствие соединения с серверами главного информационного аналитического центра (ГИАЦ МВД России) ***напрямую*** при условии разрешенного доступа. Локальная система исчерпала себя и единственно верным решением может быть только путь глобализации в формировании информационных ресурсов правоохранительных органов. Кроме того, глобальная телекоммуникационная система призвана обеспечить связь с ключевыми информационными системами гражданского назначения, содержащими социально значимую информацию о населении: диспетчерскими системами авиационного и железнодорожного транспорта; банковскими системами государственных и коммерческих банков; системами социального обеспечения и многими другими [1, с. 76-77]. Общество уже сделало первые шаги к общесоциальной регистрации населения. Свидетельством тому является принятие Закона "О проведении добровольной государственной дактилоскопической регистрации", введение идентификационного номера налогоплательщика (ИНН), а также уже существующие системы регистрации владельцев оружия, автотранспортных средств, паспортизации взрослого населения страны.

Во-вторых, при существующей системе взаимодействия оперативных подразделений с информационными центрами, длительность проверки по учетам иногда превышает сроки досудебной стадии уголовного судопроизводства. В большинстве случаев, информация, представленная из ГИАЦ МВД России уже утрачивает свою актуальность.

В-третьих, отсутствуют единые алгоритмы собирания, систематизации и предоставления информации пользователю, что затрудняет использование учетов в практической деятельности. В большинстве случаев информация, относящаяся к одному объекту, содержится в нескольких учетах, причем на разном уровне (местном, региональном, федеральном) [2]. Таким образом, необходима не только эффективная система накопления информации, но ***и алгоритмы, позволяющие установить логические связи между отдельными объектами учета (лицами, предметами, следами) и статистические связи между отдельными элементами преступления*** [3, с. 245].

В-четвертых, существенной проблемой является отсутствие устойчивого и оперативного документооборота, что подрывает взаимодействие, управление и контроль между кустовыми подразделениями отделов внутренних дел (ОВД), информационными центрами и главным информационно-аналитическим центром. Вся указанная информация должна быть объединена в глобальную систему регистрации преступлений, а взаимодействие подразделений должно осуществляться по телекоммуникационным каналам связи. Проведенный в работе анализ свидетельствует о высоком уровне развития информационных и телекоммуникационных технологий и отсутствии технических препятствий в реализации глобальной телекоммуникационной системы регистрации.

Особый интерес представляет организационная сторона работы единой системы регистрации преступлений и алгоритмизации методик раскрытия и расследования преступлений. Рассмотрим и попытаемся дать ответ на вопросы, отражающие сущность ее функционирования.

1. Кем будет обеспечиваться работа системы единого учета?

Головной организацией, должен быть главный информационно-аналитический центр МВД Российской Федерации, которому подчиняются информационные центры регионов, краев, областей. Кустовые подразделения ОВД (оперативно-розыскные, следственные, органы дознания, районные экспертно-криминалистические подразделения) одновременно являются источниками и потребителями оперативной информации. Работа системы должна строиться по уровням учетности: межгосударственному, федеральному, региональному, республиканскому, краевому, областному и местному уровню.

2. Каким образом будет осуществляться связь между подразделениями?

Отправка запроса возможна по почте, телефону, телеграфу, радиорелейной связи, по электронной почте. Последние способы передачи

информации должны обеспечивать ее шифрование. В настоящее время законодатель допускает использование электронной почты для передачи электронных копий следов рук для проверки по дактилоскопическим учетам.

3. Сроки оформления и размещения информации в единой системе учетов?

Учетные документы, составляемые правоохранительными органами, регистрируются в соответствующей базе данных, аналитически обрабатываются и направляются в территориальные информационные центры в течение одних суток. При этом непременно должны выполняться требования по их надлежащему оформлению: размещаемая информация в единой системе учетов набирается на печатной машинке, компьютере в текстовом редакторе, на русском языке. Регистрация производится непосредственно после получения документов, являющихся основанием для постановки на учет.

4. Форма представления информации в первичный учет преступлений?

Информация должна быть представлена на формализованных бланках, а электронная версия точно должна соответствовать формам установленного образца. В информации, направляемой в ИЦ, указывается номер уголовного дела по журналу регистрации, после чего полученная информация ставится на автоматизированный учет и является составной частью оперативно-розыскного учета.

5. Основания для проверки информации?

Проверка осуществляется по требованиям, спискам лиц для проверки по учетам ИЦ, по дактилоскопическим картам с фотографическими изображениями следов пальцев рук (6-8), по отпечаткам пальцев рук неопознанных трупов с указанием приблизительного возраста, по служебным запискам или запросам, направленным в адрес ИЦ или ГИАЦ МВД России. Необходимо рассмотреть несколько альтернативных вариантов доступа. Первый должен предусматривать доступ к справочно-вспомогательной информации в интерактивном режиме. Доступ к оперативно-розыскной информации должен осуществляться по авторизованному доступу, либо по запросу.

6. Сроки проверки запрашиваемой информации?

Информационно-поисковые карты для ручных и автоматизированных картотек должны направляться в ИЦ не позднее 15 дней после возбуждения уголовного дела. В ГИАЦ МВД России запросы по учету исполняются в течение 3 рабочих дней, поступившие почтой – 5 дней,

срочные – не более 4 часов, по телефону – в сеанс связи. Рационально предоставлять информацию по электронной почте непосредственно с мест происшествий.

Эффективными каналами связи по передаче и обработке информации являются телекоммуникационные средства. Иные же источники не позволяют своевременно сообщить в ГИЦ о совершенном преступлении, поставить его на учет, оперативно проверить исходные данные, которые получены в рамках производства первоначальных следственных действий.

Такая схема глобальной системы регистрации при надлежащем техническом оснащении позволит:

• обеспечить подразделения отделов внутренних дел (ОВД) и другие правоохранительные структуры ***актуальной*** оперативно-розыскной, справочно-вспомогательной, статистической, аналитической, архивной, и другой информацией;

• проверять состояние оперативно-розыскных учетов в органах внутренних дел, анализировать эффективность их использования в процессе раскрытия, расследования и предупреждения преступлений;

• разрабатывать, проводить апробацию и внедрение автоматизированных информационных и информационно-поисковых систем, координировать работу по вопросам использования компьютерной техники;

• собирать информацию о признаках объектов, характеризующих групповую принадлежность и их индивидуальные особенности;

• контролировать своевременность и точность представления учетной информации, сроки производства по уголовным делам, правильность и своевременность составления нормативных документов, регламентирующих учетную работу;

• упростить процедуру оформления учетной документации, процессуальных документов.

Внедрение предложенных инноваций в организационную структуру единого учета преступлений позволит осуществить полный электронный документооборот.

Внимания заслуживает вопрос о защите информации от несанкционированного доступа при работе с информацией конфиденциального характера, контролем над состоянием учетно-регистрационной деятельности, достоверностью и полнотой оперативно-розыскных и справочных учетов, разработкой и внедрением программного обеспечения и программно-технической поддержки действующих информационных систем, их защитой от несанкционированного доступа.

Наиболее надежным способом защиты информации при ее передаче по каналам связи является ее преобразование по криптографическому алгоритму. Доступ к ресурсам системы возможен при наличии соответствующего разрешения у лица, которое должно пройти процедуру аутентификации в информационной системе. Данная задача решается путем применения электронной цифровой подписи (ЭЦП), которая хранится в закрытом ключе ее владельца [4]. При этом ЭЦП представляет собой атрибут, связывающий содержащуюся в ней информацию с конкретным человеком, источником поступившей информации или ее потребителем.

При формировании и ведении учетов ИЦ допускается использование средств электронно-вычислительной техники только для ведения Контрольных журналов на магнитных носителях.

Использование средств электронно-вычислительной техники в этих целях возможно только при реализации следующих требований к программному обеспечению:

- сохранение хронологии производимых в Контрольном журнале дополнений и исправлений;

- возможность установления лица, производившего любое из перечисленных выше действий;

- исключение возможности несанкционированного доступа к электронному Контрольному журналу [5].

Данные требования вполне оправданы, однако они несколько отстают от тех, которые предъявляет практика использования информационных ресурсов в правоохранительной деятельности.

В качестве перспективных направлений развития организационной структуры первичного учета преступлений, помимо аспектов указанных в работе, можно указать на возможность использования новых устройств радиочастотной идентификации, которые после устранения этических противоречий будут применены для регистрации преступников RFID – radio frequency identification или кратко "микрочипы" типа FDXB (ISO 11784/5) и микрочипы VeriChip производства американской компании Applied Digital Solutions (ADS), приборы PLD (Personal Location Device) – персональное устройство определения местоположения. Системы УКВ – и КВ – связи, сотовой связи стандарта GSM, спутниковой связи, средства спутниковой навигации (GPS – приемники, малогабаритные навигационно-связные комплекты, электронно-картографические системы "ТРОПА"), информационные системы, программно-технические комплексы и автоматизированные системы управления, также будут способствовать оперативности использования учетов.

Наглядность запрашиваемой информации из системы первичного учета преступлений возможно обеспечить путем создания фотографических изображений, а также трехмерных электронно-цифровых изображений образцов криминалистических коллекций.

Перечень используемых источников:

1. Курин А.А. О необходимости создания единой телекоммуникационной системы криминалистической регистрации // Всероссийская научно-практическая конференция "Современные проблемы борьбы с преступностью": Сборник материалов (юридические науки). – Воронеж: Воронежский институт МВД России, 2005.

2. Гуславский В.С., Ермоленко В.М., Андреев М.В. и др. Научно-методическое пособие / Под ред. Г.В. Епура. – К.: Редакционно-издательский отдел Луганского института внутренних дел, 2000. – 56 с.: илл.

3. Шаров В.И. Формализация в криминалистике. Вопросы теории и методологии криминалистического исследования: Дис. … д-ра юрид. наук. – Н. Новгород, 2003.

4. Федеральный Закон РФ "Об электронной цифровой подписи" от 10 января 2002 г. – № 1. – ФЗ.

5. П. 51 Приказа о едином учете преступлений от 29 декабря 2005 г. № 39/1070/1021/253/780/353/399 г. Москва. Зарегистрирован в Минюсте РФ 30 декабря 2005 г. Регистрационный № 7339.

А.А. Курин
кандидат технических наук
(Волгоградская академия МВД России)

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Сегодня вопрос борьбы с преступностью и профилактика преступлений стоят как нельзя остро. Работы ведутся в направлении гуманизации исполнения уголовных наказаний. Решение указанных задач не может осуществляться по отдельности. Оно должно носить комплексный характер. На это указывают, как отечественный, так и зарубежный опыт.

Информационное обеспечение деятельности правоохранительных органов сегодня является одним из перспективных направлений в борь-

бе с преступностью. В деятельности по раскрытию и расследованию преступлений важность информационного обеспечения связана с работой субъектов уголовного процесса, органов следствия и дознания, криминальной милиции, экспертно-криминалистических подразделений. Несмотря на всю значимость данной составляющей, в последние годы с помощью информации, содержащейся в криминалистических учетах, раскрывается в среднем от 19 до 30% совершаемых преступлений, что свидетельствует о низкой эффективности использования информационных ресурсов.

Причиной тому является совокупность факторов:

- отсутствие должного правового регулирования общественных отношений, возникающих в регистрационной деятельности и затрагивающих права и законные интересы граждан;
- правоохранительные органы до сих пор не вооружены научными разработками по управлению процессом криминалистической регистрации;
- практические работники в ряде случаев не в полной мере осведомлены о возможностях криминалистических учетов;
- базы данных содержат недостоверную или противоречивую информацию;
- значительные затраты времени на получение актуальной информации.

С развитием сетевых технологий появились новые возможности в плане оперативного накопления информации и обмена между подразделениями. Сетевые технологии в значительной степени позволяют объединить не только передовые технологии, но объединить разум и знания, накопленные в определенной сфере деятельности (социальной, правоприменительной, правоохранительной). Интерактивная полиморфная информационная среда и так называемая информационная магистраль дают возможность построения принципиально новой системы, основанной на объединении в сеть человеческого интеллекта.

Существует мнение, что применение новых технологий может создать угрозу неприкосновенности частной жизни; насилия со стороны преступных сообществ, которые располагают колоссальными объемами информации; подрыва безопасности и лишения свобод. Если вести речь о неприкосновенности частной жизни, то мы ощущаем уже сегодня влияние информационного либерализма со стороны организаций, несанкционированно использующих конфиденциальную информацию. Утечка информации происходит как по техническим каналам связи, так и при участии лиц, имеющих доступ к информационным ресурсам. Прес-

тупные сообщества имеют возможность получать информацию из закрытых источников о гражданах страны. Это свидетельствует о том, что разрозненные информационные ресурсы гораздо сложнее контролировать, чем единую систему.

Таким образом, преступный мир уже перестроился в плане применяемых методов и средств совершения преступлений, сделав ставку на информатизацию, тем самым создав подобие информационного общества, в котором он располагает всей необходимой информацией для подготовки, совершения и сокрытия преступных действий.

Правоохранительные органы до настоящего времени не могут прийти к единому мнению и решению о том, как построить систему информационного обеспечения, каким информационным и программным продуктам отдать предпочтение, пытаясь выбрать самые совершенные, самые защищенные из представленных на рынке информационных технологий. Пока идет данный процесс, преступность продолжает набирать обороты.

Путь, по которому сейчас идет информатизация правоохранительной деятельности, связан с обеспечением подразделений компьютерной техникой. Однако, ресурсы, хранимые в компьютерных системах отдельных подразделений и служб являются разрозненными, несовместимыми на программном уровне.

Выход из описанной ситуации может быть только один: создание глобальной системы правоохранительных органов, которая будет объединять в себе весь накопленный опыт по борьбе с преступностью во всех ее проявлениях. Система в данном случае должна играть роль не пассивного источника информации, а источника знаний, накопленного опыта, прецедентов в уголовной и судебной практике. Она должна давать возможность специалисту обучаться и совершенствоваться в своей профессиональной деятельности.

В настоящее время получили развитие системы на основе искусственного интеллекта, позволяющие не только накапливать информацию, но и генерировать новое знание на основе совокупности уже имеющейся.

Сегодня необходимо объединить все усилия на накопление, структурирование и иерархическую доступность информации для авторизованных пользователей и в то же время создать механизмы защиты всей информационной системы как единого целого, а не расходовать материальные и человеческие ресурсы на обеспечение безопасности разрозненных систем.

Н.И. Бубела
преподаватель кафедры криминалистики
(Донецкий юридический институт)

ЗНАЧЕНИЕ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Изучение практики успешного раскрытия и расследования преступлений дает основание сделать вывод, что этому во многом способствует своевременное и квалифицированное производство следственного осмотра.

В ст. 190 УПК Украины указывается, что с целью выявления следов преступления и других вещественных доказательств, выяснения обстановки преступления, а также других обстоятельств, имеющих значение для дела, следователь производит осмотр местности, помещений, предметов и документов.

Осмотр места происшествия, как показывает практика, очень часто производится до возбуждения уголовного дела.

Следственный осмотр в науке криминалистике в настоящее время рассматривается:

а) как процессуальное следственное действие, направленное на собирание /в широком смысле слова/ доказательственной информации;

б) как метод исследования материальной обстановки события преступления для получения, закрепления, оценки доказательственной информации.

Мы считаем, что сущность осмотра заключается в том, что следователь непосредственно сам, с помощью своих органов чувств убеждается в существовании и характере фактов, имеющих доказательственное значение.

Осмотр – это не только наблюдение, но и производство различных измерений, вычислений и сравнений наблюдаемых объектов как между собой, так и с другими объектами и явлениями, экспериментирование с исследуемыми объектами и, наконец, описание и запечатление иными методами всего того, что обнаружил и выявил следователь и другие участники осмотра [1, с. 3-4].

В процессе осмотра чувственное познание следователем объектов и явлений материального мира сочетается с логическим мышлением, с анализом и оценкой осматриваемого.

Следственному осмотру подвергаются весьма разнообразные материальные объекты, попадающие в сферу исследований при расследова-

нии уголовных дел. В зависимости от этого следственный осмотр классифицируется на следующие виды [2, с. 152-153]:

- осмотр места происшествия;
- наружный осмотр трупа на месте его обнаружения;
- осмотр предметов и документов;
- осмотр животных и их трупов;
- осмотр транспортных средств;
- осмотр участков местности и помещений, не являющихся местом происшествия;
- освидетельствование, т.е. осмотр тела живого человека.

Каждый из видов следственного осмотра имеет свои специфические особенности, определяющие тактику его проведения. Однако, существует ряд положений процессуального и тактического характера, общих для всех видов следственного осмотра и равно применяемых при производстве любого из указанных видов.

Процессуальный порядок следственного осмотра и освидетельствования регламентирован ст.ст. 190, 191, 192, 193, 195 УПК Украины.

1. В соответствии с законом следственный осмотр всегда производится следователем, а не через других лиц.

2. Осмотр производится в присутствии двух понятых, и, как правило, днем.

3. Следователь вправе привлечь к участию в осмотре обвиняемого, подозреваемого, потерпевшего, свидетеля.

4. В необходимых случаях для участия в осмотре следователь может пригласить соответствующего специалиста /медика, инженера, химика и т.п./.

Для осмотра трупа на месте происшествия обязательно привлекается судебно-медицинский эксперт либо иной врач.

По нашему мнению специалист, привлекающийся к участию в следственном осмотре, помогает следователю в обнаружении, фиксации и сохранении доказательств, в фиксации результатов осмотра и их оценке, консультирует следователя по вопросам, требующим специальных познаний. Но специалист не эксперт в процессуальном смысле и заключений не дает.

Осмотр всех выявленных объектов следователь, как правило, производит по месту их обнаружения, и только в тех случаях, когда для такого осмотра требуется длительное время или специальная аппаратура, инструменты или материалы, либо специальные условия – по месту

производства следствия. Во время производства осмотра следователь должен строго соблюдать требования законности:

- не допускать действий, унижающих достоинство или опасных для здоровья участников осмотра или тех лиц, интересы которых окажутся затронуты осмотром;

- избегать повреждений мебели и других предметов обстановки на месте осмотра, если это не вызывает необходимостью.

В случае необходимости следователь принимает меры, предупреждающие разглашение результатов осмотра.

Ход и результаты осмотра должны быть зафиксированы в установленном законом порядке. Всякое отступление от рекомендаций закона приводит к нарушению законности, утрате доказательств, полученных в ходе такого действия. Поэтому содержащиеся в законе требования о порядке проведения осмотра, называют процессуальными. Они подразделяются на два вида: обязательные и рекомендательные.

К обязательным относятся: присутствие понятых, участие специалистов в осмотре трупа, составление протокола осмотра.

К рекомендательным относятся: составление планов, схем, производство фото и киносъемки, привлечение специалиста, участие в осмотре подозреваемого и др.

Существуют криминалистические рекомендации осмотра которые в УПК не предусмотрены, они разработаны криминалистической тактикой и поэтому называются тактическими. Их применение повышает эффективность данного следственного действия, делает его закономерным, они способствуют быстрому раскрытию преступлений по горячим следам.

В науке криминалистике такие общие тактические основы следственного осмотра разработаны учеными в результате обобщения практики. Иногда их называют тактическими положениями [3, с. 6]. К ним относится: объективность, полнота, всесторонность, целеустремленность, применение технико - криминалистических средств, использование специалистов и др.

Мы считаем, что следователь в ходе осмотра места происшествия должен получить информацию о следующих обстоятельствах:

- совершено ли преступление на данном месте, где производится ОМП;

- сколько лиц было на мете происшествия, пути их проникновения на место происшествия и пути отхода;

- в чем сущность события преступления, каков способ совершения;

- какие побочные действия обязательно должны совершать преступники;

- какой промежуток времени они находились на месте происшествия;

- какие предметы оставлены преступниками;

- какие следы должны остаться на месте происшествия;

- кто и откуда мог слышать или видеть происходящее на месте происшествия;

- какие данные свидетельствуют об обстоятельствах способствовавших совершению преступления.

При осмотре места происшествия, следователь, производящий расследование, в соответствии с нормами закона, непосредственно воспринимает, исследует, фиксирует, оценивает объекты на месте, где выявлены признаки преступления, с целью обнаружения вещественных доказательств и всех иных обстоятельств, имеющих значение для дела.

Общей задачей осмотра места происшествия является установление всех обстоятельств совершения преступления и в совокупности с другими данными по делу установить механизм происшедшего события во всех его деталях [4, с. 4].

Эта общая задача, по нашему мнению, подразделяется на ряд частных задач:

- изучение и фиксация обстановки места происшествия;

- установление характера воздействия преступника на окружающую среду;

- обнаружение, фиксация и изъятие следов преступления и преступника;

- выявление преступника и мотивов преступления;

- установление причин и условий, способствовавших совершению преступления.

Однако анализ следственной практики свидетельствует о том, что предоставляемые наукой возможности и достижения практики используются недостаточно, что нередко сказывается на сроках и результатах расследования преступлений, реализации задач уголовного судопроизводства и обеспечения законности [5, с. 3-6]. Так на основе статистически данных МВД Украины не все места происшествия осматриваются с участием специалиста (эксперта-криминалиста) и сказывается на качестве проведения осмотра места происшествия. Данные анализа свидетельствуют о том, что чаще всего с мест происшествий изымаются следы пальцев рук (и то не по всем преступлениям), реже – следы обуви,

орудия взлома и практически не изымаются на местах (за редким исключением) микроследы.

Любая деятельность человека, в том числе и противоправная, отражается в окружающей его среде в виде следов, характеризующих эту деятельность. Под отражением понимается свойство материальных систем в процессе взаимодействия воспроизводить посредством своих особенностей особенности других систем [6, с. 21]. Впервые понятие материальных следов с позиции теории отражения было предложено Потаповым С.М., который под материальными следами понимал отражения на материальных предметах признаков явлений, причинно связанных с расследуемым событием. При совершении преступления преступник на месте происшествия, как правило, оставляет различные следы: следы рук, ног, биологического происхождения и др. Отсутствие в ходе осмотра специалиста (эксперта-криминалиста) затрудняет отыскание и изъятие следов преступника, которые при расследовании преступления могут иметь доказательственное значение по делу. Однако даже участие необходимого специалиста еще не является условием возможности быстрого и качественного расследования преступления. Так для отыскания и изъятия этих следов необходимо применять соответствующие технико-криминалистические средства и рекомендации. В настоящее время еще не все подразделения МВД оснащены необходимыми ТКС. На основе анализа проведенного анкетирования респондентов средний уровень осведомленности о криминалистических рекомендациях, разработанных и опубликованных в последние годы составил всего 46% [4, с. 4]. Менее трети опрошенных знакомы всего с половиной методик. На сегодняшний день перед учеными-криминалистами стоит задача обеспечить доступность и надлежащее восприятие рекомендаций, адресованных практике.

К настоящему времени разработано множество криминалистических рекомендаций, рассредоточенных в значительном количестве литературных источников. Но любая, даже самая необходимая и эффективная, рекомендация не превратится в средство практической деятельности до тех пор, пока она не станет известной адресату и не будет воспринята им.

На основе выше изложенного, мы считаем, что на качество расследования преступления, в том числе проведения ОМП, влияют ряд факторов. Для их устранения считаем необходимым:

- обязательное привлечение к ОМП специалиста (эксперта-криминалиста);

- повышение качества проведения ОМП;
- применение необходимых ТКС;
- техническая и методическая оснащенность подразделений МВД Украины;
- неотложность проведения ОМП;
- организацию ОМП с учетом существования закономерных связей между способом совершения преступления и следами, его характеризующими;
- системный подход к работе со следами;
- первоочередное использование в работе со следами методов, приемов и технических средств, не влекущих изменения или уничтожения исследуемых объектов.

Перечень используемых источников:

1. Лемасов А.И., Порошин Г.Н., Ченцов Ю.Н. Криминалистические методы обнаружения, фиксации и изъятия микрообъектов на месте происшествия: Учебное пособие. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1990.

2. Шепитько В.Ю. Криминалистика: Курс лекций. – Х.: Одиссей, 2003.

3. Биленчук П.Д., Сервецкий И.В., Остапенко А.И. Осмотр места происшествия: Учебное пособие / Академия МВД Украины. – К., 1993.

4. Дяченко Н.М., Гурін С.М. Вилучення та сучасні можливості криміналістичного дослідження об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації. – К.: РВВ МВС України, 2000.

5. Бахин В.П., Биленчук П.Д., Кузьмичев В.С. Криминалистические приемы и средства разрешения следственных ситуаций: Учебное пособие. – К.: КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1991.

6. Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации // Сов. государство и право. – М., 1940.

7. Леви А.А. Осмотр места происшествия: (Справочник следователя). – М.: Юрид. лит., 1979.

8. Биленчук П.Д., Ермаков А.С., Ломако З.М., Назаров В.С. Фиксация результатов осмотра места происшествия: Справочное пособие для следователей. – К.: РИО МВД УССР, 1981.

9. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994.

А.Б. Марченко
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики
(Луганський державний університет внутрішніх справ)

СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗ

Істотне значення для встановлення істини при розслідуванні злочинів має якісне провадження судових експертиз. Не остання роль у її проведенні відведена слідчим. На жаль, тут з боку слідчих присутні помилки, що утрудняють як роботу експерта, так і діяльність слідчого. Наприклад, мають місце випадки, коли в постанові про призначення експертизи вказуються обставини справи в стислому вигляді, що не дає можливості експертові змоделювати обстановку здійснення злочину та механізм утворення слідів (5,2% від вивчених матеріалів кримінальних справ). При направленні на експертизу речових доказів не вказують, які саме докази направляються на експертизу, а обмежуються лише фразою: "для провадження експертизи направляються речові докази" (2,3% від вивчених матеріалів кримінальних справ). Іноді на експертизу надходять предмети в ушкодженій упаковці, без копії протоколу огляду, у зв'язку з чим в описовій частині висновку експерти відображають характер ушкодження упакування, дають опис предмета, що не збігається з описом предмета в протоколі огляду, це дає привід захисникам обвинувачуваних клопотати про підробку речового доказу[1, с. 39].

Призначаючи експертизи, слідчі нерідко неправильно формулюють або не ставлять всі можливі питання (14,5% опитаних). Іноді слідчі настільки затягують призначення експертизи, що сліди стають непридатними для дослідження. А в ряді випадків, призначають експертизи не в тій послідовності (5,9% опитаних), у результаті чого втрачаються властивості речових доказів або самі речові докази необхідні для провадження інших експертиз. Викладене утрудняє роботу експерта, подовжує строки проведення експертизи, а іноді позбавляє його можливості дати більш конкретний висновок. Так, В.П. Бахіним і Н.С. Карповим було проведено аналіз експертних проваджень Київського НДІСЕ стосовно до автотехнічних (1905 шт.) та почеркознавчих (1259 шт.) досліджень. У результаті були отримані дані, які свідчать про те, що підставами для відмови у проведенні експертиз значною мірою служили помилки слідчого при їхній підготовці та призначенні. Зокрема:

- недостатність наданого матеріалу (50%);

- неякісність наданих на дослідження матеріалів (39,7%);
- несумісність питання з компетенцією експерта (35%) [2, с. 132].

З огляду на важливість питань, що пов'язані з виявленням, фіксацією, вилученням і використанням доказів, а також з підготовкою та призначенням експертиз, нами було проведене опитування працівників експертно-криміналістичних підрозділів з метою виявлення помилок слідчих у зазначеному напрямку діяльності. У результаті були отримані наступні дані. Найбільша кількість помилок допускається слідчими під час проведення оглядів (77,8% опитаних), потім ідуть: обшук (41,7%); відтворення обстановки та обставин події (25%) і виїмка (19,4%). Помилки в зазначених слідчих діях виявлялися в наступному:

- перекладання слідчими обов'язків із виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації на спеціалістів (указало 63% опитаних);
- відсутність необхідної уваги до всіх слідів на місці події (60,2%);
- неточний опис у протоколі слідчої дії речових доказів (57,4%);
- недоліки при впакуванні вилучених речових доказів (41,7%);
- не у всіх випадках залучається спеціаліст при провадженні слідчих дій (30,6%);
- не використовуються попередні дослідження вилучених речових доказів для розшуку злочинців, висування версій тощо (25%);
- інші: непогодженість дій слідчого та спеціаліста-криміналіста, пасивність слідчого у виявленні, фіксації та вилученні доказів (11,1%).

Що ж стосується проведення судових експертиз, то найбільша кількість помилок допускається слідчими при підготовці та призначенні трасологічних експертиз (51,9% опитаних експертів-криміналістів). Друге й третє місце кількістю помилок, що допускаються, займають балістичні й дактилоскопічні експертизи (30,6% і 27,8% відповідно). Слідом за ними йдуть: експертизи холодної зброї (25%), хімічні (19,4%), техніко-криміналістичні експертизи документів (16,7%) та ін.

Результати опитування експертів-криміналістів дозволили виявити типові помилки, що допускаються слідчими при підготовці та призначенні судових експертиз, а також вибудувати їх в ієрархічному порядку за кількістю допущень. А саме:

1. Невірно сформульовані питання перед експертом (73,2% опитаних експертів-криміналістів).
2. Не поставлені всі необхідні питання (45,4%).
3. Формулювання питань, що не відносяться до компетенції експерта (42,6%).
4. Недостатня кількість зразків для дослідження (36,1%).
5. Неякісність направлених на експертизу об'єктів дослідження (33,3%).

6. У постанові про призначення експертизи не відображалися обставини справи, за яких були виявлені та вилучені сліди (16,7%).

7. Інші: копіювання питань із довідників без оцінки необхідності в їхній постановці, професійна безграмотність (8,3%).

Слід зазначити, що основними причинами зазначених помилок опитані експерти-криміналісти назвали фактори, що належать до особистості самого слідчого: насамперед це недостатній практичний досвід, низький рівень поінформованості слідчих про можливості судових експертиз. Нерідкі випадки конфліктів при взаємодії слідчих і експертів (відсутність бажання йти на контакт, хизування процесуальним статусом і т.ін.). Серед об'єктивних причин помилок експерти називають: відсутність вивчення та поширення передового досвіду слідчої й експертної практики, недоліки освіти, законодавчої регламентації взаємин слідчого та експерта (спеціаліста).

На закінчення, відзначимо, що всебічне вивчення слідчих помилок, є необхідною умовою подальшого вдосконалювання якості й ефективності досудового слідства, фактором поліпшення боротьби зі злочинністю та підвищенням авторитету правоохоронних органів.

Перелік використанних джерел:

1. Комлев Б. О понятии вещественного доказательства // Законность. – 1994. – № 12.

2. Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). – К.: НАВДУ, 2002.

С.С. Кудінов
старший викладач кафедри "Теорія і практика
розслідування злочинів, віднесених до компетенції СБ України"
*(Інститут підготовки слідчих кадрів для СБУ у складі
Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, ЩО ВЧИНЕНІ ІНОЗЕМЦЯМИ

Злочини, вчинені іноземцями, є специфічною категорією суспільно небезпечних діянь з огляду на те, що їм притаманні особливості методи-

ки їх розкриття і розслідування. Однією з особливостей розслідування такої категорії кримінальних справ є необхідність міжнародного співробітництва під час їх розслідування. Під міжнародним співробітництвом при розслідуванні кримінальних справ слід розуміти врегульовану нормами міжнародного і національного права узгоджену діяльність різних державних органів із захисту інтересів особи, суспільства держави. Суть цієї діяльності полягає в об'єднанні зусиль правоохоронних органів різних держав у боротьбі із злочинністю, шляхом надання взаємної допомоги при попередженні, розкритті, розслідуванні злочинів, а також виконанні рішень судів щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Необхідність міжнародного співробітництва у кримінальних справах, за злочинами, що вчинені іноземцями, зумовлена наявністю іноземного елементу при розслідуванні кримінальних справ. Останній має місце при розслідуванні кримінальних справ коли: а) об'єкт кримінально-процесуальних відносин перебуває за межами країни, в якій здійснюється провадження у кримінальній справі (на території іноземної держави або міжнародній території); б) одним із суб'єктів кримінально-процесуальних відносин є іноземець, іноземна держава (іноземний державний орган), юридична особа – нерезидент, міжнародна організація; в) фактичний зміст процесуальних правовідносин реалізується за межами країни; г) юридичний факт, внаслідок якого виникають, змінюються чи припиняються кримінально-процесуальні відносини має, має місце за межами країни, органи якої здійснюють провадження у кримінальній справі; д) для регулювання кримінально-процесуальних правовідносин застосовуються норми права іноземної держави чи міжнародної організації [1, с. 8].

Необхідність міжнародного співробітництва у кримінальних справах за злочинами, що вчинені іноземцями, насамперед пов'язана із тим, що одним із суб'єктів кримінально-процесуальних відносин є іноземець, особа якого не лише в соціально-правовому, а й в криміналістичному аспекті відрізняється від особи громадянина країни перебування, оскільки має певні специфічні властивості [2, с. 928]. Ці питання торкаються багатьох проблем, що вникають на шляху розслідування кримінальних справ, але у цій статті зосередимося на особливостях міжнародного співробітництва, що безпосередньо пов'язані з особою іноземця. Не зважаючи на те, що термін "іноземець" широко вживається в наукових виданнях та інших джерелах, його реальний юридичний зміст однозначно до тепер не визначений і він за правило використовується в широкому та вузькому значенні.

Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, у якій вони проживають, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією 40/144 від 13 грудня 1985 р. уперше чітко визначила поняття "іноземець". Відповідно до ст. 1 цієї Декларації термін "іноземець" означає "будь-яку особу, що не є громадянином держави, у якій вона перебуває" [3, с. 2]. З цього визначення випливає, що в категорію "іноземець" включені і громадяни інших держав, і особи, які не мають громадянства, а також мігранти, біженці, що формально мають громадянство якоїсь держави, але фактично втратили з нею зв'язок, і особи, які шукають притулку з політичних мотивів, які змушені були покинути свою країну, тощо. Саме у такому значенні поняття "іноземець" закріплені в законодавстві Польщі, [4], Німеччини [5], США [6].

Конституція України оперує поняттям "іноземці" та "особи без громадянства", але при цьому не дає їх визначення. У Законі України "Про правовий статус іноземців" (у першій редакції від 04.02.1994 р.) законодавець об'єднав у понятті "іноземець" категорії іноземних громадян і осіб без громадянства. Тобто іноземці розглядалися як родове поняття, що охоплювало іноземних громадян та осіб без громадянства. Але згідно з останніми змінами і доповненнями, які були внесені до Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства (у редакції від 03.04.2003 р.) суттєво змінився зміст поняття "іноземець". Воно стало використовуватися тільки у вузькому значенні. Згідно зі ст. 1 зазначеного Закону під іноземцем розуміють особу, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, Аналогічне визначення наведене й в ст. 1 Закону України "Про громадянство України" від 18 січня 2001 р. [7, с. 70]. Тобто ці закони виключають з поняття "іноземець" осіб без громадянства.

На нашу думку, поняття "іноземець" у вузькому значенні тотожно терміну "іноземний громадянин", тому що таке його розуміння ґрунтується лише на наявності у особи будь-якого громадянства, не включаючи до цієї категорії осіб без громадянства, біженців, які не мають громадянства України та громадянства (підданства) іншої держави, які також не є громадянами України.

Одним з основних питань, що постає перед слідчим при порушенні кримінальної справи, є встановлення особи, що вчинила злочин. Під час розслідування таке питання постає не тільки в аспекті фізичного пошуку певної особи, а й в аспекті встановлення установчих даних цієї людини. Наявність в Україні великої кількості нелегальних мігрантів, які іноді не мають ніяких документів, що посвідчують їх особу, зумовлює необхід-

ність вжиття слідчим заходів щодо встановлення особи іноземця. Мають місце і випадки використання іноземцями підроблених паспортів з метою приховати своє злочинне минуле, причетність до певних соціальних, політичних груп і спеціальних служб іноземних держав тощо.

Те, що іноземець є "чужинцем" в нашій державі дає підстави висувати припущення, що відомості про його особу, докази його провини у скоєнні злочину, а також дані і документи, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі, можуть знаходиться за межами України – в іноземній державі.

Можливість отримання доказів за межами України змушує слідчого звернутися за допомогою до правоохоронних органів іноземних держав. Опосередковано на необхідність такого звернення вказують ст. 22, 64 КПК України, та ст. 66, 67 КК України. Оскільки під час розслідування зазначеної категорії кримінальних справ будуть підлягати встановленню особа іноземця, її правовий статус і підстави перебування в Україні, відомості що характеризують особу іноземця (довідки про наявність психічних, чи інших захворювань, характеристик з місця проживання та роботи, відомості щодо складу родини, наявності вироків іноземних судів що набрали закону чинність відносно іноземців та інше) – тобто відомості, що характеризують суб'єкта скоєння злочину. В деяких випадках положення статті КК України неможливо застосовувати без отримання міжнародної правової допомоги. Так наприклад ст. 443 КК України передбачає притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на життя представника іноземної держави. Але як встановити, чи є певний іноземець представником іноземної держави, чи не втратив він свої повноваження на час скоєння відносно нього злочину? Вочевидь, що такі відомості може надати лише іноземна держава.

Міжнародне співробітництво при розслідуванні кримінальних справ за злочинами, що вчинені іноземцями, може відбуватися у двох формах: неформальній (інформаційній) і офіціальній (надання правової допомоги). Залежно від ситуації у справі слідчий вибирає потрібну форму співробітництва. Неформальна (інформаційна) форма співробітництва полягає в обміні інформацією між правоохоронними органами іноземних держав, або через можливості Інтерполу. Офіційна полягає у направленні відповідно до норм національного і міжнародного законодавства до компетентних органів іноземної держави клопотання (запиту, доручення) про надання правової допомоги.

Встановлення особи іноземця, за відсутності відомостей відносно нього в державних органах України, можливо як шляхом офіційного

міжнародного співробітництва, а так само шляхом направлення запиту через НЦБ Інтерполу в Україні, так зване повідомлення Інтерполу з синім кутом (Blue Notice) [8, с. 34].

Направлення повідомлень або запитів з використанням можливостей правоохоронних органів України (насамперед МВС України і СБ України), НЦБ Інтерполу є одним з найоперативніших шляхів отримання інформації необхідної для розслідування кримінальних справ, але, ми поділяє думку тих вчених, які вказують, що надана в результаті поліцейського співробітництва інформація може розглядатися як оперативна або довідкова і не є доказом у кримінальні справі, і для використання її як доказу необхідно підтвердження цієї інформації у результаті надання міжнародної правової допомоги [9, с. 8].

На нашу думку, у випадках наявності обмеженої інформації про особу іноземця і невизначеності слідчого щодо місця проживання іноземця, місця його роботи, наявності майна або коштів, що належать іноземцю, причетності останнього до вчинення злочинів на території інших держав та ін., доцільним буде спочатку звернутися до неформальної форми міжнародного співробітництва оскільки вона є більш оперативною й інформаційною. Отримання оперативної відповіді від правоохоронних органів іноземної держави дасть змогу слідчому більше ефективно підготувати клопотання про надання правової допомоги з метою підтвердження наданої інформації, проведення на її підставі слідчих дій: обшуку за місцем проживання іноземця, вилучення документів, накладення арешту на майно обвинуваченого та інші. Крім того, така форма міжнародного співробітництва дозволить правоохоронним органам іноземної держави поряд з наданням офіційної інформації щодо особи іноземця, сфери його життєдіяльності, причетності до організованої злочинності, у відповіді посилатися на оперативну інформацію отриману під час оперативно-розшукової діяльності. Ініціаторам направлення запиту також слід знати, що відповідно до норм міжнародного законодавства і практики правоохоронної діяльності існує можливість навіть використання (залучення) іноземних агентів (негласних працівників) до розкриття злочинів на території інших держав [10, с. 21].

Запит з міжнародного співробітництва у будь-якому випадку повинен відповідати вимогам чинного в Україні законодавства, міжнародних угод і Конвенцій, учасником яких є Україна та нормам міжнародного права. Дослідження в галузі міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних справ виявили неузгодженість міжнародних договорів щодо визначення можливості проведення конкретних процесуальних дій, а також залежність об'єму допомоги від положень внутрішньо-

державного законодавства [11, с. 8]. Тому перед складанням запиту з надання правової допомоги слідчий, опрацювавши нормативну базу для направлення такого запиту(положення чинного КПК України, міжнародних угод, Конвенцій учасником яких є Україна і запитувана держава), повинен визначитися в якій саме формі йому потрібно надання правової допомоги, шляхом проведення яких слідчих і процесуальних дій це можливо здійснити.

Так, аналіз Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.), Конвенції ООН про боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.) свідчить про можливість надання такої міжнародної правової допомоги: отримання показань свідків і заяв окремих осіб, забезпечення особистої участі свідків, тимчасова передача осіб, що утримуються під вартою, для дачі показань, вручення повісток свідкам і експертам, вручення документів (повідомлення про постанови і судові рішення), надання судових й інших документів, надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи банківські, юридичні та ділові папери, надання речових доказів, огляд об'єктів і місцевості, проведення експертиз, проведення обшуків і виїмок, визначення і виявлення доходів, власності або інших речей з доказовою метою, встановлення місцезнаходження осіб, надання іншого виду допомоги, дозволеного законодавством запитуваної держави-учасника, або безпосередньо у двосторонній угоді між державами. Посилання на певну міжнародну Конвенцію у запиті з міжнародного співробітництва зобов'язує слідчого звертатися про надання допомоги лише у формах передбачених конкретною конвенцією. У випадку неможливості надання її в межах цієї Конвенції доцільним буде вивчити можливість звернутися про правову допомогу до іноземної держави на підставі іншої міжнародної Конвенції або навіть на умовах взаємності. Ці ж правила стосуються і направлення запитів при неформальній формі міжнародного співробітництва.

Позитивний досвід співробітництва правоохоронних органів України у сфері кримінального судочинства дає можливість визначити перелік інформації, що підлягає наведенню в запитах про міжнародне співробітництво, при розслідуванні кримінальних справ за злочинами, що вчинені іноземцями (окрім процесуальних особливостей таких звернень):

1. Докладне найменування запитуваної організації, її адресні дані, поштові реквізити, номери телефонів і факсимільних апаратів, що мо-

жуть використовуватись з метою інформування і консультацій представниками запитуваної і запитуючої сторін;

2. Найменування кримінальної справи, її номер; інформацію щодо її порушення і прийняття до провадження органом досудового розслідування, докладний виклад мети клопотання (отримання відомостей щодо конкретної особи, її майна, причетності до скоєння конкретного злочину, забезпечення арешту майна або грошових коштів з метою забезпечення цивільного позову) і його обґрунтування;

3. Відомості про фактичні обставини розслідуваних злочинів, їхню кваліфікацію, докази, що засвідчують вину іноземця; вичерпний перелік статей кримінального кодексу, що відповідають цим діянням; за наявності – дані про розмір збитків, заподіяних злочином (у тім числі з перерахуванням у валютний еквівалент грошової одиниці запитуваної держави чи грошових одиниць, що мають поширений обіг у світі – долари США, євро і т.інш.); дані про заявлені у кримінальній справі позови й інші відомості, що на думку слідчого (прокурора, дізнавача), сприятимуть виконанню заявленого клопотання;

4. Дані стосовно іноземця що притягується до кримінальної відповідальності – прізвище, ім'я, по-батькові, місце і дата народження, громадянство, відомі адреси, родичі за кордоном, місце роботи, час і мета приїзду до України, місце знаходження іноземця в даний час, відомості щодо пред'явлення обвинувачення, обраного запобіжного заходу;

5. Дані на осіб, згаданих у клопотанні – прізвище, ім'я, по-батькові, місце і дату народження, громадянство, відомі адреси та ін. (родичі іноземця, його знайомі, співучасники злочину, очевидці певних подій);

6. Інформацію про встановлені фактичні дані, що засвідчують перебування за межами України відомостей, документів що мають значення для розслідування, здобутих злочинним шляхом грошових коштів і майна, що належать іноземцю або слугують приводом для звернення за міжнародною правовою допомогою щодо їхнього розшуку, арешту і конфіскації за кордоном;

7. Чіткий і послідовний виклад конкретних прохань про потребу виконання процесуальних дій, витребування відомостей і документів, перевірки обставин, що цікавлять розслідування із вказівкою максимально докладних анкетних даних і інших відомих даних щодо осіб, які підлягають допитам як свідки. А також конкретний перелік документів, які необхідно отримати з метою доведення вини іноземця у скоєнні інкримінованих йому злочинів і конкретний перелік питань які варто задати свідкам та ін. Із зазначенням що є метою кожної конкретної дії, що

буде встановлено за результатами її проведення, яке це має значення для розслідування і встановлення вини іноземця. Як будуть використовуватись відомості, предмети і документи отримані в результаті міжнародного співробітництва.

Зміст клопотання повинен містити не тільки запит щодо проведення певних процесуальних дій з метою встановлення фактів необхідних для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі за фактом, що розслідується, а містити заходи спрямовані на встановлення властивостей соціальної, юридичної, медичної характеристики іноземця, що підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину, це дасть змогу слідчому відповідним чином побудувати тактику свого спілкування з іноземцем – "знайти спільну мову", визначитися з видом запобіжного заходу щодо іноземця, визначитися з необхідністю проведення окремих слідчих дій .

Наприклад, отримання відомостей, щодо наявності у іноземця певних психічних захворювань є підставою для проведення психіатричної експертизи останнього з метою вирішення питання про можливість притягнення останнього до кримінальної відповідальності. Підтвердження того, що іноземець є представником міжнародної (іноземної) організації і може бути наділений імунітетом від кримінальної юрисдикції України [12, с. 27-29] змушує звернутися до відповідної організації про позбавлення такої особи міжнародних імунітетів. Наявність в іноземній державі кримінальної справи або обвинувального вироку відносно іноземця зобов'язує слідчого ставити питання про необхідність перейняття кримінального переслідування у іноземної держави або навпаки його передачу, якщо на це буде бажання іноземної держави.

Клопотання (запит) щодо встановлення особи іноземця може направлятися не лише до іноземної держави громадянином якої є іноземець, а й до держави звідки останній прибув на територію України, або до держав візи яких маються в паспорті такої особи, так само і до інших держав, щодо яких наявна інформація, що відомості провини іноземця в скоєнні злочину можливо отримати на її території.

Так позитивним досвідом роботи слідчих підрозділів СБ України є засіб встановлення осіб незаконних мігрантів дальнього зарубіжжя, що потрапляють в Україну з території РФ. Як правило шлях таких мігрантів лежить з Азіатських країн до РФ, а далі через територію України до країн Європейського Союзу. При чому на територію РФ такі мігранти потрапляють офіційно, з оформленням відповідних віз на право перебування на території РФ. Ця обставина дозволяє звертатися до правоохо-

ронних органів РФ з клопотанням про надання правової допомоги і витребування у відповідних підрозділах Міністерства закордонних справ РФ завірених копій документів (копій паспортів, анкет) іноземців, що надавалися для оформлення віз на право прибуття до РФ. Такі документи можна розглядати як докази, як документи, що можуть посвідчувати особу іноземця, оскільки вони містять установчі відомості щодо цих осіб а також фотокартку останніх.

Ще однією з особливостей міжнародного співробітництва у кримінальних справах за злочинами, що вчинені іноземцями є можливості екстрадиції іноземця – видачі обвинуваченого правоохоронним органам України для притягнення його до кримінальної відповідальності. Не акцентуючи увагу на процесуальних підставах, а також особливостях підготовки і направлення клопотань про екстрадицію злочинців зазначимо, що направлення такого клопотання поряд з правом на видачу правоохоронним органам Україні іноземця, покладає на останніх і обов'язок його довести. Слідчому треба пам'ятати, що дії правоохоронних органів іноземної держави, щодо затримання певної особи на прохання правоохоронних органів України може бути оскаржено у суді іноземної держави. І якщо доказами, викладеними в матеріалах направленого клопотання винність іноземця у скоєнні інкримінованих йому злочинів не буде доведена, то навіть попри бажання правоохоронних органів іноземної держави видати злочинця, іноземний суд може винести рішення про заборону видачі такої особи і її звільнення. Тому при складанні клопотання про екстрадицію іноземця слідчий повинен бути впевненим в достатності доказів вини іноземця у скоєнні інкримінованого злочину, і викласти зазначені докази в клопотанні послідовно, мовою, доступною для розуміння компетентними органами іноземної держави.

На нашу думку підготовку і направлення слідчим клопотань (запитів) про міжнародне співробітництво слід віднести до першочергових дій при розслідуванні кримінальної справи. Це пов'язано з тим, що процедура направлення і виконання таких запитів компетентними органами іноземної держави є дуже тривалою і займає іноді час від двох-трьох місяців до одного року, що перевищує встановлені законом двомісячні терміни досудового слідства і тримання особи під вартою, і потребує їх подовження.

Оперативність, обґрунтованість, повнота і всебічність звернень про міжнародне співробітництво при розслідуванні кримінальних справ за злочинами, що вчинені іноземцями дає змогу більш ефективно організувати досудове слідство у зазначеній категорії кримінальних справ.

Перелік використаних джерел:

1. Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 21 с.

2. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА. – 2000. – 971 с.

3. Декларация о правах человека в отношении лиц, не являющихся гражданами страны, в которой они проживают (1985 г.): Документ ООН, DPI/ 894/ – Auqust. – 1990-5. – М. – 2 с.

4. Закон Республики Польша "Об иностранцах" (1997 г.) // http: //www. polska.ru/ mieszkanie /prawo/zakon.inostr.html

5. Закон Федеративной Республики Германия "Об иностранцах" (1990 г.) // Вестник федерального законодательства. – Т. 1. – Ст. 1354 (с изменениями от 23 июля 1999 г. Вестник федерального законодательства . – Т. 1. – Ст. 1620).

6. Сборник законов США "Об иммиграции и натурализации". – № 1228. – 1996. – 225 с.

7. Закон України "Про громадянство України" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 50. – Ст. 70.

8. Зайцева Е.С. Система международных уведомлений Интерпола // Российский следователь. – 2007. – № 7. – С. 34-36.

9. Гавриш Т.С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: Автореф. ... канд. юрид. наук, Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.

10. Савченко А.В., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й., Співак В.М. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США: Навчальний посібник / За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: КНТ. – 2005. – 88 с.

11. Маланюк А.Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. Академія адвокатури України. – К.: 2004. – 20 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-є вид., перероб. та доп. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

ЗМІСТ

Ищенко Е.П. Об использовании в расследовании автоматизированных информационно-справочных систем 3

Бірюков В.В. Теоретичні та практичні проблеми використання обліково-реєстраційних даних у розслідуванні злочинів та шляхи їх усунення 9

Шаров В.И. Методологический аспект внедрения информационных технологий в деятельность по раскрытию и расследованию преступлений.....16

Вехов В.Б. Использование автоматизированных информационных систем в целях криминалистической регистрации 20

Колесниченко П.Г. Создание и использование натурных коллекций почвенных образцов для сравнительного исследования 26

Щербаковский М.Г., Разумова А.Е. Классификация натуральных коллекций информационно-справочных учетов, используемых при проведении экспертных исследований 28

Кочубей А.В. Возможности использования криминалистических учетов микрообъектов для формирования массива диагностических и идентификационных признаков 33

Горбаньов І.М. Призначення експертизи, пов'язаної з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм.....36

Колотушкин С.М. Концепция создания и использования информационно-аналитической базы следов применения огнестрельного оружия в контртеррористической деятельности.....43

Колотушкин С.М. Телекоммуникационные комплексы для проверки по дактилоскопическим учетам следов пальцев рук, обнаруженных на месте происшествия.....47

Клюс В.В. До питання про систему інформаційних даних про особистість злочинця у сфері порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю 51

Бірюкова Т.П. Особливості використання обліково-реєстраційної інформації про підроблені документи, гроші та цінні папери при розслідуванні злочинів 58

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У НАПРЯМКУ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Шульга В.В. Тактика огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з сутенерством або втягненням особи до заняття проституцією 63

Коваленко В.В. Створення мобільних комплексів науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи як умова підвищення ефективності використання дактилоскопічних обліків 67

Титов А.М. Використання статистичних обліків на стадії порушення кримінальної справи 71

Головкін С.В. Особливості тактики допиту підозрюваного в скоєнні шахрайства 75

Бірюков О.М. Особливості проведення дослідчих перевірок за фактом незаконного видобування вугілля 78

Ласуков В.А. Использование криминалистических и иных учетов при изучении личности подозреваемого, обвиняемого.....82

Ткаченко В.И. Криминалистическая характеристика незаконного тиражирования и распространения аудио-видеопродукции как информационная модель данного вида преступлений.....87

Бондарь В.С. Использование специальных криминалистических знаний для поиска преступников по способу совершения преступления.....97

Фатьянова В.О. Використання інформаційно-довідкових обліків при експертному дослідженні.....102

Солодовніков А.Г. Можливості використання версій у ході розв'язання проблемних слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування корисливих нападів, вчинених організованою групою.....105

Внуков В.И. Об организации учета следов протекторов шин транспортных средств 111

Баланюк О.В. Особливості організованої злочинної діяльності з підготовки до вчинення вимагань.....113

Білоусов А.С. Використання спеціальних знань при розкритті й розслідуванні комп'ютерних злочинів 119

Гречко Е.П., Смольяков П.П. Методика судебно-экспертной оценки поражающего термического действия самодельных взрывных устройств, снаряженных пиротехническими составами.....127

Дронова О.Б. Формирование, ведение и использование краниологического учета в ходе раскрытия и расследования преступлений.....130

Тарасов В.П., Козлов М.О. Алгоритм к созданию учета коллекции пуль в органах МВД 133

Козлов М.О., Смирнов А.И., Плотников Д.В. Использование сканеров при формировании экспертно-криминалистических учетов.....136

Кочкин А.В. Анализ практики производства компьютерной экспертизы в Волгоградской области 139

Курин А.А., Булгакова Е.В. Перспективы развития системы первичного учета преступлений в Российской Федерации 142

Курин А.А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений 148

Бубела Н.И. Значение осмотра места происшествия при расследовании преступлений 151

Марченко А.Б. Слідчі помилки при підготовці та призначенні експертиз 157

Кудінов С.С. Окремі питання міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних справ за злочинами, що вчинені іноземцями 159

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У НАПРЯМКУ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Спеціальний випуск № 2

У чотирьох частинах

Частина 3

Друкується мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *канд. юрид. наук, доц. В.В. Бірюков*
Технічні редактори *Н.М. Соболєва, Т.Г. Бєлкіна*
Комп'ютерна верстка *О.О. Васильєва*

Підписано до друку 24.07.2007.
Папір офсетний. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Друк RISO.
Гарнітура. Times New Roman. Ум. друк. арк. 10,75.
Ум. фарбо-відб. 10,75. Обл.-вид. арк. 9,9.
Тираж 500 прим. Зам. № 59

Редакційно-видавничий відділ ЛДУВС
Друкарня РВВ ЛДУВС
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. К. Маркса, 4